

International Journal of Afro-Eurasian Economic Research
(IJAER)

Uluslararası Afro-Avrasya Ekonomi Araştırmaları Dergisi
(IJAER)

INTERNATIONAL JOURNAL OF AFRO-EURASIAN ECONOMIC RESEARCH (IJAER)

ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJAER)

Sayı/Issue: 4
Haziran/June 2026

Sahibi
Afro-Avrasya Araştırmaları Derneği

Editör
Doç. Dr. Yusuf Bahadır KAVAS
Amasya Üniversitesi
(yusuf.kavas@amasya.edu.tr)

Editör Yardımcıları
Doç. Dr. Batuhan MEDETOĞLU
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
(bmedetoglu@mehmetakif.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer KESKİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
(omerkeskin@yyu.edu.tr)

Dergi Sekreteryası
Elif ÇİNKAVUK
Zeren ÇÖPOĞLU

Alan Editörleri
İktisat: Doç. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Pazarlama: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali PAYLAN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Yönetim: Dr. Öğr. Üyesi Tuğba KARABOĞA (Amasya Üniversitesi)
Ekonometri: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Aykut KARABOĞA (Amasya Üniversitesi)
Uluslararası Ticaret: Dr. Öğr. Üyesi Özgür SAYIN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Uluslararası İlişkiler: Dr. Öğr. Üyesi Kadir Kürşat YILMAZ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Finans: Dr. Öğr. Üyesi Büşra AĞAN (Ostim Teknik Üniversitesi)
Muhasebe: Dr. Öğr. Üyesi Salih TUTAR (Samsun Üniversitesi)
Kamu Yönetimi: Doç. Dr. Yunus DÜĞER (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

TAKDİM

Uluslararası Afro-Avrasya Ekonomi Araştırmaları Dergisi (IJAER)'nin dördüncü sayısını akademisyenler, araştırmacılar ve paydaşlar ile paylaşmanın gururunu yaşamaktayız. Dergimiz, ekonomi alanında güncel gelişmelerin etkisini yansıtan multidisipliner çalışmaları bu sayısında da bünyesinde barındırmaktadır. Ulusal ve uluslararası endekslerde taranan dergimiz, değerli araştırmacıların kıymetli çalışmaları ile görünürlük kazanmaya devam etmektedir. İlgili çalışmalar, tek bir bakış açısı değil bütüncül yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Hakem sürecinden başarıyla geçen çalışmaların yayımlanmış olduğu sayımızı okuyucularımızın dikkatine sunmaktayız.

Küreselleşme, dijital dönüşüm, sürdürülebilirlik gibi kavramların önem kazandığı günümüzde, birtakım riskler de varlığını sürdürmektedir. Özellikle jeopolitik riskler piyasaları, kurumları ve yatırımcıları etkilemektedir. Bu kapsamda ülke ekonomileri de birtakım sistematik ve sistematik olmayan risklerle bağlantılı olarak gelişme göstermektedir. Bunun yanında yatırımcılar açısından varlıkların risk ve getiri yapıları da önem arz etmeye devam etmektedir. Ek olarak davranışsal finans kapsamında birtakım anomali ve hevristiklerin varlığı yatırımcıları etkilemekte ve karar sürecini şekillendirmektedir.

Derginin bu sayısında beş makale yer almaktadır. İlgili çalışmalar; teorik çerçeveleri, kullanılan yöntemler ve sunulan politika önerileri yönüyle oldukça değerlidir. Çalışmalar konu bakımından dinamik bağlantılılık, iş tatmini, yatırım kararları, jeopolitik riskler ve teşvik uygulamaları kapsamında yazılmış makalelerden oluşmaktadır. Kıymetli yazarlarımıza ve değerli hakemlerimize göstermiş oldukları çaba için teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Dördüncü sayımızın çıkmasında emeği büyük olan yayın, bilim danışma ve editör kurulumuza şükranlarımızı sunarız. Dergimizde yer alan çalışmaların literatüre katkısının yüksek olmasını temenni ederiz. Beşinci sayımız için makale çağrımız açık olup ilgili sayımız için de akademisyenlerimize ve araştırmacılarımıza çalışmalarını gönderebileceğini ifade etmek isteriz.

Literatüre katkı sağlaması dileğiyle.

IJAER Editörü

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Gentiana Sharku (University of Tirana)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Arif SALDANLI (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Kenan ERKAN (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Nelya Potapova (Alfraganus University)

BİLİM DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ali ARI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper ÖZMEN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Gentiana Sharku (University of Tirana)
Prof. Dr. Gülden BÖLÜK (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Güler GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan TUTAR (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan EROĞLU (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail ÇELİK (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat YAMAN (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Arif SALDANLI (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahar ERDAL (OSTİM Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Buket BORA SEMİZ (İzmir Bakırçay Üniversitesi)
Doç. Dr. Davranbek YULDAŞEV (Kyrgyzstan University of Economy and Enterprise)
Doç. Dr. Murat KESEBİR (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Kenan ERKAN (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Nelya Potapova (Alfraganus University)
Doç. Dr. Recep YORULMAZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Selim DÜĞER (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan AKOĞUL (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerife SUBAŞI (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Enes FİLİZ (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersin ŞENER (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur DOLGUN (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Abdülkadir KESKİN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Kadir Kürşat YILMAZ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Magsud MİRZAYEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC)
Dr. Nurkhodzha AKBULAEV (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Ziyadhan Hasanov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)
Öğr. Gör. Fatih KARABACAK (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Öğr. Gör. Murat KARADAŞ (Atatürk Üniversitesi)

SAYI HAKEMLERİ

Prof. Dr. Yücel EROL (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Doç. Dr. Büşra AĞAN ÇELİK (OSTİM Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Esin HAZNECİ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih GÜNAY (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK (Amasya Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ARIK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Kadir Kürşat YILMAZ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Selçuk KAYHAN (Malatya Turgut Özal Üniversitesi)

Dr. Aslı KAYA KARAKÜTÜK (Eskişehir Teknik Üniversitesi)

Lecturer Ziyadhan HASANOV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)

DERGİ HAKKINDA

Uluslararası Afro-Avrasya Ekonomi Araştırmaları Dergisi (IJAER), yılda iki kez yayımlanan; iktisat, işletme, ekonometri, çalışma ekonomisi, maliye, dış ticaret, uluslararası finans gibi konularda bilimsel makalelerin yayımlanmasını amaçlayan uluslararası hakemli dergidir. İktisadi ve idari bilimlerle ekonomi alanına özgünlük değeri yüksek ve literatüre katkı sağlayacak düzeyde çalışmaların kabulü sağlanmaktadır. Makalelerin editöryal ve hakem süreçleri objektif şekilde yönetilmekte, etik değerlere bağlı yayım yapılmaktadır. Lisansüstü tezlerden yararlanarak gerçekleştirilecek tezlerin kabulü de belirtilmek şartıyla kabul edilmektedir.

Uluslararası Afro-Avrasya Ekonomi Araştırmaları Dergisi (IJAER), alana katkı sağlayacak çalışmaların yayımlanmasını amaçlamaktadır. Dergide yayımlanan çalışmaların içeriği ve sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Değerlendirilmek üzere gönderilecek çalışmaların daha önce herhangi bir yayımlanmamış ve değerlendirme amacıyla başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Özet olarak sunulan bildirilerden yararlanılıp dipnot eklemek şartıyla makale göndermek mümkündür. Dergiye gönderilecek makalelerde %15 oranının üzerinde (kaynakça hariç) intihale sahip çalışmalar editörler tarafından reddedilmektedir. Yazarlara bilgi kısmında mevcut dosyaların tam ve eksiksiz şekilde yüklenmesi gerekmektedir. Çalışmalarda yazar/yazarlara ait ORCID bilgisinin eklenmesi gerekmektedir. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir. Hiçbir ad altında yazar ve kurumlardan herhangi bir ücret alınmamaktadır. Tüm çalışmalara JEL kodu eklenmelidir. Dergi, 6 ayda bir Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır.

Dergi elektronik ortamda yayımlanmakta ve *İdealonline*, *EuroPub*, *Google Scholar*, *ACARINDEX (Academic Researches Index)*, *Index Copernicus* endekslerinde taranmaktadır.

Dergi Genel Bilgileri:

Dergi Niteliği: Bilimsel Hakemli Dergi
Yayın Sıklığı: Yılda 2 Sayı (Aralık-Haziran)
Yayın Dili: Türkçe & İngilizce
Dergi Kapsamı: Sosyal ve Beşeri Bilimler
Değerlendirme Süresi: 40 Gün (Ortalama)

İÇİNDEKİLER

G7 ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE ARASINDA GÖSTERGE ENDEKS BAĞLANTILILIĞI: TVP-VAR DİNAMİK BULGULAR.....	9
---	----------

Oktay TURAN

İŞ TATMİNİNİN SONUÇLARINA YÖNELİK BİR META ANALİZ ÇALIŞMASI	26
--	-----------

Emine Başak SAVAŞ

YATIRIM KARAR VERME SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI VE ETKİLERİ	49
---	-----------

Sinan CEYLAN & Gültekin ATALIK

DOĞU AKDENİZ'DE YENİ SINAMALAR: SURİYE DENİZ YETKİ ALANLARININ SINIRLANDIRILMASI	77
---	-----------

Ahmet Furkan YILDIZ

YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARININ KOBİ'LERİN PERFORMANSINA ETKİSİ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ	106
--	------------

Bayram Ali KUKUŞ & Cuma ÇATALOLUK

G7 ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE ARASINDA GÖSTERGE ENDEKS BAĞLANTILILIĞI: TVP-VAR DİNAMİK BULGULAR

INDICATOR INDEX LINKAGE BETWEEN G7 COUNTRIES AND TURKEY: TVP-VAR DYNAMIC FINDINGS

Oktay TURAN*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21383398>

Anahtar Kelimeler: G7, Dinamik bağlantılılık, Küreselleşme JEL Kodları: G10, G15, G17	Öz Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki finansal bağlantılılık konjonktürel duruma bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu bağlantılılığın tespit edilmesi başta yatırımcılar olmak üzere, yeni politikaların oluşmasına zemin hazırlaması bakımından kritik öneme sahiptir. Bu çalışma, G7 ülkeleri ile Türkiye'nin 05 Ocak 2010-30 Nisan 2026 dönemine ilişkin gösterge endeksleri arasındaki dinamik bağlantılılığı TVP-VAR doğrultusunda incelemeyi hedeflemektedir. Analiz bulguları, Japonya (N225) ve Türkiye (XU100)'nin net getiri şoku alıcısı olduğunu kanıtlamıştır. Finansal krizler veya şoklar, Türkiye (XU100) gösterge endeksini etkileşeler de endeks şoklarının büyük bir kısmı ulusal/kendi dinamikleri tarafından belirlenmektedir. Fransa (FCHI)'nin en fazla şok yayan ülke olduğu görülmüş ve onu Almanya (GDAXI) takip etmiştir. ABD (NDX)'nin ise zayıf yönlü şok alıcısı olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak 2022 Rusya Ukrayna savaşının bu veri setinde bir bağlantılılık yapmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma G7 ülkeleri ile Türkiye gösterge endeksleri arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde analiz ederek literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca politika geliştirilmesine ve yatırım kararı aşamasındaki yatırımcıların portföy yönetimi kapsamında kılavuzluk etmektedir.
Keywords: G7, Dynamic connectedness, Globalization, JEL Codes: G10, G15, G17	Abstract With globalization, the financial interconnectedness between countries varies depending on the cyclical situation. Determining this interconnectedness is critical in terms of laying the groundwork for the formation of new policies, especially for investors. This study aims to examine the dynamic linkage between the indicator indices of G7 countries and Turkey for the period of 05 January 2010-30 April 2026 in line with TVP-VAR. The analysis findings proved that Japan (N225) and Turkey (XU100) are net recipients of return shocks. Although financial crises or shocks affect the Turkey (XU100) benchmark index shocks are determined by its own dynamics. France (FCHI) was seen to be the country that emitted the most shocks, followed by Germany (GDAXI). The USA (NDX) has been found to be a weak shock receiver. In addition, it has been observed that the 2022 Russia-Ukraine war does not have a connection in this data set. This study aims to contribute to the literature by comprehensively analyzing the relationship between G7 countries and Turkey's indicator indices. It also guides policy development and portfolio management of investors at the investment decision stage.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, oktayturan61@outlook.com, ORCID: 0009-0005-3974-0844

1. GİRİŞ

Vincent de Gournay'nin literatüre kazandırdığı “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (*laissez faire laissez passer*) ilkesi, ekonomik küreselleşmenin felsefi temelini oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre, ulusal ekonomilerin dış ticaret ve sermaye hareketliliği önündeki engellerin kaldırılması, refah artışının ön koşuludur. Schelle'ye göre ise uluslararası ticarete getirilen yüksek tarifeler ve kısıtlamalar, ülkelerin ekonomik potansiyelini sınırlayan başlıca unsurlardır (Schelle, 1897). Küreselleşme süreci ile birlikte mal, hizmet, teknoloji, sermaye ve beşeri sermaye transferlerinin hız kazanması, ülkelerin makroekonomik göstergeleri arasında çapraz bağımlılığı beraberinde getirmiştir. Bu durum, ulusal piyasaların yalnızca kendi iç dinamikleri ile ilgili değil, aynı zamanda uluslararası piyasalardaki gelişmelerden de doğrudan etkilenmesine yol açmaktadır.

Finansal piyasalar arasındaki bu karşılıklı etkileşim, literatürde dinamik bağlantılılık (*dynamic connectedness*) olarak tanımlanmaktadır (Diebold ve Yılmaz, 2014). Dinamik bağlantılılık, belirli bir piyasada meydana gelen getiri ve oynaklık şokunun, diğer piyasalara yayılma derecesini ve bu yayılımın zaman içindeki değişimini ifade eder. Küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte, bir ülkede ortaya çıkan finansal istikrarsızlıklar, likidite kanalları, bilgi asimetrisi ve yatırımcı davranışları aracılığıyla diğer piyasalara hızla sirayet edebilmektedir (King ve Wadhwani, 1990). Nitekim, 2008 Küresel Finans Krizi sırasında dünya genelinde şirketlerin piyasa değerinden yaklaşık 14.5 trilyon doların buharlaşması, küresel piyasalarda ise 20 trilyon dolarlık bir kayba neden olması bu etkinin somut göstergelerindendir (Bloomberg, 2018). Benzer şekilde, COVID-19 pandemisi küresel gayri safi yurtiçi hasılanın %3,3 oranında daralmasına yol açarak, ülkeler arası bağlantılılığın kriz dönemlerinde nasıl sistematik bir risk unsuru haline geldiğini gözler önüne sermiştir (IMF, 2021).

Tarihsel krizlerin ortaya koyduğu bu gerçekler, finansal bağlantılılığın yalnızca teorik bir tartışma konusu olmadığını, aksine yatırım kararları ve makroekonomik istikrar açısından ampirik olarak ölçümlenmesi gereken dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. İşte bu noktadan hareketle, çalışmanın temel amacı gelişmiş ekonomileri temsil eden G7 ülkeleri (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, Amerika) ile Türkiye arasındaki gösterge endeksleri bazında dinamik bağlantılılık ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 05 Ocak 2010-30 Nisan 2026 dönemini kapsayan günlük veri seti kullanılmış ve değişkenler arasındaki şok yayılımının yönü ile şiddeti, Zamanla Değişen Parametrelili Vektör Otoregresif (TVP-VAR) modeli aracılığıyla analiz edilmiştir. TVP-VAR yöntemi,

geleneksel sabit parametrelili modellerin aksine, bağlantılılığın zaman içindeki değişken yapısını modelleyebilme kapasitesi sunmakta; bu yönüyle finansal piyasalardaki yapısal kırılmaları ve konjonktürel dalgalanmaları dikkate alan bir analiz imkânı sağlamaktadır (Antonakakis vd., 2020).

Çalışmanın literatüre beklenen katkıları şu şekilde özetlenebilir: Gelişmiş G7 ekonomileri ile gelişmekte olan Türkiye’yi aynı analiz çerçevesinde ele alan sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri olması, 15 yılı aşkın uzun bir zaman dilimini kapsayarak COVID-19 sonrası dönemi, ticaret savaşlarını ve jeopolitik gerilimleri içermesi, Fransa (FCHI)’nin en büyük şok yayıcı, ABD (NDX)’nin ise zayıf yönlü bir şok alıcı olduğu yönündeki ampirik bulguların literatürdeki mevcut tartışmalara yeni bir perspektif sunması, özellikle Türkiye (XU100) özelinde, dışsal finansal şokların kendi iç dinamikleriyle nasıl sönümlendiğine dair bulgular sunmasıdır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde G7 ülkeleri ile Türkiye gösterge endeksleri arasındaki dinamik bağlantılılığın tespiti üzerine sınırlı sayıda çalışma olduğundan, literatürün kapsamını genişletmek üzere diğer çalışmalara da yer verilmiştir.

Polat (2018), G7 ülkeleri ile Norveç ve Türkiye hisse senedi piyasaları tarihsel oynaklıkları arasındaki ilişkiyi GARCH (1,1) modeli ile incelemeyi hedeflemiştir. 01 Ocak 1998-27 Şubat 2018 döneminde ABD, İngiltere, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, Kanada ile Norveç ve Türkiye’nin piyasa endeks verilerine Bloomberg veri tabanı aracılığıyla ulaşılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre ABD ve İngiltere net şok yayan ülke rolüne sahipken, Almanya net şok alan ülke rolüne sahip olmuştur. Türkiye’nin ise hem diğer ülkelere en az şok alan hem de diğer ülkelere en düşük risk veren ülke olduğu tespit edilmiştir.

Medetoğlu (2024), CIVETS ülkeleri gösterge endeksleri arasındaki volatilité yayılımını TVP-VAR modeli ile analiz etmeyi hedeflemiştir. 01 Ocak 2015-31 Ekim 2023 döneminde COLCAP, IDX COMPOSITE, VN 30, EGX 30, BIST 100 ve TOP 40 endekslerinin günlük verileri investing.com vasıtasıyla temin edilmiştir. Araştırma sonucunda CIVETS ülkeleri düşük bağlantılılık gösterdiğinden portföy çeşitlendirme için uygun olduğu tespit edilmiştir.

Gülcan ve Küçükçaylı (2024), metaverse tokenları arasındaki volatilité yayılımını (volatility spillover) TVP-VAR modeli ile incelemeyi hedeflemişlerdir. 14 Aralık 2021-22

Ekim 2023 döneminde MANA, STARL, AXS, RACA, SAND, ICP, ALICE ve ENJ tokenların günlük verilerine investing.com aracılığıyla ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre tokenların oynaklığındaki değişimin büyük kısmı kendilerinden değil, diğer metaverse tokenlarından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Feng vd. (2023), GPR, G7 ve BRICS ülkeleri hisse senedi piyasaları arasında volatilité yayılımını TVP-VAR ile incelemeyi amaçlamışlardır. 16 Ağustos 2022-10 Nisan 2023 döneminde S&P 500, GDAXI, FCHI, FTSE, MIB, N225, GSPTSE, Şanghay, SENSEX, JALSH, IBOVESPA, IMOEX ve GPR endekslerinin haftalık verilerine Wind Database aracılığıyla ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Japonya hariç tüm G7 ülkeleri oynaklık yayıcı iken, BRICS ülkelerinin oynaklık alıcı konumunda olduğu görülmüştür.

Doğru (2024), 2008 krizi, COVID-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi finansal istikrarsızlık dönemlerinde E7 ülkeleri hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi TVP-VAR ile incelemeyi hedeflemiştir. 02 Ocak 2006-31 Aralık 2022 döneminde SSE, NIFTY 50, BOVESPA, IPC, MXX, IDX, JK, MOEX ve XU100 endekslerinin günlük verileri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Brezilya ve Meksika net şok yayıcı rolüne sahipken, Çin, Hindistan, Endonezya, Rusya ve Türkiye'nin net şok alıcı rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Rusya-Ukrayna savaşının ise toplam bağlantılılık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

Kılıç (2025), BRICS-T ülkeleri hisse senedi piyasaları ile küresel finansal göstergeler arasındaki oynaklığı araştırmıştır. 10 Mart 2011-29 Şubat 2024 döneminde BOVESPA, RTSI, BSE 100, SHCI, JTOPI ve BIST 100 endeksleri ile diğer göstergelerin günlük verilerine sırasıyla investing.com ve Bloomberg HT veri tabanı aracılığıyla ulaşılmıştır. Ekonometrik model olarak DCC-GARCH uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre BRICS-T borsaları ile tahvil, petrol, altın arasında güçlü oynaklık yayılımları olduğu gözlemlenmiştir.

Diebold ve Yılmaz (2012), finansal piyasalarda oynaklık yayılımlarını toplam ve yönlü olarak ölçmek için, genelleştirilmiş bir VAR çerçevesi sunarak darboğaz dönemlerinde piyasalar arası risk yayılımını izlemeyi hedeflemişlerdir. 25 Ocak 1999-29 Ocak 2010 döneminde S&P 500, 10 yıllık hazine tahvil getirisi, döviz piyasası, Dow Jones/UBS emtia endeksi günlük verileri kullanılmıştır. Analiz kısmında genelleştirilmiş varyans ayrıştırması uygulanmıştır. Çalışma sonucunda en büyük volatilité yayan piyasanın hisse senedi piyasası olduğu, en büyük oynaklık alanının ise döviz piyasası olduğu gözlemlenmiştir.

Alam vd. (2022), Rusya-Ukrayna savaşının 5 emtia piyasası ile G7 ve BRIC ülkelerinin hisse senedi piyasaları arasındaki dinamik bağlantılılığı TVP-VAR ile tespit etmeyi amaçlamışlardır. 1 Eylül 2021-24 Mart 2022 döneminde G7 ile BRIC ülkelerinin hisse senedi piyasaları ve ham petrol, doğal gaz, platin, gümüş, altının günlük verilerine Bloomberg aracılığıyla ulaşılmıştır. Analiz sonucunda, savaş esnasında altın ve gümüş emtiaları ile ABD, Kanada, Çin ve Brezilya hisse senedi piyasalarının diğer emtialardan gelen şokların alıcısı konumunda olduğu bulunmuştur.

Agyei vd. (2022), BRIC ülkeleri ile G7 ülkeleri hisse senedi endeksleri arasındaki getiri ve volatilité yayılımımlarını analiz etmişlerdir. 11 Aralık 2012-28 Mayıs 2021 döneminde BRIC ve G7 endekslerinin günlük verilerine EquityRT aracılığıyla ulaşılmıştır. Ekonometrik model olarak Barunik ve Krehlik spillover endeksi ile TVP-VAR uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Kanada, ABD, Fransa, Almanya şok yayan ülke konumundayken, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Japonya'nın şok alıcı ülke konumunda olduğu saptanmıştır.

Chatziantoniou vd. (2021), G7 ülkeleri hisse senedi piyasaları ile ham petrol piyasası arasındaki volatilité yayılımını incelemişlerdir. 2 Ocak 2007-30 Nisan 2021 döneminde ham petrol fiyatları, S&P 500, TSX, FTSE 100, DAX 30, CAC 40, FTSE, MIB ve NIKKEI 225 endekslerinin günlük verilerine Yahoo Finance aracılığıyla ulaşılmıştır. Analizde TVP-VAR kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ABD'nin 2018'e kadar net yayıcı konumunda olduğu, 2019 başından itibaren ise net alıcı konumuna geçtiği görülmüştür.

Suurlaht (2016), G7 ülkeleri hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkinin dinamiğini ve bu ilişkinin gayrisafi yurtiçi hasıla ile olan ilişkisini incelemiştir. 2 Ocak 1991-30 Aralık 2015 döneminde G7 ülkeleri MSCI hisse senedi endekslerinin günlük verileri kullanılmıştır. Analizde DCC-MIDAS-GARCH uygulanmıştır. Araştırma sonucunda en düşük ilişkiye Japonya sahip olurken, en yüksek ilişki ABD ile Avrupa ülkeleri arasında görülmüştür.

Lee ve Lee (2024), G7 ülkeleri hisse senedi piyasaları arasındaki volatilité bağlantılarının asimetrik yapısını incelemeyi hedeflemişlerdir. 2 Mayıs 2002-31 Ağustos 2021 döneminde S&P 500, TSX, FTSE 100, CAC 40, DAX, FTSE MIB, NIKKEI 225 endekslerinin günlük verilerine Oxford-Man Institute's Quantitative Finance Realized Library aracılığıyla ulaşılmıştır. Analiz kısmında VAR, rolling window ve realized semi-variance kullanılmıştır. Bulgulara göre ABD'nin net yayıcı olduğu, Japonya'nın ise net alıcı olduğu görülmüştür.

Goel vd. (2025), G20 ülkeleri hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımının yaşanan dört küresel kriz döneminde nasıl bir seyir izlediğini incelemeyi amaçlamışlardır. 2008 küresel finans krizi (9 Ekim 2007-30 Haziran 2009), Avrupa borç krizi (8 Aralık 2010-31 Aralık 2012), COVID-19 (31 Ocak 2020-31 Aralık 2021), Rusya-Ukrayna savaşı (24 Şubat 2022-10 Şubat 2023) dönemlerinde G20 ülkeleri hisse senedi endeksi günlük verilerine Bloomberg aracılığıyla ulaşılmıştır. Analizde TVP-VAR ve Barunik-Krehlik yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, 2008 krizinde, Avrupa borç krizinde ve COVID-19’da ABD net yayıcı konumundayken, Rusya-Ukrayna savaşında net alıcı konumunda olduğu görülmüştür.

Ele alınan literatür doğrultusunda, dinamik bağlantılılığın ülke grupları özelinde incelendiği görülmekle birlikte, G7 ile Türkiye gösterge endeksleri arasındaki dinamik ilişkiyi analiz eden çalışmaların az sayıda olması, bu çalışmanın güncel veri setiyle literatüre katkı sunmasını önemli kılmaktadır.

3. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Çalışmada G7 ülkeleri (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD) ile Türkiye’nin kendi piyasalarında en yüksek işlem hacmine sahip gösterge endeksleri seçilmiş ve dinamik bağlantılılık TVP-VAR yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda 05 Ocak 2010-30 Nisan 2026 dönemine ait veri seti kullanılarak, gösterge endekslere ait verilere sırasıyla investing.com ve wsj.com platformlarından erişilmiştir. Veriler ortak işlem gününe göre senkronize edilerek logaritmik getirileri hesaplanmıştır. Getiri serileri $\ln(P_t/P_{t-1}) \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Tablo 1’de çalışmanın ekonometrik analizinde kullanılan değişkenlere ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. G7 ülkeleri ve Türkiye’ye ait Gösterge Endeksleri ve Kaynak

Ülkeler	Gösterge endeksler	Kaynak	Veri dönemi
Kanada	GSPTSE	investing.com	05 Ocak 2010-30 Nisan2026
Fransa	FCHI	investing.com	
Almanya	GDAXI	investing.com	
İtalya	FTSE.MIB	www.wsj.com	
Japonya	N225	investing.com	
İngiltere	FTSE	investing.com	
ABD	NDX	investing.com	
Türkiye	XU100	investing.com	

3.2. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada dinamik bağıntılılığın tespit edilmesi amacıyla Antonakakis ve Gabauer (2017) tarafından geliştirilen Zamanla Değişen Parametrelili Vektör Otoregresif (TVP-VAR) modeline dayalı bağıntılılık yaklaşımı kullanılmıştır. Diebold ve Yılmaz (2009, 2012, 2014) tarafından ortaya konan sabit parametrelili kayan pencere VAR yöntemini temel alan bağıntılılık ölçümlerini geliştiren Antonakakis vd. (2020), zamanla değişen kovaryans yapısına sahip TVP-VAR temelli dinamik bağıntılılık ölçümlerini ileri sürmektedir. 15 yıllık uzun veri setinde, düşük unutma faktörü geçmiş bilgiyi hızla sileceğinden, literatüre uygun şekilde unutma faktörü 0,99 olarak belirlenmiştir (Koop ve Korobilis, 2014). Seriler logaritmik getirilere dönüştürülmüş ve Schwarz Bilgi Kriteri (BIC)'ne göre optimal gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. TVP-VAR (1) tahmini için denklemler aşağıda bulunmaktadır.

$Y_t = A_t Y_{t-1} + \varepsilon_t$	$\varepsilon_t \sim N(0, S_t)$	(1)
$vec(A_t) = vec(A_{t-1}) + v_t$	$v_t \sim N(0, R_t)$	(2)

Y_t , N x 1 koşullu logaritmik getiri vektörünü, Y_{t-1} ise gecikmeli koşullu varyans vektörünü ifade etmektedir. ε_t , N x N dinamik varyans-kovaryans matrisini gösterirken, A_t ve S_t olan N x N dinamik katsayı matrislerini göstermektedir. Diebold ve Yılmaz (2014) tarafından geliştirilen etki-tepki fonksiyonları (σ_{ijt}^g) ile Pesaran ve Shin (1998) tarafından ileri sürülen genelleştirilmiş tahmin hatası varyans ayrıştırmalarına (Y_{it}^g) dayanmaktadır. Nihai olarak, değişkenler arası bağıntılılığın gücünü ölçmeye yarayan toplam bağıntılılık endeksi denklem 3'te yer almaktadır (Antonakakis ve Gabauer, 2017).

$C_t^g(J) = \frac{\sum_{i,j=1, i \neq j}^N \tilde{Y}_{ij,t}^g(J)}{\sum_{i,j=1}^N \tilde{Y}_{ij,t}^g(J)} * 100$	(3)
$= \frac{\sum_{i,j=1, i \neq j}^N \tilde{Y}_{ij,t}^g(J)}{N} * 100$	(4)

Denklem 3'teki toplam bağıntılılık endeksi yaklaşımı, bir değişkende meydana gelen şokun diğer değişkenlere nasıl intikal ettiğini belirtmektedir. İlk olarak, i değişkeninin şokunu bütün diğer j değişkenlerine aktardığı durum ele alınır. Bu durum, diğerlerine toplam yönlü bağıntılılık olarak adlandırılır ve şu şekilde tanımlanır:

$$c_{i \rightarrow j,t}^g(J) = \frac{\sum_{j=1, i \neq j}^N \tilde{Y}_{j,t}^g(J)}{\sum_{i=1}^N \tilde{Y}_{i,t}^g(J)} * 100 \quad (5)$$

Bir sonraki adımda, j değişkeninden gelen yönlü bağlantı değerinden hareketle i değişkeni bulunur. Bu i değişkeni, diğer bütün değişkenlerden kendisine gelen toplam yönlü bağlantılılık olarak tanımlanır ve şu şekilde ifade edilir:

$$C_{i \leftarrow j,t}^g(J) = \frac{\sum_{j=1, i \neq j}^N \tilde{Y}_{i,t}^g(J)}{\sum_{i=1}^N \tilde{Y}_{i,t}^g(J)} * 100 \quad (6)$$

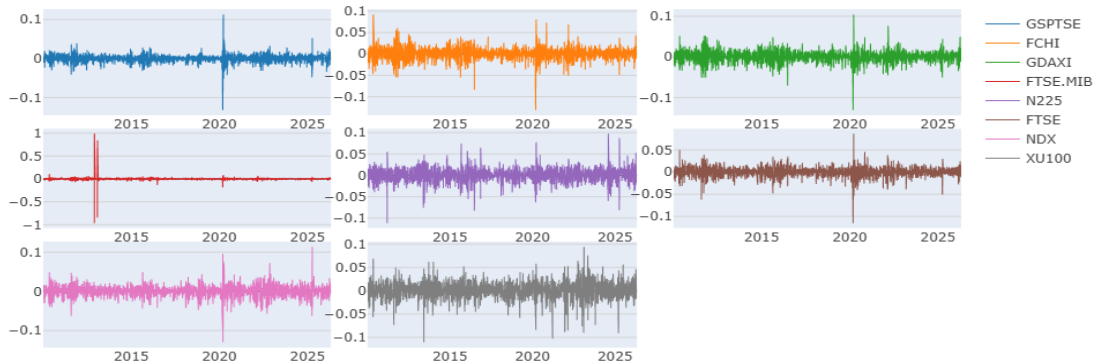
En son adımda, bir değişkenin ağ üzerindeki toplam etkisini ya da gücünü gösteren net yönlü bağlantılılık hesaplanır. Değişkenin diğerlerine olan toplam yönlü bağlantılılığı, diğer değişkenlerden kendisine gelen toplam yönlü bağlantılılığından çıkarılarak elde edilir.

$$C_{i,t}^g = C_{i \rightarrow j,t}^g(J) - C_{i \leftarrow j,t}^g(J) \quad (7)$$

Değişkenin net toplam yönlü bağlantılılığı ($C_{i,t}^g$) pozitif ise, i'nin ağdan etkilenmekten çok ağı etkilediği anlamına gelmekteyken; negatif ise i'nin ağ tarafından yönlendirildiği anlamına gelmektedir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, çalışmada G7 ülkeleri ile Türkiye gösterge endeksleri arasındaki dinamik bağlantılılık TVP-VAR yöntemi ile analiz edilmiştir. Değişkenlere ait şekil ve tanımlayıcı istatistikler logaritmik getirileri alınarak değerlendirilmiştir. Şekil 1'de G7 ülkeleri ile Türkiye'nin gösterge endekslerine ait zaman yolu grafikleri yer almaktadır.

Şekil 1. Gösterge Endekslerin Zaman Yolu Grafikleri

Şekil 1’de G7 ülkeleri ile Türkiye’nin 05 Ocak 2010-30 Nisan 2026 döneminde gösterge endekslerin zaman yolu grafikleri yer almaktadır. FTSE.MIB endeksinin 2011 döneminde daha dalgalı olduğu görülürken, en yüksek dalgalanmaya sahip endeksler FCHI, XU100 ve N225’tir. 2015 yılı öncesinde FTSE.MIB endeksinde belirgin bir dalgalanma artışı gözlemlenmiştir. Bu durumun olası nedeni olarak, dönemin İtalya Başbakanı Mario Monti’nin istifa etmeye hazırlandığını açıklaması ve Silvio Berlusconi’nin yeniden aday olması söylenebilir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	GSPTSE	FCHI	GDAXI	FTSE.MIB	N225	FTSE	NDX	XU100
Ortalama	0,00023	0,00018	0,00033	0,00025	0,00040	0,00012	0,00060	0,00083
Varyans	0,0012	0,01234	0,00015	0,00009	0,00018	0,00010	0,00017	0,00024
Çarpıklık	-1,276*** (0,000)	-0,485*** (0,000)	-0,425*** (0,000)	0,394*** (0,000)	-0,228*** (0,000)	-0,774*** (0,000)	-0,344*** (0,000)	-0,633*** (0,000)
Basıklık	31,279*** (0,000)	8,517*** (0,000)	7,954*** (0,000)	59,693*** (0,000)	5,478*** (0,000)	10,990*** (0,000)	8,076*** (0,000)	4,973*** (0,000)
JarqueBera	147079,029* ** (0,000)	10973,755* ** (0,000)	9554,706* ** (0,000)	5322229,622* ** (0,000)	4511,644* ** (0,000)	18394,939* ** (0,000)	9810,744* ** (0,000)	3931,778* ** (0,000)
ERS	-24,947 *** (0,000)	-28,484 *** (0,000)	-24,005 *** (0,000)	-34,593*** (0,000)	-25,369*** (0,000)	-20,069*** (0,000)	-28,757*** (0,000)	-11,899*** (0,000)
Q(10)	62,611*** (0,000)	14,976*** (0,006)	9,526* (0,087)	603,164*** (0,000)	16,807*** (0,002)	8,144 (0,160)	53,858*** (0,000)	3,313 (0,774)
Q2(10)	2962,513*** (0,000)	671,996*** (0,000)	656,752** * (0,000)	894,546*** (0,000)	498,214** * (0,000)	970,649*** (0,000)	1580,200* ** (0,000)	249,701** * (0,000)

Not: ***, ** ve * ifadeleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Sekiz gösterge endeksi arasında en yüksek ortalamaya XU100 sahip olurken, en düşük ortalamaya FTSE sahip olmuştur. Varyans sonuçları ışığında en yüksek şok FCHI endeksinde gözlemlenirken, en düşük şok ise FTSE.MIB endeksinde gözlemlenmiştir. Çarpıklık katsayıları incelendiğinde, FTSE.MIB dışındaki tüm endeksler negatif değer almakta ve sola çarpık bir dağılım sergilemektedir. FTSE.MIB ise pozitif ve anlamlı bir çarpıklık göstermekte olup, bu bulgu serinin sağa çarpık olduğunu ifade etmektedir. Basıklık değerlerine göre tüm endeksler aşırı derece sivri (leptokurtic) olup normal dağılım göstermemektedir. TVP-VAR (1) tahmini sonucunda ortalama dinamik bağlantılılık sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Ortalama Dinamik Bağlantılılık

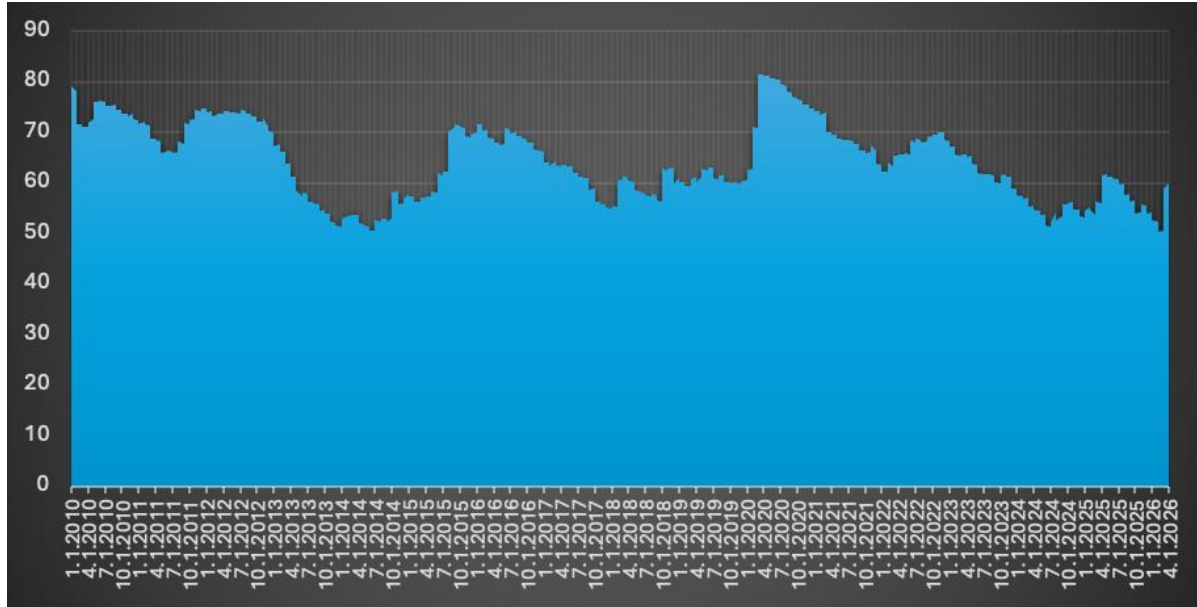
	GSPTSE	FCHI	GDAXI	FTSE.MIB	N225	FTSE	NDX	XU100	Diğerlerinden
GSPTSE	34,82	11,38	10,58	9,81	2,37	11,36	15,96	2,65	64,10
FCHI	8,89	24,83	20,41	17,72	2,39	16,29	6,54	3,10	75,17
GDAXI	8,99	21,02	25,46	17,35	2,26	15,19	7,17	3,09	74,54
FTSE.MIB	7,58	19,75	18,78	27,93	1,99	14,37	5,98	2,88	72,07
N225	9,91	9,36	9,17	7,89	42,46	7,28	11,43	2,13	57,54
FTSE	10,71	18,41	16,59	14,62	2,40	28,19	6,24	3,28	71,81
NDX	18,67	9,40	9,90	7,90	2,00	7,27	42,26	2,45	57,74
XU100	5,21	7,07	6,79	5,68	1,51	6,77	4,06	63,48	36,52
Diğerlerine	69,96	96,38	92,23	80,96	14,93	78,53	57,38	19,57	509,49
Kendi dahil	104,78	121,21	117,69	108,90	57,40	106,72	99,63	83,05	cTCI/TCI
Net	4,78	19,66	18,16	7,57	-42,51	8,61	1,61	-17,88	73,43/64,25

Not: cTCI/TCI toplam bağlantılılık endeksini göstermektedir.

Tablo 3'te getiri şokları için varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre GSPTSE'nin getirisindeki değişimin %34,82'si kendisinden, %64,10'u diğer değişkenlerden (%11,38 FCHI, %10,58 GDAXI, %9,81 FTSE.MIB, %2,37 N225, %11,36 FTSE, %15,96 NDX, %2,65 XU100'den) açıklanmaktadır. Diğer değişkenlere bakıldığında, FCHI'nin %24,83'ü kendisinden, %75,17'si diğer değişkenlerden (%8,89'u GSPTSE, %20,41 GDAXI, %17,72 FTSE.MIB, %2,39 N225, %16,29 FTSE, %6,54 NDX, %3,10 XU100'den); GDAXI'nin %25,46 kendisinden, %74,54'ü diğer değişkenlerden (%8,99 GSPTSE, %21,02 FCHI, %17,35 FTSE.MIB, N225 %2,26, %15,19 FTSE, %7,17 NDX, %3,09 XU100'den); FTSE.MIB'in %27,93'ü kendisinden %72,07'si diğer değişkenlerden (%7,58'i GSPTSE, %19,75 FCHI, %18,78 GDAXI, %1,99 N225, %14,37 FTSE, %5,98 NDX, %2,88 XU100'den); N225'in %42,46'sı kendisinden, %57,54'ü diğer değişkenlerden (%9,91 GSPTSE, %9,36 FCHI, %9,17 GDAXI, %7,89 FTSE.MIB %7,28 FTSE, %11,43 NDX, %2,13 XU100'den); FTSE'nin %28,19'u kendisinden, %71,81'i diğer değişkenlerden (%10,71 GSPTSE, %18,41 FCHI, %16,59 GDAXI, %14,62 FTSE.MIB, %2,40 N225, %6,24 NDX, %3,28 XU100'den); NDX'in %42,26'sı kendisinden, %57,74'ü diğer değişkenlerden (%18,67'i GSPTSE, %9,40 FCHI, %9,90 GDAXI, %7,90 FTSE.MIB, %2 N225, %7,27 FTSE, %2,45 XU100'den); XU100'ün %63,48'i kendisinden, %36,52'si diğer değişkenlerden (%5,21 GSPTSE, %7,07 FCHI, %6,79 GDAXI, %5,68 FTSE.MIB, %1,51 N225, %6,77 FTSE, %4,06 NDX'ten) açıklanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre XU100 endeksi dışındaki bütün endekslerdeki şoklar diğer değişkenlerin yayılım etkilerinden kaynaklanmaktadır. Finansal krizler veya şoklar XU100'ü etkilese de endeks getirisindeki değişimin büyük bir kısmı kendisi tarafından belirlenmektedir. Ayrıca şok yayan gösterge endeksler arasında %4,78 ile GSPTSE, %19,66 ile FCHI, %18,16 ile GDAXI, %7,57 ile FTSE.MIB, %8,61 ile FTSE, %1,61 ile NDX yer alırken; şok alan endekslerin %42,51 ile

N225 ve %17,88 ile XU100 olduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede, en fazla şok yayan gösterge endeksin FCHI olduğu, en fazla şok alan gösterge endeksin ise N225 olduğu gözlemlenmiştir. Piyasalar arası risk intikalini gösteren toplam bağlantılılık endeksi (TCI) değeri %64,25 olarak hesaplanmıştır. Bu değerden hareketle çalışmada kullanılan gösterge endeksleri iyi bir portföy çeşitlendirme sağlamamaktadır. Çalışmanın en kritik bulgusu NDX'in yaydığı şok %57,38 olarak bulunurken, aldığı şok %57,74 olarak bulunmuştur. NDX'in zayıf yönlü bir alıcı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, çalışmadaki veri setinin endeks değerlerinden oluşması ve NDX'in teknoloji ağırlıklı olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Şekil 2'de, çalışmada incelenen G7 ülkeleri ile Türkiye'ye ait gösterge endeksleri arasındaki dinamik bağlantılılık ilişkileri, TVP-VAR modeliyle incelenmiştir.

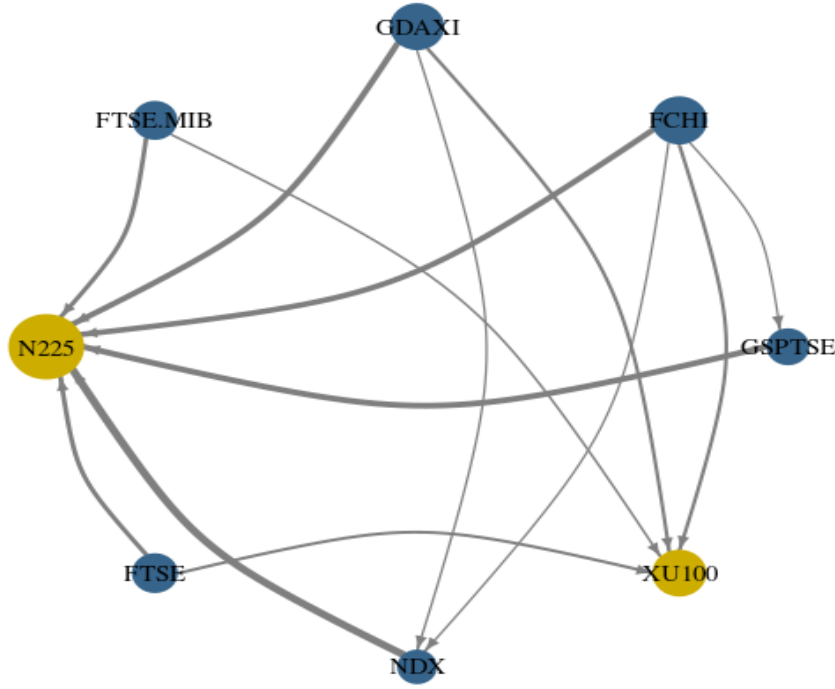

Şekil 2. Dinamik Toplam Bağlantılılık

Şekil 2'de, G7 ülkeleri ile Türkiye gösterge endeksleri arasındaki dinamik toplam bağlantılılık yer almaktadır. Toplam dinamik bağlantılılık %75 ile %50 arasında seyretmiş, COVID-19 pandemisi döneminde %80 seviyesine ulaşmıştır. Şekilde özellikle 2010-2012, 2016, 2018, 2020, 2025 ve 2026 yıllarında dalgalı bir yapı gözlemlenmektedir. 2008 küresel finans krizinin devamı, 2016 yılında İngiltere'nin Avrupa birliğinden ayrılma (Brexit) yönünde oy kullanması, yine aynı yıl ABD Başkanlık seçimleri, 2018 FED faiz kararları, 2020 COVID-19 pandemisi, 2025 yılında ABD Başkanı Trump'ın açıkladığı gümrük tarifeleri, 2026 yılı ilk çeyreğinde ABD-İsrail saldırıları ile başlayan İran savaşı, dalgalanmaları

şekillendiren unsurlar olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca 2022 Rusya-Ukrayna savaşının bu değişkenlerde bir bağlantılılık yapmadığı görülmektedir.

Çalışmaya konu olan gösterge endeksleri arasındaki getiri şoklarının yayılımının hem yönünü hem de yoğunluğunu daha açıklayıcı bir biçimde ortaya koymak amacıyla oluşturulan değişkenler arası bağlantılılık ağı Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Değişkenler Arası Bağlantılılık Ağı

Şekil 3'teki değişkenler arası bağlantılılık ağına göre G7 ülkeleri ile Türkiye gösterge endeksleri arasında GSPTSE, FCHI, GDAXI, FTSE.MIB, FTSE, NDX net şok yayıcı rolüne sahipken; N225, XU100 net şok alıcı konumundadır. Bu endeksler arasında en fazla şok yayan FCHI olurken, en az şok yayan NDX'tir. Ayrıca, en çok şok alan endeksin N225, en az şok alan endeksin ise XU100 olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, G7 ülkeleri ile Türkiye'nin 05 Ocak 2010-30 Nisan 2026 dönemine ilişkin gösterge endeksleri arasındaki dinamik bağlantılılığı TVP-VAR doğrultusunda incelemeyi amaçlamaktadır. Günlük verilerin kullanıldığı bu çalışmada şu bulgulara ulaşılmıştır: Japonya (N225) ve Türkiye (XU100)'nin net getiri şoku alıcısı olduğu gözlemlenmiştir. En büyük şok yayıcı ülkeler büyükten küçüğe Fransa (FCHI), Almanya (GDAXI), İtalya (FTSE.MIB), Kanada (GSPTSE), İngiltere (FTSE) şeklinde sıralanmıştır. ABD (NDX)'nin ise %57,74

oranla zayıf yönlü bir getiri şoku alıcısı olduğu tespit edilmiştir. Piyasalar arası risk intikalini gösteren toplam bağlantılılık endeksi (TCI) değeri %64,25 olarak bulunmuştur.

Sonuçlar değerlendirildiğinde, Fransa (FCHI)'nin en büyük getiri şoku yayıcı rolü, endeksinde yer alan şirketlerin küresel piyasalarla yüksek entegrasyonu ve Euro Bölgesi finansal ağlarındaki merkezi konumu ile açıklanabilir. Fransa kaynaklı finansal volatiliteler, bilgi ve likidite kanalları vasıtasıyla diğer endekslere yayılmaktadır. Japonya (N225)'nin şok alıcı konumu, endeksinde ağırlıklı olarak yer alan ihracatçı firmaların küresel talep şoklarına duyarlılığı ve Japon piyasasının uzun süredir devam eden düşük büyüme ortamı ile ilişkilidir. Gelişmekte olan bir ekonomi olan Türkiye (XU100)'nin net şok alıcı konumunda olması makroekonomik literatürle uyum göstermektedir. Türkiye'nin dış finansmana bağımlı yapısı ve yüksek volatilitate karakteristiği, G7 kaynaklı finansal şokların XU100 endeksi tarafından doğrudan alınmasına neden olmaktadır.

Amerika (NDX)'nin yaydığı şok %57,38 iken, aldığı şok %57,74 olarak bulunmuştur. Bu durumun muhtemel nedeni, endeksin yüksek teknoloji yoğunluklu sektörel ağırlığı sebebiyle makroekonomik şoklara karşı duyarlılık sergilemesidir. Dolayısıyla NDX'in, ekonometrik anlamda güçlü bir şok kaynağı olmaktan ziyade, para politikası sıkılaşması, teknolojik sermaye harcaması belirsizlikleri ve büyüme ivmesindeki yavaşlama gibi dışsal şokların etkilerini yansıtan bir konumda olduğu değerlendirilmektedir.

Piyasalar arası risk intikalini gösteren toplam bağlantılılık endeksi (TCI) değeri %64,25 olarak çıkması, bu veri setinin yatırımcılar için iyi bir portföy çeşitlendirme imkânı sağlamadığını açıkça göstermektedir.

Elde edilen bulgular, literatürdeki bazı çalışmalar (Polat, 2018; Feng vd., 2023; Agyei vd., 2022) ile örtüşmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşının bu veri setinde bağlantılılık yapmaması bulgusu literatürde Doğru (2024) çalışmasıyla, ABD (NDX)'nin net alıcı olduğu bulgusu Alam vd. (2022) ve Chatziantoniou vd. (2021) çalışmalarıyla örtüşmektedir. Savaşın bağlantılılık yaratmaması, kriz dönemlerinde finansal piyasaların güvenli limana yönelme eğiliminde olmasıyla ilişkilendirilebilir. Savaşın yarattığı jeopolitik risk ortamı, küresel fonların G7 borsa endekslerini nispeten güvenli bir liman olarak fiyatlamış olabileceği, buna karşılık Türkiye (XU100)'nin yüksek volatilitate karakteristiği ve ülkeye özgü iç dinamiklerle hareket etmiş olabileceği değerlendirilmektedir. Yatırımcı algısındaki bu olası yapısal kutuplaşmanın, G7 ve Türkiye'nin gösterge borsaları arasında finansal entegrasyonu sönmüleyerek bağlantısızlık sonucuna yol açmış olabileceği düşünülmektedir.

Yatırım aşamasındaki yatırımcılar için borsa büyüklükleriyle beraber piyasalar arası bağlantılılık kritik öneme sahiptir. Yatırımcıların, hangi borsalar arasında nasıl bir ilişki olduğu bilgisine sahip olmaları, portföylerde pozitif etkiyle sonuçlanacaktır.

Politika yapıcılar açısından, Fransa (FCHI) ve Almanya (GDAXI)'nın net şok yayıcı olduğu, Japonya (N225) ve Türkiye (XU100)'nin ise net şok alıcı olduğu bulgusu, finansal istikrar politikalarının ülke bazlı farklılaştırılması gerektiğini göstermektedir. Şok yayıcı ülkelerde düzenleyici önlemlerin bu ülkelerde alınması, şok alıcı ülkelerde ise portföy çeşitlendirme ve rezerv yönetimi politikalarının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Çalışmanın kısıtları olarak, belirli zaman ve ülke grubunun analize dahil edilmesi ile beraber tüm ekonometrik yöntemlerde olduğu gibi TVP-VAR yönteminde de kullanılan veri seti çerçevesinde analizi gerçekleştirmesidir. Güncel dönem verileri ve G7 ülkeleri ile Türkiye'yi veri setine alan sınırlı sayıda çalışma olması, bu çalışmanın özgünlüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışma literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Gelecek çalışmalarda, farklı ülke grupları ve ekonometrik yöntemler kullanılarak sonuçlar mukayese edilebilir.

KAYNAKÇA

Agyei, S. K., Owusu Junior, P., Bossman, A., Asafo-Adjei, E., Asiamah, O., & Adam, A. M. (2022). Spillovers and contagion between BRIC and G7 markets: New evidence from time-frequency analysis. *PLoS One*, 17(7), e0271088. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0271088>

Alam, M. K., Tabash, M. I., Billah, M., Kumar, S., & Anagreh, S. (2022). The impacts of the Russia–Ukraine invasion on global markets and commodities: a dynamic connectedness among G7 and BRIC markets. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(8), 352. <https://doi.org/10.3390/jrfm15080352>

Antonakakis, N., & Gabauer, D. (2017). Refined measures of dynamic connectedness based on TVP-VAR. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/78282>

Antonakakis, N., Chatziantoniou, I., & Gabauer, D. (2020). Refined measures of dynamic connectedness based on time-varying parameter vector autoregressions. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(4), 84. <https://doi.org/10.3390/jrfm13040084>

Bloomberg (2018). ABD'nin 2008 finansal krizi <https://www.bloomberght.com/abd-nin-2008-finansal-krizi-piyasalardan-trilyonlari-sildi-2154304>

Chatziantoniou, I., Floros, C., & Gabauer, D. (2021). Volatility Contagion between Crude Oil and G7 Stock Markets in the Light of Trade Wars and COVID-19: An Application Based on the TVP-VAR Extended Joint Connectedness Approach (September 23, 2021). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3929734>

Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2009). Measuring financial asset return and volatility spillovers, with application to global equity markets. *The Economic Journal*, 119(534), 158-171., <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2008.02208.x>

Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2012). Better to give than to receive: Predictive directional measurement of volatility spillovers. *International Journal of forecasting*, 28(1), 57-66., <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2011.02.006>

Diebold, FX & Yilmaz, K. (2014). On the Network Topology of Variance Decompositions: Measuring the Connectedness of Financial Firms (September 30, 2011). CAFE Research Paper No. 13.08, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2316285>

Doğru, E. (2024). Finansal türbülans dönemlerinde gelişmekte olan hisse senedi piyasaları arasında dinamik getiri bağlantılılığı. *Alanya Akademik Bakış*, 8(2), 441-457. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1314233>

Feng, Z., Liu, X., & Yao, Y. (2023). Impact of geopolitical risk on the volatility spillovers among G7 and BRICS stock markets. *Procedia Computer Science*, 221, 878-884. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.08.064>

Goel, H., Bajaj, P., Agarwal, M., AlKhawaja, A., & Dsouza, S. (2025). Dynamic volatility spillovers among G20 economies during the global crisis periods—a TVP VAR analysis. *Econometrics*, 13(4), 45. <https://doi.org/10.3390/econometrics13040045>

Gülcan, N. ve Mumcu Küçükçaylı, F. (2024). “The Volatility Spillover in Metaverse Token Market: TVP-VAR Model Application”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(3), 906 – 922, <https://doi.org/10.17153/oguiibf.1399452>

International Monetary Fund (IMF) (2021). Dünya ekonomik görünümü raporu 2021, <https://www.imf.org/en/publications/weo/issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>

Investing (2026). Dünya Endeksleri, Erişim Adresi: <https://tr.investing.com/indices/world-indices>, Nisan 2026 tarihinde erişildi.

Kılıç, M. (2025). BRICS-T Hisse Senedi Piyasaları ve Küresel Finansal Göstergeler Arasındaki Volatilite Etkileşimi, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(2), 109-134, <https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1569090>

King, M. A., & Wadhwani, S. (1990). Transmission of volatility between stock markets. The review of financial studies, 3(1), 5-33. <https://doi.org/10.1093/rfs/3.1.5>

Kolb, M. (2018). What is globalization? And how has the global economy shaped the United States, Peterson Institute for International Economics, <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization>

Koop, G., & Korobilis, D. (2014). A new index of financial conditions. European Economic Review, 71, 101–116. <https://doi.org/10.1016/J.EUROECOREV.2014.07.002>

Lee, W. S., & Lee, H. S. (2024). Asymmetric Volatility Connectedness Among G7 Stock Markets. Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research, 58(1). <http://doi.org/10.24818/18423264/58.1.24.06>

Medetoğlu, B. (2024). TVP-VAR Yöntemi ile Dinamik Bağlantılılık Tespiti: Cıvets Ülkeleri Üzerine Uygulama. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 61, 17-34, <https://doi.org/10.30794/pausbed.1413704>

Pesaran, H. H., & Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models, Economics letters, 58(1), 17-29, [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(97\)00214-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0)

Polat, O. (2018). Hisse senedi piyasalarında finansal bağlantılılık analizi. Politik Ekonomik Kuram, 2(1), 73-86, <https://doi.org/10.30586/pek.411538>

Schelle, G. (1897). Vincent de Gournay, Guillaumin et cie, https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=VfpMAAAIAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=schelle++vincent&ots=wvxqsZgxE5&sig=6LmMbpScyKpVtr7aAVybME7GhIw&redir_esc=y#v=onepage&q=schelle%20%20vincent&f=false

Suurlaht, A. (2016). Correlation Dynamics in the G7 Stock Markets (November 6, 2016). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2865321>

Wsj (2026). Dünya Endeksleri, Erişim Adresi: <https://www.wsj.com/> Nisan 2026 tarihinde erişildi.

İŞ TATMİNİNİN SONUÇLARINA YÖNELİK BİR META ANALİZ ÇALIŞMASI

A META-ANALYSIS STUDY ON THE OUTCOMES OF JOB SATISFACTION

Emine Başak SAVAŞ*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21383465>

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, İş Tamiminin Sonuçları, Meta Analiz JEL Kodları: J28, M10, C10	Öz Belli bir yaştan itibaren insanlar günlük yaşamlarının önemli bir bölümünü işte geçirirler. Bu bağlamda, işlerinden beklentileri karşılanan bireylerin (bu durum sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik refahlarını da doğrudan etkiler) daha mutlu olma eğiliminde oldukları görülmektedir. Sonuç olarak, iş memnuniyeti insanların yaşamlarında hem ekonomik hem de psikolojik açıdan önemli bir rol oynamaktadır. İş tatmini, örgütsel yaşam için de hayati öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, son beş yıl (2020-2025) içinde Türkiye’de yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri aracılığıyla iş tatmininin sonuçlarını sistematik olarak değerlendirmektir. Bu amaçla, literatürde iş tatmininin sonuçları olarak bahsedilen performans, stres, motivasyon, yaşam doyumu, tükenmişlik, örgütsel vatandaşlık, işten ayrılma niyeti ve örgütsel bağlılık ile ilgili çalışmalardan elde edilen veriler kullanılarak bir meta-analiz gerçekleştirilmiştir. Meta-analize uygun daha ayrıntılı verilerin elde edilebileceği düşünülerek, YÖK Ulusal Tez Merkezi aracılığıyla erişilebilen, Türkçe yazılmış ve sosyal bilimler alanındaki sadece 75 tez, JAMOVİ (version 2.3) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizlerin sonucunda, iş tatmininin; stres üzerinde zayıf negatif, performans üzerinde orta derecede pozitif, tükenmişlik üzerinde orta derecede negatif, motivasyon, yaşam doyumu, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel bağlılık üzerinde güçlü pozitif ve son olarak işten ayrılma niyeti üzerinde güçlü negatif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.
Keywords: Job Satisfaction, Consequences of Job Satisfaction, Meta- Analysis JEL Codes: J28, M10, C10	Abstract People spend a significant portion of their daily lives at work from a certain age onwards. In this context, individuals whose expectations from their jobs are met—which closely affect not only their economic but also their psychological well-being—are generally happier. Therefore, job satisfaction plays a significant role in human life, both economically and psychologically. Job satisfaction is also vital for organizational life. The aim of this study is to systematically evaluate the outcomes of job satisfaction through master's and doctoral theses conducted in Turkey over the last five years (2020-2025). For this purpose, a meta-analysis was conducted using data obtained from studies on performance, stress, motivation, life satisfaction, burnout, organizational citizenship, intention to leave, and organizational commitment, which are mentioned in the literature as outcomes of job satisfaction. Considering that more detailed data suitable for meta-analysis could be obtained, only 75 theses written in Turkish and in the field of social sciences, accessible through the YOK National Thesis Center, were analyzed using the JAMOVİ (version 2.3) program. As a result of these analyses, it was found that job satisfaction; It was determined to have a weak negative effect on stress, a moderately positive effect on performance, a moderately negative effect on burnout, a strong positive effect on motivation, life satisfaction, organizational citizenship and organizational commitment, and finally, a strong negative effect on intention to leave the job.

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İ.İ.B.F., basak.savas@amasya.edu.tr., ORCID: 0000-0001-7901-068X

1. GİRİŞ

Günümüzün giderek karmaşııklaşan ve belirsizleşen ortamında hem kamu sektörü kuruluşları hem de özel sektör işletmeleri, daha iyi hizmetler sunmak ve daha verimli ve üretken bir şekilde faaliyet göstermek için kaynaklarını çok daha etkili bir şekilde kullanmalıdır. Şüphesiz ki, insan kaynakları bu kaynakların en önemlilerinden birini oluşturmaktadır.

Bir kişinin işi, bu işte geçirdiği sürenin tamamı değerlendirildiğinde, ömrünün önemli bir bölümünü oluşturur. Bu sebepten dolayı, bir kişinin işinden duyduğu memnuniyet ya da memnuniyetsizlik hem kendisi hem de çalıştığı kuruluş ve içinde yaşadığı topluluk adına kayda değer sonuçlar doğurur. Çalışma hayatları boyunca çalışanlar sevinçler ve üzüntüler yaşar; tüm bunların sonucunda yaptıkları işe ya da şirketlerine yönelik tutumları şekillenir. İş tatmini, bu tutumların genel toplamıdır veya basitçe söylemek gerekirse, bir çalışanın işine karşı sergilediği genel tutumdur.

1950'lerden beri kapsamlı bir şekilde incelenen ve "işten duyulan memnuniyet" olarak tanımlanan iş tatmini, çalışanlar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir ve bu etkiler, kuruluşların başarısında veya başarısızlığında belirleyici bir rol oynar. Araştırmalar, iş memnuniyetinin, devamsızlık ve personel devri üzerindeki etkisinin yanı sıra performans ve örgütsel bağlılık gibi kavramlarla etkileşimi nedeniyle, kuruluşlar için hem ekonomik hem de yönetim politikaları ve uygulamaları açısından sonuçlar doğurduğunu göstermektedir (Şişman, 2002: 7).

Kuruluşların hedeflerine ulaşabilmeleri ve rakiplerinden gelen rekabet karşısında başarılı olabilmeleri için çalışanlarına yeterince değer vermeleri gerekir. Çalışanların işlerinden ayrılmamalarını sağlamak, yetenekli ve deneyimli personelin kaybını önlediğinden işletme için hayati önem taşır. Kuruluşlar bunu ancak çalışanlarının işlerinden memnuniyet duymalarını sağlayarak başarabilirler. Çalışanlar arasında yüksek iş tatmini, iş yerinde performansın artmasına yol açacaktır. İşlerinden memnun olan çalışanların devamsızlık yapma olasılığı daha düşük olacak ve kuruluşa olan bağlılıkları arttıkça, ayrılma olasılıkları da önemli ölçüde azalacaktır. İş memnuniyeti sayesinde, yüksek kurumsal bağlılığa sahip çalışanlar, kuruluşun hedeflerini kendi hedefleri olarak benimsemek ve yerine getirmek için büyük çaba gösterecek ve böylece başarıya önemli bir katkı sağlayacaklardır. Dolayısıyla işletmelerin başarıları açısından çok önemli olan, iş tatmini ve iş tatmininin sonuçlarını göz ardı etmeleri söz konusu değildir.

2. İŞ TATMİNİ

İş tatmini kavramı incelendiğinde, iş tatminine ilişkin birçok tanım olduğu görülmektedir. İş tatmini, bireylerin kendi işlerine karşı hissettikleri olumlu etki veya duygular olarak tanımlanmaktadır (Greenberg ve Baron, 2000: 170). Bir kişinin yaptığı işe ve işte meydana gelen olaylara yönelik ortaya koyduğu tutumu, yaptığı iş ve işinin getirisi olarak elde ettiği faydalar hakkındaki algılarını ve bu duruma karşı duygusal tepkisini ifade eden kavram iş tatminidir (Luthans, 1994: 108). İş memnuniyeti, çalışma şartlarının (yapılan işin niteliği, yönetim kademesinin tutumu) veya elde edilen çıktıların (maaş, iş güvenliğinin sağlanması) bireysel olarak değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır (Altaş ve Çekmecelioğlu, 2007: 50). Bir çalışanın işinden duyduğu memnuniyet derecesi, hissettiği zevk derecesi veya ulaştığı duygusal ruh halinin olumluluk derecesidir (Başaran, 2000: 215). İş tatmini, çalışanların çabaları nedeniyle kuruluştaki hissettikleri tatmin, çalışanların işlerine karşı geliştirdikleri olumlu tutumlar, çalışma ortamındaki psikolojik koşullar ve çalışma ortamında nasıl hissettikleri gibi birçok davranış ve duyguyu içerir (Karcıoğlu ve Akbaş, 2010: 144). İş tatmini, çalışanların işlerinden elde ettikleri maddi gelir ve birlikte çalışmaktan keyif aldıkları meslektaşlarıyla birlikte artan verimlilikten kaynaklanan mutluluktur (Çalışkan, 2005: 9). İş tatmini, çalışanların işlerinden neyi amaçladıkları, kuruluşun onlara ne tür fırsatlar sunduğu veya bu durumdan ne kazanabilecekleri sonucunda ortaya çıkar (Kök, 2006: 293).

İş tatmini, “bireyin iş deneyimlerinden kaynaklanan olumlu bir ruh hali” olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 1996: 231). İş tatmini kavramı, belirli bir anda işe duyulan memnuniyet düzeyinin bütüncül bir ortalamasını ifade eder (Fraser, 1983: 24). Locke, iş tatminini, bir kişinin işini veya iş deneyimini değerlendirmesinin sonucu olarak ortaya çıkan hoş veya olumlu duygular olarak tanımlamıştır (Lund, 2003: 223). Bu yaklaşıma göre, bireyin işinden bekledikleriyle işin bireye sundukları arasında bir uyum varsa iş tatmini, böyle bir uyum yoksa iş tatminsizliği söz konusu olabilir. İş tatmini, bir kişinin iş deneyiminden kaynaklanan olumlu veya olumsuz ruh halini ifade ettiğinden; çalışanların çalışma hayatlarını değerlendirmeye aldıklarında elde ettikleri sonuç pozitif hisler içeriyorsa, yaptıkları işten memnun olduklarını söylemek mümkündür (Güner, 2007: 65).

İş tatmini, kişinin işinden duyduğu memnuniyet derecesi olarak kabul edilir ve çalışanların işlerine karşı tepkilerini belirlemede örgütsel araştırmalarda önemli bir kavramdır (Yüksel, 2005: 293). İş tatmini, işin özellikleri ile çalışanların isteklerinin örtüştüğü durumlarda ortaya çıkan bir olgudur ve çalışanın işinden duyduğu memnuniyeti belirler (Akıncı, 2002: 3). Çalışanlar hayatlarının büyük bir bölümünü kuruluşlarda geçirirler. Bu

durum, kuruluş ortamında çalışanların işlerine karşı hissettikleri memnuniyetin önemini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, çalışanların işlerinden memnun olmalarını sağlayacak fırsatlar sunmak, onlardan yüksek performans elde etmenin önemli bir faktörüdür. Bir çalışanın işinden aldığı memnuniyet hem kendisi hem de işletme için çok önemli sonuçlar doğurur. Bu nedenle, özellikle yirminci yüzyılın başından itibaren iş memnuniyeti üzerine yapılan çalışmalar artmıştır (Bayraktaroğlu, 2012: 3).

Kısacası, İş tatmini birçok araştırmacı ve yazar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış olsa da genel olarak kişinin işinden duyduğu memnuniyetin bir göstergesi olarak kabul edilir (Türk, 2007: 70). Tüm bu tanımlar göz önüne alındığında, iş memnuniyetinin üç boyutundan söz etmek mümkündür (Luthans, 1994: 114). Bunlardan ilki, iş hayatında meydana gelen olaylara yönelik ortaya konulan duygusal tepki olan iş memnuniyetidir. Bu özelliği nedeniyle gözlemlenemez, ancak ifade edilebilir veya algılanabilir. İkincisi, iş memnuniyeti elde edilenlerle elde edilmesi beklenenler arasında oluşan farklara dayanır. Burada önemli olan, beklenenlerin ne kadarının elde edildiği veya elde edilenlerin büyüklüğüdür. Üçüncüsü, iş memnuniyeti çalışanın çeşitli konularla ilgili tutumlar sergilemesine dayanır. Bahsi geçen tutumlar işin kendisine, maaşa, yükselme fırsatlarına, idare tarzına, iş arkadaşlarına ve benzer konulara yöneliktir. Bir diğer deyişle, çalışanlar yaptıkları işin belli bir kısmına yönelik pozitif bir tutum sergilerken, başka bir yönüne karşı olumsuz tutum sergileyebilirler.

2.1. İş Tatmininin Önemi

İşten elde edilen memnuniyetin bir belirleyicisi olarak iş tatmini, çalışanların yaptıkları işin farklı boyutları hakkındaki düşüncelerini ortaya koyması açısından önemlidir. Bireyler genel olarak işlerinden memnun olsalar da çalışma koşulları, sosyal çevre veya çalışma saatleri gibi faktörlerden sadece biri nedeniyle iş tatmini bozulabilir (Reitz, 1987: 208). İş tatmini hem çalışanlar hem yöneticiler hem de kuruluş için oldukça önemli olduğundan, kurumsal başarı ve çalışma hayatı açısından dikkate alınması gereken önemli bir konudur. İşletmede çalışan bireyler, kuruluşa yaptıkları katkılara uygun olarak eşit muamele gördüklerini hissedерlerse, tatmin olmaları daha kolay hale gelir. Çalışanların belirli istek ve ihtiyaçları vardır. Bu istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için işletmede çalışmayı kabul ederler. İstek ve ihtiyaçları karşılanırsa işlerinden memnun olurlar ve işletmenin hedeflerine ulaşmak için birleşip bu doğrultuda hareket ederler. İstek ve ihtiyaçları karşılanmadığında ise memnuniyetsiz hale gelirler ve işletmenin hedeflerini engelleyen davranışlarda bulunurlar (Bayraktaroğlu, 2012: 6).

İş tatmini olmadan çalışanların kurumsal bağlılığı azalır ve onların kuruluş için fedakarlıkta bulunmaları beklenemez. Sonuç olarak, kuruluş hedeflerinden uzaklaşır ve rekabet gücü zayıflar (Ayrancı, 2018: 30). Çalışanların kuruluş ve işleri hakkındaki düşünceleri hem kendileri hem de yöneticiler için büyük önem taşır. Çalışanların işlerine karşı davranışları, performansları ve verimlilik düzeyleri ise yöneticiler için büyük önem taşır. Çünkü iş memnuniyetsizliğinin sonucu olarak ortaya çıkan davranışlar istifa, devamsızlık, performans düşüşü ile zihinsel ve fiziksel rahatsızlıklardır (Bülbül, 2016: 30).

İş tatmini sağlayan ve çalışanların beklentilerini karşılayan kuruluşlar, çalışan bulmakta zorluk çekmez ve personelini elde tutar; iş tatminsizliğine yol açan ve çalışanların beklentilerini karşılayamayan kuruluşlar ise çalışan bulmakta zorlanır, mevcut çalışanlar arasında devamsızlık artar ve sonuç olarak verimlilik düşer; bu da iş tatmininin kuruluş için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Kurumsal bir bakış açısıyla iş memnuniyetsizliği, devamsızlığa, çalışan devrine, iş uyumsuzluklarına ve yabancılaşmaya yol açar. Çalışan memnuniyetsizliğinin bir sonucu olarak, devamsızlık, geç kalma, işten ayrılma, disiplin kurallarına uymama, itaatsizlik, yasadışı grevler ve sabotaj gibi olumsuz davranışlar, kuruluş ile çalışanları arasındaki ilişkiyi bozar ve kuruluşa maddi kayıplara neden olur (Ardıç ve Baş, 2001: 235). İnsan hayatında önemli bir yer tutan iş, kişileri belirli menfaatler için buluşturan bir faktördür ve kişiler, işlerini yapmaktan memnun oldukları durumlarda daha verimli ve etkin bir şekilde çalışabilirler (Budak, 2006: 9). Çalışanların iş tatminini sağlamak, ürün veya hizmet üretmek gibi kuruluşların amaçlarından biri olarak kabul edildiğinden, şirketlerin günümüzde ayakta kalabilmeleri için teknolojinin yanı sıra insan faktörüne de önem vermeleri gerekmektedir ve çalışanların işlerini iyi yapabilmeleri için işlerine karşı olumlu duygular beslemeleri gerekmektedir (Türk, 2007: 67).

İş tatmini sağlayamayan işletmeler birçok sorunla karşılaşabilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Şimşek, Akgemci ve Çelik, 2001: 137): çalışan devir hızının artması, devamsızlık oranlarının yükselmesi, şirket bağlılığının azalması, yabancılaşma, çatışmaların artması, stres, kızgınlık grevler, artan hırsızlık oranları, makine ve tesislere verilen zarar, zihinsel ve fiziksel sağlığın bozulması. Kuruluşlardaki çalışanların iş memnuniyetinin düşük olması veya işten memnuniyetsizliği, kuruluşları da olumsuz etkiler. İşten memnuniyetsizliği olan kuruluşlardaki çalışanlar, yaptıkları işin bir sonucu olarak dolaylı ve doğrudan kuruluşa zarar verir (Barlı, 2008: 343-348). İş memnuniyetsizliği veya düşük iş memnuniyeti düzeyleri şu sonuçlara yol açabilir (Budak, 2006: 11): işe gitme isteksizliği, artan devamsızlık ve işgücünün kaybedilmesi, aniden ortaya çıkan grevler, işi yavaşlatma, verimliliğin düşmesi,

disiplin bozukluğu, plan ve hedeflerden sapma, yüksek çalışan devir hızı, nitelikli personel bulmada zorluk, imajın zedelenmesi, azalan iş birliği, artan hata oranları, çalışanlar arasında işe yabancılaşma hissinin ortaya çıkması, karar verememe ve verilen kararların yanlış çıkması, işte yaşanan kazalarda artış ve meslek hastalıklarının çoğalması, tepkisizlik, sorunlar karşısında kayıtsız kalma, duyarsızlığın artması, çalışan önerilerinde düşüş.

2.2. İş Tatmininin Sonuçları

İş tatmini ile ilgili olarak yapılan oldukça fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların birçoğunda iş tatmininin sonuçlarından da bahsedilmiştir ancak üzerinde anlaşılan ortak sonuçlar yoktur. Bu nedenle yapılan literatür taraması sonucu iş tatmininin sonuçları çeşitli çalışmalarda şu şekilde sıralanmıştır; devamsızlık, iş gücü devri, performans, fiziksel sağlık ve ruh sağlığı, yabancılaşma, işten ayrılma niyeti, motivasyon ve moral, işte hata ve iş kazası, örgütsel bağlılık, verimlilik, başarı hissi, örgütsel vatandaşlık, işe geç gelme, davranışsal etkiler (saldırganlık), yaşam doyumu, stres, tükenme, kişisel gelişim ve sendikal faaliyetler. Ancak 2020-2026 arasında bu sonuçlara yönelik ve meta analiz yapmaya uygun sayıda sadece performans, stres, işten ayrılma niyeti, motivasyon, yaşam doyumu, tükenmişlik, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel bağlılık sonuçları ile ilgili tezler yazılmıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmada sadece bu sonuçlarla ilgili bilgi verilecektir.

2.2.1. Performans

Performans kavramını çalışma hayatı açısından değerlendirecek olursak, çalışan bireyin örgütsel hedefler doğrultusunda yapmış olduğu görevlerin sonucunda ulaştığı bir çıktıdır. Bu çıktı somut olarak bir ürün olabileceği gibi kişinin sunduğu hizmet ya da düşünce şekli gibi soyut kavramlar da olabilmektedir (Başaran, 2000: 199). Performans, bireyin etkinlik ve verimlilik açısından hareket etme şekline uygulanan beceri, mesleki yeterlilik ve uzmanlık anlamına gelmektedir (Fogaça vd., 2018:240). Performans, bir organizasyonda tartışılabilir çok önemli ve temel bir konu olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir kuruluşun başarısı veya başarısızlığı, çalışanlarının performansına bağlıdır (Zamin ve Hussin, 2021: 497).

İş tatmini, kişinin yaptığı işin özelliklerinin, birey için önemli olan niteliklerle örtüşmesinden kaynaklanan bir tatmin duygusu olarak tanımlanır. İş tatmini ile performans arasındaki ilişki incelendiğinde çalışanların bireysel iş tatmininin örgütün genel etkinliğini anlamak için önemli bir etken olduğunu, bireyin işinden duyduğu haz ile ortaya koyduğu performans arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür (Saari ve Judge,

2004; Rusbelt ve Rogers, 1988; aktaran Ender, 2023: 74). Özetle iş tatmini yüksek çalışanların performansları da yüksek olmaktadır.

2.2.2. Stres

Stres, kişinin dış çevresinden veya kendi içinden kaynaklanan fiziksel veya psikolojik faktörlerin yol açtığı davranışsal, zihinsel ve fiziksel değişikliklerden kaynaklanan vücut üzerindeki etki olarak tanımlanabilir; bu etki önce psikolojik olarak, daha sonra fiziksel olarak gözlemlenir (Gümüştekin ve Öztemiz, 2004: 65). İş stresi, iş yaşamında bireyin karşılaştığı çeşitli iş koşulları, iş ortamı veya işin kendisi tarafından oluşturulan olumsuz etkiler bağlamında varlığını gösteren psikolojik ve fizyolojik tepkilerdir. Bu tepkiler genellikle bireyin iş performansında, iş tatmininde değişikliğe ve sağlık problemlerine neden olabilir (Lazarus ve Folkman, 1984: 258).

Stres hem birey için hem de örgüt için ciddi anlamda olumsuz sonuçlar yaratabilir ve bu sonuçların düzeltilmesi oldukça zor olabilir. Örgütsel stresin yol açtığı olumsuz sonuçlardan biri, çalışanların iş tatminsizliği olarak ortaya çıkar. İş tatmini, bir çalışanın işyeri ve yaptığı iş hakkında taşıdığı olumlu düşünceleri ve hislerini ifade eder ve bunların pozitifliği, iş tatmininin de derecesini yansıtır. Kurum yapısından veya politikalarından memnuniyetsizlik, örgütsel stresi artırabilir ve çalışanın işine olan ilgisini azaltabilir. Bir çalışanın işini karşı olumsuz hisler taşıması durumunda, iş tatmininin yüksek düzeyde olması beklenilir bir durum değildir (Erdoğan ve Ak, 2021: 437). Örgüt çalışanlarının iş tatmini arttıkça stres düzeyleri azalmaktadır.

2.2.3. Motivasyon

Motivasyon kavramı, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan davranışları başlatıp tamamladıkları süreç olarak da kabul edilir. Bu bağlamda, motivasyon kavramı, bireylerin karşılanmamış ihtiyaçlarının ve eksikliklerinin giderilmesi veya hedeflere yönelik davranış sergileme olarak tanımlanır. Bu nedenle, motivasyonu bir süreç olarak görmek mümkündür. Bu süreç içinde, bireylerin arzu edilen hedeflerle uyumlu davranış sergileme ve böylece başarıya ulaşma motivasyonu, işlerinde yeterince motive olmalarıyla bağlantılıdır; bu açıdan, çalışan motivasyonu, kuruluşlar için önemli bir sorumluluk teşkil eder (Önen ve Kanayran, 2015: 44–45).

Motivasyon, bireylerin kendileri için belirledikleri bir hedefe ulaşmak için gönüllü olarak gerçekleştirdikleri eylemdir. Kişisel veya çevresel faktörlerden kaynaklanan ve bireyleri bekledikleri ve arzu ettikleri şekilde davranmaya ve bu davranışı sürdürmeye teşvik

eden bir dizi dürtü veya motivasyon olarak tanımlanabilir (Küçükahmet, 2000: 11). Başka bir tanıma göre ise motivasyon, bir bireyin veya grubun çabalarını başlatma, yönetme ve sürdürme sürecidir; bu çabaların önem kazanmasını ve örgütsel hedeflerle uyumlu bir şekilde sürdürülmesini sağlar (Özgen, 2018, 23).

2.2.4. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu, bireyin iş içi ve iş dışı vakitlerinden oluşan yaşamın tümüne gösterdiği duygusal tepki veya tutumlar şeklinde açıklanabilir (Özdevecioğlu, 2003: 91). King ve Napa'ya göre yaşam tatmini (2005: 25), hedefler, değerler, çalışma hayatı, aile, maddi beklenti, sosyal, çevre alanlarının tümü için değerlendirebilecek geniş kapsamlı bir tanımdır. Özdeveci ve Aktaş (2007: 7) yaşam tatminini kişinin umdukları ile bulunduğu durumu kıyaslaması sonucu ortaya çıkan duygu olarak tanımlamaktadır. İş hayatı kişinin yaşamının büyük bir kısmına nüfuz ettiği için, bütün yaşamını da etkilemesi doğaldır. İş hayatındaki tatminsizlik, isteksizlik, hayal kırıklığı ve mutsuzluk kişinin genel yaşamını etkileyerek yaşam doyumu sağlayamamasına neden olabilmektedir. Bu durum kişinin ailesini, arkadaşlık ve çevre ile olan ilişkilerini de negatif yönde etkileyerek ruhsal ve fiziksel sağlığını da bozabilmektedir (Çetinkanat, 2000: 48).

Yaşam tatmini, iş tatminiyle doğru orantılıdır ve duygusal alt yapıya dayanan bir kavramdır. Rus yazar Maxim Gorky, iş tatmini kavramı henüz yaygınlaşmadan önce bile, iş tatmini ve yaşam kalitesinin önemini şu sözlerle vurgulamıştı: "İş neşe getirdiğinde hayat bir zevktir; iş bir görev olduğunda hayat bir hapishanedir."

2.2.5. Tükenmişlik

Cherniss (1988)'e göre tükenmişlik, çalışanların iş yaşamında karşılaştığı aşırı stres ve doyumsuzluk nedeniyle verdiği tepkidir. Daha detaylı tanımlama ise Schaufeli ve Greenglass (2001: 501)'dan gelmiştir. Tükenmişliği, duygusal emek gerektiren çalışma koşullarına uzun bir süre boyunca maruz kalınmasıyla ortaya çıkan duygusal, zihinsel ve fiziksel yıpranma durumu olarak tanımlamışlardır (Akt: Özkan, 2018: 52). Kişiler tükenmişlik halindeyken kötü performans gösterir, işe konsantre olmakta güçlük çeker ve uygunsuz davranışlar sergileyebilir. Tükenmişlik, sıklıkla yoğun bir şekilde devam eden iş durumlarında ve stresli geçen bir çalışma hayatı neticesinde görülen bir durumdur (Naktiyok ve Kaygın, 2012: 24).

Bir başka tanım olarak ise kişilerin sahip oldukları hedefleri ve elde etmeye çabaladıkları istekleri ile iş yerinde çalışmasına engel olan ya da zorluk çıkaran koşulların ortaya çıkmasındaki arasındaki etkileşim durumu olarak ifade edilmiştir. Bunun sonucunda

ise çalışanın güdülenmesinde ve heyecanında gözle görülür düzeyde azalma, duygulardan soyutlanma, sinirlilik hali, fazlaca şikâyet etmeye başlama, depresyonla beraber duyarsızlaşma meydana gelebilir (Suran ve Sheridan, 1985: 742).

2.2.6. Örgütsel Vatandaşlık

İşletmeler çalışanlarında üstün nitelik ararlar. Yani işgörenlerinden görevlerini özverili bir biçimde tam ve zamanında yerine getirmelerini, işlerini benimsemelerini ve görevlerini gönülden yapmalarını, sözleşmelerinde olmasa bile karşılaşılan problemleri iş birliği ile aşmalarını beklerler. Bu davranış literatürde örgütsel vatandaşlık davranışı olarak kavramsallaştırılmıştır. (Bedük, 2011: 71). Örgütsel vatandaşlık davranışı, yalnızca çalışanların performansına (iş tatmini, örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık gibi kavramlarla ilişkili olarak) etkisi açısından değil, aynı zamanda verimlilik gibi örgütsel sonuçlara etkisi açısından da büyük önem taşımaktadır. Çalışanların, örgüt tarafından verilen resmi görevlerin ötesine geçerek, gönüllü ve isteyerek örgüt için çaba göstermesi, her örgütün arzuladığı bir durumdur (Alpsoy, 2018: 40).

Örgütün, çalışanlarının iş tatminlerini arttırmaya yönelik atmış olduğu adımları, çalışanlarının da karşılıksız bırakmayarak örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi beklenir (Kaymakçı, 2013: 88). Örgütsel vatandaşlık davranışı gösteren bir çalışan, etkileşim içerisinde olduğu çalışma arkadaşlarına yardım etme, örgütün imajına katkı sağlama, örgüt kaynaklarını koruma gibi davranışlar sergileyecektir (Gürbüz, 2007: 145). Böyle bir çalışan kendisinden beklenenlerin üzerinde bir çaba gösterecektir (Kaya, 2015: 69). Bu durum örgüt performansına ve etkinliğine olumlu katkılar sağlayacaktır. Aksi bir biçimde çalışanlarının iş tatminlerinin önemsenmediği bir yaklaşımda ise çalışanlar; devamsızlık, yabancılaşıma, misilleme, işten ayrılma davranışı gibi olumsuz davranışlarla karşılık vereceklerdir (Kaymakçı, 2013: 88).

2.2.7. İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti, düşünce, plan ve ayrılmaya ilişkin fiili karar gibi aşamalardan oluşan bir süreçtir (Lambert, 2006: 59). İş memnuniyeti, bir işgörenin işine yönelik duygu ya da tutumunu ifade eder; işin gelişim, ücret ve terfi fırsatları gibi yönlerinden duyulan tatminsizlik, işgörenlerin işlerinden ayrılma eğilimini artırır (Kim ve Fernandez, 2017: 8). İşgörenin değerlendirdiği çalışma koşullarının ardından tatmin olmaması halinde ortaya çıkan ve buna bağlı olarak gelişen eğilime işten ayrılma niyeti denilmektedir (Terzi, 2020: 5).

İşten ayrılma niyetini doğrudan etkileyen faktörler arasında alternatif iş fırsatları, mesleki tükenmişlik, örgütsel adaletsizlik, ikramiyeler, ek gelir ve iş tatmini sayılabilir. Bir çalışanın işten ayrılma niyeti ani bir olay değildir; bu, belirli faktörlerin belirli bir süre boyunca bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan bir istektir. Bir çalışanın işten ayrılmayı düşünmesinin önemli bir nedeni, yöneticisinden gelen baskı ve olumsuz davranışlardır. Ayrıca çalışan bireyin işten ayrılmasında çalıştığı kuruma bağlılığı, çalışan kişinin yaşı, karakteri ve aile bireylerinin de etkisi bulunmaktadır (Hom vd. 1992: 897).

İş tatminsizliği, bir bireyin işinden ayrılma kararında en önemli faktörlerden biridir. Bir çalışan iş tatminine ulaşamadığında ve beklentileri kuruluş tarafından karşılanmadığında, bu durum işinden ayrılmasına yol açar. Bireyler işlerinde gelişim fırsatları göremezlerse ve iş tatminsizliği yaşarlarsa, bu durum işlerinden ayrılma niyetine yol açabilir (Ceylan ve Ulutürk 2006: 49).

2.2.8. Örgütsel Bağlılık

Günümüzde, bir kişinin eskiden çalıştığı kurumda işe başlayıp emekli olması neredeyse imkansız hale gelmiştir. Örgütsel yapıdaki değişiklikler, bir zamanlar kuruluşlarına derinden bağlı olan ve kariyerlerine başladıkları kurumdan emekli olan çalışanları, sürekli işsizlikten korkan çalışanlara dönüştürdü. Çalışanların bağlılığını negatif yönde etkileyen bu tip durumlar, kuruluşları bağlılık konusunu daha da fazla önemsemeye itmiştir (Zincirkıran ve Keser, 2018: 274).

Örgütsel bağlılık yalnızca örgüte bir sadakati değil bununla birlikte örgütün başarısının sürekliliği için çalışanların çaba gösterdiği bir süreç olduğu da vurgulanmaktadır. Bu yönüyle örgütsel bağlılık, örgütün amaç ve değerleri gözetilerek örgüt çalışanlarının gelecek için bir sorumluluk hissetme durumu olduğu da söylenmektedir (Kaya, 2009: 26). Bu kavramın popülerliğinin olmasının nedenlerinden biri, örgütsel bağlılık ile personel devri, performans, devamsızlık ve iş memnuniyeti gibi örgütler için dikkate değer konular olan işgören davranışları arasında önemli etkileşimler bulunmasıdır (Coopey, 1995: 57; Iles vd., 1990: 149).

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Literatürdeki araştırmalar arttıkça, bu çalışmalardan elde edilen bilgiyi destekleyecek daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır (Çarkungöz ve Ediz, 2009: 33). Meta-analiz bize yapılan benzer tekil çalışmaların verilerinin bir araya getirilmesini ve tekrar yorumlanması için ihtiyaç duyulan daha fazla veriyi sağlamaktadır (Sağlam ve Yüksel, 2007: 1).

Bu çalışmada literatürde iş tatmininin sonuçları olarak ele alınan, performans, stres, motivasyon, yaşam doyumu (tatmini), tükenmişlik, örgütsel vatandaşlık, işten ayrılma niyeti ve örgütsel bağlılık kavramları ele alınarak, iş tatmininin bu davranışlar üzerindeki etkisini belirlemek üzere nicel literatür çalışmalarından biri olan meta-analiz çalışması yapılmıştır. Tek bir çalışmadan elde edilen verilerin sonuca varmak için yetersiz kalması, önceden yapılan çalışma verilerinin derlenerek bu verilerden yeni çıkarımlar elde edilmesi meta-analizin ve bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada işlemler korelasyonlar üzerinden yapılmakta ve yorumlanmaktadır. Analizler, Jamovi (Version 2.3) programı ile yapılmıştır. Etki büyüklükleri yorumlanırken referans alınan Cohen vd. (2007) tarafından belirlenen eşik değerleri dikkate alınmıştır: 0,00-0,10; çok zayıf, 0,11-0,30; zayıf, 0,31-0,50 orta düzeyde, 0,51-0,80 güçlü düzeyde, 0,81 ve üstü çok güçlü düzeyde etki büyüklüğünü göstermektedir.

Yapılan analizlerde k = toplam çalışma sayısı, N = toplam örneklem büyüklüğü, Fisher's Z değeri, %95 güven aralığı için korelasyon değerinin alt-üst limitleri, Q değeri (heterojenlik testiyle ilgili olarak), p (anlamlılık düzeyi), ve serbestlik derecesi dikkate alınarak incelenmiştir. Yapılan analizlerde sonuçlar rassal etki modeline göre raporlanmıştır. Çalışmalarda yayın yanlılığını değerlendirmek için sıra korelasyon testi sonuçları (Begg - Mazumdar', 1994) dikkate alınarak bulgular değerlendirilmiştir. Buna göre, Kendall Tau katsayısından elde edilen sonucun istatistiki olarak anlamlı olmaması, yayın yanlılığının kontrol altında olduğunu göstermektedir (Field - Gillett, 2010).

Çalışmada elde edilen korelasyonlar, iş tatmini-performans, iş tatmini-stres, iş tatmini-motivasyon, iş tatmini-yaşam doyumu (tatmini), iş tatmini-tükenmişlik, iş tatmini-örgütsel vatandaşlık, iş tatmini-işten ayrılma niyeti ve iş tatmini-örgütsel bağlılık şeklinde sekiz farklı meta-analizde değerlendirilmiştir.

Meta-analizin en sağlam şekilde yapılabilmesi için daha detaylı verilere ihtiyaç duyulduğu düşünüldüğünden, çalışmaya yalnızca YÖK Ulusal Tez Merkezi aracılığıyla erişilebilen, Türkçe yazılmış ve 2020-2025 yılları arasında yayınlanmış sosyal bilimler alanındaki yüksek lisans ve doktora tezleri dahil edilmiştir. Taranan yayınların meta-analize

dahil edilebilmesi için, işletme alanında Türkçe yazılmış olması, ampirik bir çalışma olması, iş tatmini ve sonuçları (performans, stres, motivasyon, yaşam doyumu (tatmini), örgütsel vatandaşlık, tükenmişlik, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti) arasındaki ilişkiyi incelemesi, örneklem büyüklüklerinin ve korelasyon katsayılarının verilmiş olması ve verilerin Türkiye üzerinden elde edilmiş olması gibi kriterler dikkate alınmıştır. Sonuçta toplam 149 tez taranmış ve dikkate alınan kriterleri içeren toplam 75 tez çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmalar, iş tatmini-performans ilişkisini içeren 4 yüksek lisans, 3 doktora tezi, iş tatmini-stres ilişkisini içeren 4 yüksek lisans, 1 doktora tezi, iş tatmini-motivasyon ilişkisini içeren 7 yüksek lisans, 3 doktora tezi, iş tatmini-yaşam doyumu (tatmini) ilişkisini içeren 5 yüksek lisans tezi, iş tatmini-tükenmişlik ilişkisini içeren 10 yüksek lisans tezi, iş tatmini-örgütsel vatandaşlık ilişkisini içeren 7 yüksek lisans, 4 doktora tezi, iş tatmini-işten ayrılma niyeti ilişkisini içeren 17 yüksek lisans, 6 doktora tezi ve iş tatmini-örgütsel bağlılık ilişkisini içeren 21 yüksek lisans, 5 doktora tezi şeklindedir; $k=75$ ve $N=35036$ 'dır.

Yapılan meta-analizlerdeki etki büyüklükleri yorumlanırken Cohen vd. (2007) tarafından önerilen eşik değerleri referans alınmıştır. Buna göre; iş tatmininin performans üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, orta düzeyde ($EB = 0,456$) pozitif bir etki büyüklüğünü göstermektedir, iş tatmininin stres üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, zayıf düzeyde ($EB = -0,210$) negatif bir etki büyüklüğünü göstermektedir, iş tatmininin motivasyon üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, güçlü düzeyde ($EB = 0,567$) pozitif bir etki büyüklüğünü göstermektedir, iş tatmininin yaşam doyumu (tatmini) üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, güçlü düzeyde ($EB = 0,639$) pozitif bir etki büyüklüğünü göstermektedir, iş tatmininin tükenmişlik üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, orta düzeyde ($EB = -0,442$) negatif bir etki büyüklüğünü göstermektedir, iş tatmininin örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, güçlü düzeyde ($EB = 0,619$) pozitif bir etki büyüklüğünü göstermektedir, iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, güçlü düzeyde ($EB = -0,572$) negatif bir etki büyüklüğünü göstermektedir ve iş tatmininin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar için yapılan meta-analiz sonuçları, güçlü düzeyde ($EB = 0,734$) pozitif bir etki büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 1. Örgütsel Adaletin Olumlu Sonuçlarına İlişkin Etki Büyüklükleri

		EB'nin %95 Güven Aralığı			Heterojenlik Testi		
Değişkenler	k	N	EB	Alt-Üst Sınır	Q Değeri	sd	p
Performans	7	2832	0,456	0,238/0,675	149,990	6	0,000
Stres	5	2121	-0,210	-0,780/0,359	692,725	4	0,000
Motivasyon	10	4135	0,567	0,245/0,888	650,182	9	0,000
Yaşam Doyumu	5	1265	0,639	0,541/0,736	11,477	4	0,000
Tükenmişlik	10	4373	-0,442	-0,586-/-0,298	202,317	9	0,000
Örgütsel Vatandaşlık	11	3928	0,619	0,424/0,813	346,761	10	0,000
İşten Ayrılma Niyeti	23	7927	-0,572	-0,725-/-0,419	909,417	22	0,000
Örgütsel Bağlılık	26	8455	0,734	0,592/0,876	1163,174	25	0,000

Not: k=analize dahil edilen çalışmaların toplamı, N=analize dahil edilen çalışmalardaki toplam örneklem sayısı, EB= etki büyüklüğü, sd=serbestlik derecesi, p=anlamlılık düzeyi

Heterojenlik testi bulgularının anlamlı bulunması nedeniyle tüm meta-analizler rastgele etki modeli kullanılarak yapılmıştır. Yayın yanlılığı olup olmadığını değerlendirmek için Tau katsayısının anlamlı olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan bütün meta-analizlerde bahsedilen katsayının p değeri %95 güven aralığında 0,05 eşiğinin üzerinde değer almıştır. Bu bulgulara göre, bu çalışmaya dahil edilen çalışmalarda yayın yanlılığıyla ilgili problem görülmemektedir. Bu değerler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Sıra Korelasyon Bulguları

Değişkenler	N	Kendall's Tau	p
Performans	2832	0,290	0,362
Stres	2121	0,648	0,233
Motivasyon	4135	0,516	0,484
Yaşam Doyumu	1265	0,087	0,483
Tükenmişlik	4373	0,225	0,156
Örgütsel Vatandaşlık	3928	0,324	0,879
İşten Ayrılma Niyeti	7927	0,368	0,248
Örgütsel Bağlılık	8455	0,365	0,366

Çalışmanın bulguları dikkate alındığında, örgütsel bağlılık iş memnuniyetiyle en güçlü pozitif ilişkiye sahip sonuç değişkeni iken, stres ise iş memnuniyetiyle en zayıf negatif ilişkiye sahip değişkendir.

4. SONUÇ

İnsan odaklı bakış açısının çalışma yaşamına dahil olmasıyla birlikte iş tatmini kavramına olan ilgi günümüzde çoğalarak artmaktadır ve iş memnuniyeti, organizasyonel davranış alanında oldukça önem arz eden bir konu olmayı sürdürmektedir. Birçok ülkede insan yaşam kalitesini iyileştirme çabalarında insanın duygusal yönünün de dikkate alındığı göz önüne alındığında, en önemli şeyin bireyin kendini gerçekleştirme ve mutluluğu olduğu anlaşılmaktadır ve bu yaklaşımın amacının öncelikle bireyin yaşam kalitesini ve memnuniyet düzeyini artırmak ve buna paralel olarak çalışma hayatında kaliteyi sağlamak olduğu anlaşılmaktadır (Barlı, 2008: 344). İnsan faktörü tüm örgütsel faaliyetlerin merkezinde yer aldığından, örgütün tüm gerekli değerleri ve maddi kaynakları ancak insan kaynakları aracılığıyla organizasyonel hedeflere yönltiler; bu da bir örgütün ne kadar gelişmiş ekipmana ve nitelikli personele sahip olursa olsun, insan kaynakları motive edilerek faaliyete geçirilmedikçe organizasyona fayda sağlayamayacağı sonucuna götürür (Konuk, 2006: 80). İnsan kaynakları işlerinden memnun olduğunda, kuruluşun hedeflerine ulaşması daha kolay olacaktır ve işlerinden memnun olan çalışanlar işletmeyi başarıya taşıyacaktır (Türk, 2007: 95-96). Çalışanların işlerinden tatmin olmaları onları birçok konuda olumlu tutum ve davranış sergilemeye yöneltir. İş tatmini yüksek olan çalışanların performans, motivasyon, yaşam doyumu, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel bağlılık gibi işletme başarısına katkı sağlayan tutum ve davranışları artarken, stres, tükenmişlik, işten ayrılma niyeti gibi davranışlarında da azalma olacaktır. Dolayısıyla iş tatmini bahsedilen bu kavramların öncülü olarak onlarla yakından ilişkilidir. Konuyla ilgili literatürde yapılan çalışmalar araştırmada elde ettiğimiz verileri desteklemektedir. Aşağıda bu çalışmalardan örnekler yer almaktadır.

Tükenmişlik ve iş tatmini kavramlarını konu alan bilimsel yayınların verilerini kullanarak yapılan çeşitli meta-analiz çalışmalarında tükenmişlik ile iş tatmini arasında orta düzeyde negatif etkili ilişki olduğunu saptamıştır (Erdoğan, 2021: 418; Kış, Şad, Özer ve Atik, 2016: 176-178; Yorulmaz, Çolak, Altınkurt, 2017: 175). Bizim çalışmamızda da literatüre paralel şekilde iş tatmini ile tükenmişlik arasında negatif yönlü orta düzey bir ilişki (-0,442) tespit edilmiştir.

İş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışının önemli öncüllerinden biridir ve iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki çok sayıda çalışma tarafından ele alınmıştır (Ersözölü, 2012: 68). Bu çalışmalar, iş memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermiştir (İplik, 2015: 92). Tokel (2017: 152) iş tatmini ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek için bir üniversitede idari görevlerde bulunan 210 kişi üzerinde araştırma yapmıştır. Çalışmasında iş tatmini ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Dağcı (2017: 119) havacılık sektöründe iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasının örneklemini 181 havacılık sektörü bakım teknisyeni oluşturmuştur. Çalışmasının sonucunda örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca benzer şekilde Teh ve Sun (2012: 68); Yeşilyurt ve Koçak (2014: 321) yaptıkları çalışmalarda iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Bizim elde ettiğimiz verilerde iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkiyi (0,619) göstermektedir.

İş tatmini, çalışanın işine yönelik bakış açısının temelini oluşturmakta, bireyin örgütte kalma isteğini ve örgüt bağlılığını etkilemektedir. İşini seven ve mutlu olan bir çalışanın, örgütsel şartlarını benimsemesi durumunda bağlılığının yüksek olması beklenmektedir (Özpehlivan, 2015: 160). İş tatmini, çalışanın işini sevmeye derecesini ifade eder. Çalışanın, iş tatmin düzeyinin yüksek olması çalışanın örgütsel bağlılık düzeyini de arttıracak, işi hakkındaki olumsuz düşüncelerini de azaltacaktır (Doğar, 2013: 52). İş tatmini ve örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlar örgütlerin arzuladığı çalışanlardır. İş tatmini yüksek olan çalışanın örgütüne bağlı olacağı düşünüldüğünde örgütün çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve örgütün değerlerini benimsemesi beklenir. Bu durum, iş tatminin, örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilediğini düşündürmekte ve yapılan çalışmalar da (Bull, 2005; Emery ve Barker, 2007; Finegan, 2000; Gade vd., 2003; Izgar, 2008; Kirkman ve Shapiro, 2001; Lam ve Qiu Zhang, 2003; May vd., 2002; McIntyre vd., 2002; Mottaz, 1987; Parnell, 2003; Rowden, 2000; Tanner, 2007; Testa, 2001; Shafazawana, Ying, Zuliawati, Saad ve Sukumaran, 2015; aktaran Sönmez, 2022: 125) bu durumu desteklemektedir. Yaptığımız çalışmada elde edilen veriler de iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında güçlü pozitif bir ilişkiyi (0,734) göstermiştir.

Çalışan memnuniyeti, çalışanların işlerinden ayrılma niyetlerinin önemli bir göstergesidir (Egan vd., 2004, s. 287). Yapılan çalışmalar (Tian, 2009; Joo ve Park, 2010; Bhagwatwar vd., 2014; Bayarçelik ve Fındıklı, 2016; Lim vd., 2017; Li vd., 2019; aktaran

Yakut, 2020: 72) iş memnuniyeti ile çalışanların işten ayrılma niyetleri arasında negatif yönlü bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu çalışmada da iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki (-0,572) tespit edilmiştir.

İş tatmini ile performans arasındaki ilişki incelendiğinde, çalışanların bireysel iş tatmininin kuruluşun genel etkinliğini anlamada önemli bir faktör olduğu ve bireyin işinden aldığı zevk ile ortaya koyacağı performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Organ, 1988; Rusbelt ve Rogers, 1988; Saari ve Judge, 2004; aktaran Ender, 2023: 75). Bireysel iş memnuniyeti düzeyi yüksek olan çalışanların, çalıştıkları kuruluşlarda yüksek performans sergiledikleri söylenebilir (Greene, 1972: 31-41; Hackman ve Oldham, 1975: 263). Yaptığımız çalışmada da literatürü destekler şekilde iş tatmini ve performans arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki (0,456) bulunmuştur.

Cheng ve Kao (2022) yaptıkları araştırmada stres düzeyi ile iş tatmininin olumsuz yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Stamps ve Piedmonte (1986) da yaptıkları çalışma da benzer sonuçlara ulaşmışlardır (aktaran Ozan, 2023: 32). Bizim çalışmamızda da iş tatmini ve stres arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki (-0,210) tespit edilmiştir.

Köse (2019: 131) yaptığı çalışmada çalışanların iş tatmini ve motivasyonları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Zeynel ve Çarıkçı (2015: 217) motivasyon ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Yaptığımız çalışma sonucu da bu sonuçlara paralel şekilde iş tatmini ve motivasyon arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki (0,567) tespit etmiştir.

İnsanların çalışma hayatlarında geçirdikleri zaman miktarı göz önüne alındığında, iş memnuniyeti ile yaşam memnuniyeti arasında bir bağlantının olması hiç de şaşırtıcı değil. İşin birçok insanın hayatında 'merkezi bir rol' oynaması, bu bağlantının varlığını güçlendiren önemli bir faktördür (Keser, 2005, s. 81). Aşan ve Erenler (2008), Judge ve Watanabe (1993), Tait vd., (1989) vb. araştırmacılar yaptığı çalışmalarda iş tatmini ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Fidan (2014) Durmuş'un (2015) Ünal (2015) Ergün (2016) Aydın (2019) Tunç'un (2019) yaptıkları çalışmalarda iş tatmini ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü orta düzey anlamlı ilişki tespit etmişlerdir (aktaran: Raslan, 2021: 38-40). Aslan'ın (2020) ise pozitif yönlü yüksek düzey bir ilişki tespit etmiştir. Bizim çalışmamızda da iş tatmini ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki (0,639) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hızla değişen iş yaşamında işletmelerin devamlılık sağlayabilmesi, rekabet üstünlüğü kazanabilmeleri ve başarılı olmaları ancak en değerli varlıkları olan işğörenlerinin işletmeye sağladığı katkıyı en üst düzeye çıkarmakla mümkün olacaktır. İşletmelerin taklit edilemeyen ya da satın alınamayan tek kaynağı insan gücüdür ve işletmelerin işğören tatminini sağlamaları gerekir. Çalışmada iş tatmininin sonuçları olarak sekiz başlık ele alınmıştır, bunlar literatürde iş tatmini ile ilişkisi en çok çalışılan kavramlardır. Literatürdeki çalışmalar çoğaldığında diğer sonuçlarla ilgili meta analiz çalışması yapılabilir. Başka bir çalışma da ilgili kavramların alt boyutları da çalışmaya dahil edilerek gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işğören iş tatminini etkileyen faktörler: beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama, Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı:4.

Alpsoy, A. (2018). Akademisyenlerin iş tatmininin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi ile öz yeterliliğin aracı rolü üzerine bir araştırma, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altaş, S. S., & Çekmecelioğlu, H. G. (2007). İş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı üzerindeki etkileri: bir araştırma. Öneri Dergisi. cilt 7. sayı 28, 47-57.

Ardıç, K., & Baş T. (2001). Kamu ve vakıf üniversitelerindeki akademik personelin iş tatmin düzeyi. 9. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi, İstanbul. https://www.academia.edu/13576559/Kamu_ve_Vak%C4%B1f_%C3%9Cniversitelerindeki_Akademik_Personelin_%C4%B0%C5%9F_Tatmin_D%C3%BCzeylerinin_Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1

Aslan, H. (2020). Algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde psikolojik sermayenin aracılık rolü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(2), 1452-1469.

Ayrancı, M. (2018). Örgütsel bağlılık ve iş tatmininin çalışanlar tarafından algısı: Tekirdağ tekstil sektöründe bir uygulama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Barlı, Ö. (2008). Davranış bilimleri ve örgütlerde davranış, Aktif Yayınevi, Erzurum.

Başaran, E. (2000). Örgütsel davranış (insanın üretim gücü), Feryal Matbaası, Ankara.

Bayraktaroğlu, G. (2012). İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: sağlık sektöründe bir uygulama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bedük, A. (2011). Örgüt psikolojisi: yeni yaklaşımlar, güncel konular, Konya, Atlas Akademi Yayıncılık.

Budak, A. (2006). Kamu sektöründe çalışanların iş tatmin düzeyi: Millî Savunma Bakanlığı Akaryakıt İkmal ve Nato Pol tesislerinde bir uygulama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Bülbül, S., (2016). Örgütsel bağlılık ve iş tatmini: bir kamu kurumunda uygulanması, yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ceylan, A. & Ulutürk, Y. H., (2006). Rol belirsizliği, rol çatışması, iş tatmini ve performans arasındaki ilişkiler. Doğu Üniversitesi Dergisi, 7 (1), 48-58.

Cohen, Louis; Manion, Lawrence; Morrison, Keith, Research Methods in Education (6th ed.), New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group, 2007.

Coopey, J. (1995). Managerial culture and the stillbirth of organisational commitment. Human Resource Management Journal, 5(3), 56-76.

Çalışkan, Z. (2005). İş tatmini: Malatya’da sağlık kuruluşları üzerine bir uygulama, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 9.

Çetinkanat, C. (2000). Örgütlerde güdülenme ve iş doyum. Ankara: Anı Yayıncılık.

Dağcı, O. (2017). Havacılık sektöründe örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı: hava aracı bakım teknisyenleri üzerine bir araştırma, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Doğar, N. (2013). Kişilik, örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkilerin incelenmesi: İstanbul’da faaliyet gösteren iki ticarî bankada bir araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Egan, T. M., Yang, B., & Bartlett, K. R. (2004). The effects of organizational learning culture and job satisfaction on motivation to transfer learning and turnover intention. Human Resource Development Quarterly, 15(3), 279-301.

Ender, S. (2023). Liderlik tarzları ile performans arasındaki ilişkide iş tatmini ve örgütsel bağlılığın aracı rolü: Gaziantep organize sanayi bölgesinde bir çalışma, yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Erdoğan, İ. (1996). İşletme yönetiminde örgütsel davranış, İstanbul, Avcıol Basım-Yayın, 231.

Erdoğan, P. (2021). The relationship between job satisfaction and burnout: a meta-analysis study. *Business & Management Studies: An International Journal*. 9(2): 405-425.

Erdoğan, P., & Murat, A. K. (2021). Örgütsel stres ve iş tatmini arasında psikolojik dayanıklılığın aracı rolü: akademisyenler üzerine bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 437.

Ersözlü, A. (2012). Okul yöneticilerinin yönetsel güçlülük düzeylerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışları ve iş doyumuna etkisi, yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Fogaça, N., Rego, M. C. B., Melo, M. C. C., Armond, L. P., & Coelho Jr, F. A. (2018). Job performance analysis: scientific studies in the main journals of management and psychology from 2006 to 2015. *Performance Improvement Quarterly*, 30(4), 231-247.

Fraser, T.M. (1983). Human stres, work and job satisfaction: a critical approach. *International Labour Organisation*.

Görener Ozan, Ç. (2023). Satış ve pazarlama alanında çalışanların psikolojik sağlamlık düzeylerinin, iş tatmini ve örgütsel stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Greenberg, J., & Baron, R. A. (2000). *Behavior in organizations: understanding and managing the humanside of work*. 7. bs. USA: Prentice- Hall Inc.

Greene, C.N. (1972). The satisfaction-performance controversy, *Business Horizons*, 15, 31-41.

Gümüştekin, G. ve Öztemiz, A.B. (2004). Örgütsel stres yönetimi ve uçucu personel üzerinde bir uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23.

Güner, A.R. (2007). Sağlık hizmetlerinde örgütsel bağlılık, işe bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkilerin modellenmesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Gürbüz, S. (2007). Yöneticilerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının iş tatmini ve algıladıkları örgütsel adalet ile ilişkisi, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hackman, J. R. & Oldham, G. R. (1975), Job satisfaction and job performance: a meta analysis, *Psychological Bulletin*, 97, 251-273.

Hom, P. W., Caranikas-Walker, F., Prussia, G. E. & Griffeth, R. W., (1992). A meta-analytical structural equations analysis of a model of employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 77 (6), 890-909.

Iles, P., Mabey, C., & Robertson, I. (1990). HRM practices and employee commitment: possibilities, pitfalls and paradoxes. *British Journal of Management*, 1, 147-157.

İplik, F. N. (2015). Örgütsel vatandaşlık davranışı. Ankara: Akademisyen Kitapevi.

Karcıoğlu, F., & Akbaş, S. (2010), İş yerinde psikolojik şiddet ve iş tatmini ilişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:3, 144.

Kaya, Ö.Y. (2015). Örgüt kültürü ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi (Balıkesir ili merkez ilçe örneği), yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Kaya, U. (2009). İlköğretim müfettişlerinin iş tatminleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki, yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaymakçı, K. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasındaki ilişki: sağlık sektöründe bir araştırma, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.

Keser, A. (2005). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum*, 4(7), 77-96.

Kış, A., Şad, S. N., Özer, N. & Atik, S. (2016). A meta-analysis of the relationship between burnout and job satisfaction of educational stakeholders. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18(1): 160-183.

Kim, S. Y., & Fernandez, S. (2017). Employee empowerment and turnover intention in the us federal bureaucracy. *The American Review of Public Administration*, 47(1), 4-22.

King, L. A., & Napa, C. K. (1998). What makes a life good? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 156-165.

Konuk, M. (2006). İşletmelerde örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve önemi Konya şeker fabrikasında bir uygulama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kök, S. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma, *İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, Sayı:1, s.293.

Köse, E. (2019). Çalışanların iş tatmini algıları ile iş motivasyonu düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırılması, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1 Haziran/June, 131-148.

Küçükahmet, L. (2000). Program geliştirme ve öğretim. İstanbul: Nobel Yayınları.

Lambert, E. G. (2006). I want to leave: a test of a model of turnover intent among correctional staff, *Applied Psychology in Criminal Justice*, 2(1), 57–83.

Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. Springer Publishing Company.

Lund, Daulatram B. (2003). Organizational culture and job satisfaction, *The Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol.18, No:3, 219- 236.

Luthans, F. (1994). Organizational behavior. New York: McGraw Hill Book Inc.

Naktiyok, A. & Kaygın, E. (2012). Tükenmişlik ve İş Tatmini Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 23-32.

Önen S. M., & Kanayran H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 43-64.

Özdevecioğlu, M. (2003). İş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 1, s. 90-97.

Özdevecioğlu, M. & Aktaş, A. (2007). Kariyer bağlılığı, mesleki bağlılık ve örgütsel bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisi: iş-aile çatışmasının rolü, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 1-20.

Özgen, D. (2018). Örgütsel adalet ve motivasyon, yayınlanmış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özkan H. (2018). Örgütsel bağlılığın tükenmişliğe etkisi iş tatmininin aracılık rolü mersin ili kamu hastaneleri hemşirelerine yönelik bir uygulama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Özpehlivan, M. (2015). Kültürel farklılıkların işletmelerde örgüt içi iletişim, iş tatmini, bireysel performans ve örgütsel bağlılık kavramları arasındaki ilişkiye etkileri: Türkiye-Rusya örneği, yayınlanmamış doktora tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Raslan, İ. (2021). Öğretmenlerin iş tatmini ve yaşam doyumu arasındaki ilişki, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Reitz J. H., (1987). Behavior in organizations, Third Edition, Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illinois, 208.

Sönmez, M. Ö. (2022). İş güvencesinin iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi, yayınlanmamış doktora tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.

Suran, B. G. & Sheridan, E. P. (1985). management of burnout: training psychologists in professional life span perspectives. *Professional Psychology: Research and Practice*. 16(6): 741-752.

Şimşek, Ş., Akgemci, T., & Çelik, A. (2001). Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şişman, M. (2002). Öğretim Liderliği. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Teh, P., ve Sun, H. (2012). Knowledge sharing, job attitudes and organisational citizenship behaviour. *Industrial Management & Data Systems*, 112 (1), 64–82.

Terzi, M. E. (2020). Tersine mentorluk uygulamasının işten ayrılma niyetine etkisi, yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tokel, C. M. (2017). İş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı, *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 145-157.

Türk, S. (2007). Örgüt kültürü ve iş tatmini, Gazi Kitapevi, Ankara.

Yakut, E. (2020). Stratejik insan kaynakları yönetiminin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde personel güçlendirme ve örgütsel destek algısının etkisinin belirlenmesi, yayınlanmamış doktora tezi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.

Yeşilyurt, H., & Koçak, N. (2014). İş doyumu ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin otel işletmeleri açısından incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 16, 303–324.

Yorulmaz, Y. I., Çolak, I. & Altinkurt, Y. (2017). A meta-analysis of the relationship between teachers' job satisfaction and burnout. Eurasian Journal of Educational Research. 17(71): 175-192.

Yüksel, İ. (2005). İletişimin iş tatmini üzerindeki etkileri: bir işletmede yapılan görgül çalışma, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:6, Cilt:2.

Zamin, S. A., & Hussin, F. (2021). Effect of leadership styles and work climate on job performance: a mediating role of organizational commitment among university lecturers in Pakistan. İlkogretim Online, 20(2).

Zincirkıran, M. & Keser, A., (2018). Örgütsel davranış, Bursa: Dora Yayıncılık

YATIRIM KARAR VERME SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI VE ETKİLERİ

APPLICATIONS AND EFFECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INVESTMENT DECISION-MAKING PROCESSES

Sinan CEYLAN* & Gültekin ATALIK**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21383508>

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Açıklanabilir Yapay Zekâ (XAI), Yatırım Karar Süreçleri, Finansal Zaman Serileri, Risk Yönetimi	Öz Bu çalışma, yatırım karar verme süreçlerinde yapay zekâ (AI) uygulamalarının etkinliğini ve açıklanabilir yapay zekâ (XAI) yaklaşımlarının rolünü kapsamlı bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, AI tabanlı modellerin finansal piyasalarda yatırım performansı, risk yönetimi ve karar kalitesi üzerindeki katkılarını, geleneksel yöntemlerle karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Çalışma, Borsa İstanbul (BIST 100) endeksine ait 01.01.2016–31.12.2025 tarihleri arasındaki günlük kapanış fiyatları ve getirilerden oluşan ikincil veri seti ile sınırlıdır ve farklı makroekonomik rejimlerin, pandemi ve enflasyon gibi heterojen piyasa koşullarının etkilerini kapsamaktadır. Araştırmada nicel yöntem benimsenmiş ve karşılaştırmalı bir model kullanılmıştır. Yapay zekâ temelli modeller olarak Rastgele Orman (Random Forest) ve Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) algoritmaları, geleneksel zaman serisi modelleri olarak ise ARIMA uygulanmıştır. Modellerin performansı, ortalama getiri, volatilité, Sharpe oranı ve maksimum düşüş gibi kriterler üzerinden ölçülmüş ve yön tahmin doğruluğu ile karşılaştırılmıştır. Bulgular, AI temelli modellerin özellikle yüksek volatilité ve piyasa belirsizliği dönemlerinde daha istikrarlı ve doğru yatırım kararları sağladığını göstermektedir. Örneğin, pandemi süreci ve belirsiz makroekonomik dönemlerde AI modelleri geleneksel modellere kıyasla üstün performans göstermiştir. Öte yandan güçlü ve tek yönlü trendlerin görüldüğü dönemlerde klasik modellerin de yüksek performans sergileyebildiği gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, yatırım karar mekanizmalarında hibrit yaklaşımların yani geleneksel finans teorileri ile AI tekniklerinin birlikte kullanılması daha dengeli ve etkili stratejiler geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.
Keywords: Artificial Intelligence, Explainable Artificial Intelligence (XAI), Investment Decision Processes, Financial Time Series, Risk Management	Abstract This study aims to comprehensively examine the effectiveness of artificial intelligence (AI) applications and the role of explainable AI (XAI) in investment decision-making processes. The primary objective is to assess how AI-based models contribute to investment performance, risk management, and decision quality in financial markets, in comparison with traditional methods. The study is limited to the Borsa İstanbul (BIST 100) index, covering daily closing prices and returns from January 1, 2016, to December 31, 2025, capturing diverse macroeconomic conditions, including the pandemic and inflationary periods. A quantitative research approach was adopted, using a comparative model framework. AI-based models, including Random Forest and Long Short-Term Memory (LSTM) algorithms, were compared with traditional time series models such as ARIMA. Model performance was evaluated using metrics such as average return, volatility, Sharpe ratio, and maximum drawdown, along with directional accuracy. The findings indicate that AI-based models provide more stable and accurate investment decisions, particularly during periods of high volatility and market uncertainty. For instance, during the pandemic and other uncertain macroeconomic periods, AI models outperformed traditional models. However, in periods with strong and unidirectional trends, classical models also achieved high performance. These results suggest that hybrid approaches, integrating traditional financial theories with AI techniques, can yield more balanced and effective investment strategies.

* Uzman, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu., sinan.ceylan@amasya.edu.tr., ORCID: 0000-0002-2283-1249

** Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu. gultekin.atalik@amasya.edu.tr., ORCID: 0000-0002-8795-539X

1. GİRİŞ

Finansal piyasalarda yatırım kararları, tarih boyunca karmaşık modellere, ekonomik göstergelere ve uzman tahminlerine dayanmıştır. Ancak büyük veri hacimlerinin artması ve piyasa volatilitésinin yükselmesiyle klasik yöntemler bazen yetersiz kalmakta; bu durum yapay zekâ (AI) tabanlı yaklaşımların yükselişine zemin hazırlamaktadır (Weber et al., 2023). AI, finansal verilerin işlenmesi ve öngörü modellerinin oluşturulmasında önemli avantajlar sunmaktadır (Mahajan, 2024; Saini, 2025).

AI'nin yatırım süreçlerine entegrasyonu; algoritmik ticaret, portföy optimizasyonu, risk tahmini ve robo-danışman sistemleri gibi alanlarda etkili sonuçlar üretmektedir. Örneğin makine öğrenmesi ve derin öğrenme modelleri, finansal zaman serilerini analiz ederek insan algısını aşan performanslar gösterebilmektedir (Mahajan, 2024). Bu modeller, yatırımcıların hızlı ve daha doğru kararlar almasına katkı sağlar. Bununla birlikte, karmaşık AI modellerinin çoğu “kara kutu” karakterine sahip olup, sonuçların nasıl elde edildiğini tam olarak açıklamak zordur. Bu durum, özellikle yatırımcı güveni ve regülasyon uyumu açısından önemli bir risk oluşturmaktadır; çünkü finans sektörü şeffaflık ve hesap verebilirlik beklentisiyle çalışır (CFA Institute, 2025).

Bu bağlamda, Açıklanabilir Yapay Zekâ (Explainable AI – XAI) kavramı, AI çözümlerinin neden ve nasıl karar verdiğini anlaşılır kılmayı amaçlar. XAI teknikleri, finansal sistemlerde modellerin içsel mantığını betimleyerek yatırım kararlarının arkasındaki faktörlerin daha net analiz edilmesine olanak tanır (Mohsin & Nasim, 2025). Literatürde XAI'nin finansal uygulamalarını ele alan çalışmalar, model açıklanabilirliğinin risk değerlendirmesi, portföy seçimi ve performans tahmini gibi kritik karar süreçlerinde etkin olduğunu göstermektedir (Springer Review, 2024).

Ayrıca XAI yöntemleri, sadece yatırım kararlarında değil kredi skorlaması ve finansal risk değerlendirme süreçlerinde de uygulanarak, karar sonucu üzerinde hangi girdilerin etkili olduğunu gösterebilmektedir (Schmitt, 2024). Bu çok yönlü uygulama alanı, yatırımcıların AI tabanlı sistemlere yönelik güvenini artırmaktadır (Springer Review, 2023). Öte yandan, yerel ölçekli çalışmalar da AI destekli sistemlerin bireysel yatırımcı davranışları üzerinde anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Özer, 2025). Türkiye’de yapılan bir araştırma, bireysel yatırımcıların AI tabanlı yatırım öneri araçlarını sıklıkla kullandığını ve bu araçların veri temelli karar alma süreçlerini desteklediğini göstermektedir (Aydın & Güneysu, 2025).

Finans literatürü ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin finansal hizmetler sektöründe sadece karar destek aracı olarak değil aynı zamanda stratejik planlama ve müşteri etkileşimi açısından da önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur (Şahin, 2024). AI'nin entegrasyonu, finansal kurumların hem operasyonel verimliliğini hem de yatırım performansını artırmaktadır (Chen et al., 2023). Bununla birlikte, AI ve XAI tabanlı sistemlerin etkili şekilde kullanılabilmesi için hem teknik uzmanlığın hem de etik ve hukuki bağlamda uygun çerçevelerin oluşturulması gerekmektedir (CFA Institute Report, 2025).

Bu çalışma yatırım karar verme süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarının ve açıklanabilir AI yaklaşımlarının rolünü kapsamlı biçimde irdelemeyi hedeflemektedir. Bu araştırmanın temel amacı, yapay zekâ tabanlı modellerin yatırım karar verme süreçlerindeki etkinliğini, ikincil finansal veriler kullanarak analiz etmektir. Çalışma, yapay zekâ destekli yatırım karar mekanizmalarının geleneksel finansal analiz yöntemlerine kıyasla yatırım performansı ve risk yönetimi açısından sağladığı katkıları ortaya koymayı hedeflemektedir.

Son yıllarda finansal piyasalarda üretilen veri miktarının artması, yatırım kararlarının yalnızca insan sezgisine veya klasik istatistiksel yöntemlere dayalı olarak alınmasını yetersiz hale getirmiştir. Bu bağlamda yapay zekâ uygulamaları, yatırım karar süreçlerinde alternatif ve tamamlayıcı bir araç olarak ön plana çıkmaktadır (Fischer & Krauss, 2018). Literatürde, yapay zekâ tabanlı modellerin özellikle finansal zaman serilerinin doğrusal olmayan yapısını yakalamada başarılı olduğu ve yatırım karar kalitesini artırdığı ifade edilmektedir (Sezer et al., 2020).

Araştırma, hisse senedi piyasalarına ilişkin finansal zaman serisi verileri ile sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamında, belirli bir endekse ait (örneğin BIST 100, S&P 500 veya NASDAQ) günlük kapanış fiyatları ve getiriler analiz edilmiştir. Araştırmanın kapsadığı dönem, veri sürekliliği ve piyasa koşullarının temsil edilebilirliği dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu yaklaşım, yapay zekâ modellerinin farklı piyasa koşullarındaki performansını değerlendirme açısından literatürde yaygın olarak tercih edilmektedir (Krauss et al., 2017).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Akademik literatürde yapay zekâ ve finans alanının kesişimine yönelik çalışmalar giderek artmaktadır. Bu kapsamda, Ayşe Yıldız (2022) tarafından gerçekleştirilen sistematik literatür incelemesi, yapay zekâ teknolojilerinin finans alanındaki kullanımının kapsamını ve

gelişim yönünü ortaya koymaktadır. Çalışmada, özellikle FinTek çerçevesinde ele alınan araştırmaların, ağırlıklı olarak hisse senedi ve altın gibi yatırım araçlarının tahmininde yapay sinir ağları tekniklerini kullandığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, son dönem çalışmalarda blok zincir teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, Bitcoin fiyat tahminine yönelik derin öğrenme gibi daha gelişmiş yöntemlerin kullanımında belirgin bir artış gözlemlenmiştir (Yıldız, 2022).

Akademik literatürde üretken yapay zekâ uygulamalarının yatırım kararları üzerindeki etkisi giderek daha fazla incelenmektedir. Bu bağlamda, Aydın ve Güneysu (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışma, ChatGPT kullanımının bireysel yatırımcıların karar süreçleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Araştırmada, Borsa İstanbul'da işlem yapan yatırımcılar üzerinde yapılan analizler sonucunda, ChatGPT kullanımının veri analizi, risk yönetimi, portföy optimizasyonu, piyasa trendlerini takip etme ve duyarlılık gibi boyutlar üzerinden yatırım kararlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu bulgular, üretken yapay zekâ araçlarının yatırım karar verme süreçlerinde destekleyici ve yönlendirici bir rol üstlendiğini göstermektedir (Aydın & Güneysu, 2025).

2.1. Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Coşkun (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışma, yapay zekâ tekniklerinin yatırımcıların karar alma süreçlerindeki rolünü Türk finans sektörü özelinde incelemektedir. Araştırmada, yapay zekâ uygulamalarının geleneksel finansal analiz yöntemlerine kıyasla daha yüksek performans sergilediği ve yatırım kararlarını daha etkin hale getirdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışma, Türkiye'deki mevcut uygulamaları Avrupa Birliği ile karşılaştırarak, yapay zekâ kullanımına yönelik politika çerçevesi ve sektörel uygulamalar hakkında değerlendirmelerde bulunmakta ve çeşitli politika önerileri sunmaktadır (Coşkun, 2022).

Benzer şekilde, Özer (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışma, yapay zekâ destekli yatırım öneri araçlarının bireysel yatırımcıların karar alma süreçleri üzerindeki etkisini incelemektedir. Araştırmada, robo-danışmanlar ve algoritmik platformlar gibi yapay zekâ tabanlı araçların, yatırımcıların veri temelli karar alma eğilimlerini artırdığı ortaya konulmuştur. UTAUT 2 modeli çerçevesinde yapılan analizler, performans beklentisi, alışkanlık ve deneyim gibi faktörlerin yapay zekâ kullanımını pozitif yönde etkilediğini; buna karşın risk alma eğiliminin negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye örnekleminde gerçekleştirilen çalışmada finansal okuryazarlık ve yapay zekâ okuryazarlığının kullanım üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, bireysel

yatırımcıların yapay zekâ destekli araçlara yöneliminin davranışsal ve beklenti temelli faktörlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır (Özer, 2025).

Uluslararası düzeyde ise, Muhsin ve Nasim tarafından gerçekleştirilen sistematik inceleme, finans alanında Açıklanabilir Yapay Zekâ (XAI) uygulamalarının gelişimini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çalışmada, finans sektöründe kullanılan XAI yöntemlerinin büyük ölçüde sonradan yorumlanabilirlik sağlayan tekniklere dayandığı; özellikle dikkat mekanizmaları, özellik önem analizi ve SHAP gibi yöntemlerin öne çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca araştırma, finansal karar süreçlerinde doğruluk ile şeffaflık arasında denge kurulmasının önemine vurgu yaparak, çok disiplinli yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymakta ve mevcut XAI uygulamalarındaki temel eksikliklere dikkat çekmektedir (Muhsin & Nasim 2025).

3. YAPAY ZEKÂ VE YATIRIM İLİŞKİSİ

Yapay zekâ, finansal yatırım süreçlerine yönelik literatürde iki ana eksenle ele alınmaktadır:

Veriye Dayalı Analiz ve Tahmin: AI modelleri, büyük veri setlerini işleyerek piyasa trendlerini ve finansal göstergeleri daha hızlı ve doğru bir şekilde tahmin edebilir. Bu tahminler, yatırımcılara geleneksel yöntemlere kıyasla yüksek performanslı karar destek sistemleri sağlar.

Karar Otomasyonu ve Stratejik Hizmetler: AI, portföy yönetimi ve risk değerlendirme süreçlerinde otomatik karar alma mekanizmaları sunar. Bu, insan faktöründen kaynaklanabilecek hataları azaltırken karar alma hızını artırır ve farklı piyasa koşullarına esnek yanıt imkânı sağlar.

Yatırım karar süreçlerinde AI'nın rolü aynı zamanda yeni yatırım stratejilerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Derin öğrenme, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi teknikler, yalnızca sayısal verilere değil, sosyal medya, haber akışı ve piyasa duyarlılığı gibi karmaşık veri türlerine de erişerek yatırımcı kararlarını daha bütüncül biçimde modelleyebilmektedir (Vinotha et al., 2024).

AI tabanlı yöntemlerin temel avantajı, büyük veri analizi ve tahmin performansındaki üstünlüktür. Geleneksel istatistiksel tekniklere göre AI modelleri, karmaşık finansal ilişkileri daha etkin şekilde yakalayabilir ve örüntü tanıma yetenekleri sayesinde yatırımcılar için

değerli öngörüler sağlayabilir. Ayrıca, XAI yaklaşımları gibi gelişmeler, AI modellerinin açıklanabilirliğini artırarak yatırımcı güvenini yükseltmekte ve risk yönetimi süreçlerini daha şeffaf hale getirmektedir (Arsenault et al., 2024).

Ayrıca, AI modelleri büyük veri ihtiyacı nedeniyle veri kalite sorunlarına duyarlıdır; eksik veya hatalı veriler model çıktılarının güvenilirliğini düşürebilir (Goodell et al., 2021). Ayrıca finansal piyasalar sürekli değiştiği için geçmiş veriye dayalı modeller her zaman gelecek performansı doğru tahmin edemeyebilir (Mahajan, 2024). Bu nedenlerle, literatürde AI tabanlı finansal modellerin geliştirilmesi kadar, bu modellerin anlaşılabilir, güvenilir ve hesap verebilir olmasının sağlanması üzerinde de yoğunlaşmaktadır (Bakralalı & Öndeş, 2025).

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi, yapay zekâ uygulamalarının yatırım karar verme süreçleri üzerindeki etkilerini sistematik bir yaklaşımla açıklamayı amaçlamaktadır. Literatürde yapay zekânın finansal karar süreçlerine entegrasyonunun, veri işleme kapasitesini artırarak karar kalitesini yükselttiği vurgulanmaktadır.

4. YAPAY ZEKÂ KAVRAMI VE TEMEL BİLEŞENLERİ

Yapay zekâ, insan zekâsına özgü öğrenme, çıkarım ve problem çözme yeteneklerini taklit eden sistemler olarak tanımlanmaktadır. Finansal piyasalarda yapay zekâ; büyük veri kümelerinin analiz edilmesi, örüntülerin tespit edilmesi ve geleceğe yönelik tahminlerin üretilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Chen et al., 2023). Yapay zekânın yatırım karar verme süreçlerinde kullanımı, klasik finansal analiz yöntemlerine kıyasla daha dinamik ve uyarlanabilir modellerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır (Bahoo et al., 2024). Makine öğrenmesi, derin öğrenme ve doğal dil işleme teknikleri, yatırım kararlarında kullanılan temel yapay zekâ bileşenleri arasında yer almaktadır (Ahmed et al., 2022).

4.1. Yatırım Karar Verme Süreci ve Büyük Veri

Yatırım karar verme süreci; bilgi toplama, analiz, alternatiflerin değerlendirilmesi, karar alma ve performans izleme aşamalarından oluşmaktadır. Geleneksel yaklaşımlar sınırlı veri setleri ve insan uzmanlığına dayanırken, yapay zekâ destekli sistemler bu süreci veri temelli hale getirmektedir (Yıldız, 2022). Yapay zekâ, özellikle analiz ve alternatif değerlendirme aşamalarında belirsizliği azaltarak daha rasyonel yatırım kararlarının alınmasına katkı sağlamaktadır (Manogna & Anand, 2023).

Finansal piyasalarda üretilen verinin hacmi ve çeşitliliği, yatırım kararlarının büyük veri analitiği ile desteklenmesini zorunlu kılmıştır. Büyük veri, yapay zekâ sistemlerinin temel girdisini oluşturmakta; bu veriler karar destek sistemleri aracılığıyla yatırımcıya anlamlı çıktılar sunmaktadır (Ahmed et al., 2022). Yapay zekâ tabanlı karar destek sistemleri, yatırımcıların hızlı ve tutarlı kararlar almasını sağlarken, insan kaynaklı duygusal önyargıların etkisini azaltmaktadır (Özer, 2025).

4.2. Algoritmik Yatırım Yaklaşımları ve Açıklanabilir Yapay Zekâ

Algoritmik ticaret ve robo-danışman uygulamaları, yapay zekânın yatırım süreçlerindeki en somut kullanım alanları arasında yer almaktadır. Bu sistemler, önceden tanımlanmış kurallar ve öğrenen algoritmalar aracılığıyla yatırım kararlarını otomatikleştirmektedir (Goodell et al., 2021). Literatürde bu yaklaşımların piyasa etkinliğini artırdığı, ancak aynı zamanda şeffaflık sorunlarını da beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (Jankova, 2021).

Açıklanabilir yapay zekâ (XAI), yapay zekâ modellerinin karar verme süreçlerini kullanıcılar açısından anlaşılır hale getirmeyi amaçlamaktadır. Finansal karar süreçlerinde XAI, yatırımcı güveninin artırılması ve düzenleyici gerekliliklerin karşılanması açısından kritik bir role sahiptir (Mohsin & Nasim, 2025). XAI yaklaşımları, yatırımcıların model çıktılarının nedenlerini anlayabilmesini sağlayarak kararların kabul edilebilirliğini artırmaktadır (CFA Institute, 2025).

4.3. Yatırım Performansı, Risk ve Güven Boyutu

Yapay zekâ uygulamalarının yatırım karar süreçlerindeki başarısı; getiri, risk yönetimi ve portföy çeşitlendirme performansı üzerinden değerlendirilmektedir (; Pattnaik et al., 2024). Literatürde yapay zekâ destekli sistemlerin risk tahmini ve portföy optimizasyonunda önemli avantajlar sunduğu belirtilmektedir (Bahoo et al., 2024). Bununla birlikte yatırımcı güveni ve etik boyut, bu sistemlerin sürdürülebilirliği açısından belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır (CFA Institute, 2025).

4.4. Yapay Zekâ Uygulamalarının Avantajları

Yapay zekâ tabanlı sistemlerin yatırım karar süreçlerinde kullanılmasının en önemli avantajı, büyük ve karmaşık veri setlerini insan kapasitesinin ötesinde analiz edebilme yeteneğidir. Finansal piyasalarda saniyeler içerisinde üretilen yüksek hacimli verilerin anlamlandırılması, geleneksel yöntemlerle sınırlıyken, yapay zekâ algoritmaları bu verilerden örüntüler çıkarabilmektedir (Chen et al., 2023).

Literatürde, yapay zekâ destekli tahmin modellerinin hisse senedi fiyat tahmini, volatilité analizi ve portföy optimizasyonu gibi alanlarda daha yüksek doğruluk sunduğu vurgulanmaktadır (Manogna & Anand, 2023). Özellikle makine öğrenmesi algoritmaları, geçmiş piyasa davranışlarını öğrenerek geleceğe yönelik daha tutarlı öngörüler sunabilmektedir (Şahin, 2024).

Bir diğér önemli avantaj, duygusal önyargıların azaltılmasıdır. Geleneksel yatırım kararları çoğu zaman yatırımcı psikolojisinden etkilenirken, yapay zekâ tabanlı sistemler rasyonel ve veri temelli kararlar üretmektedir (Goodell et al., 2021). Bu durum, aşırı iyimserlik veya panik satışları gibi davranışsal finans kaynaklı hataların azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Ayrıca algoritmik ticaret ve robo-danışman uygulamaları, yatırım kararlarını otomatikleştirerek işlem hızını artırmakta ve işlem maliyetlerini düşürmektedir (Jankova, 2021). Bu sistemler, yatırımcılara daha geniş bir yatırım evrenine erişim imkânı sunmaktadır.

4.5. Yapay Zekâ Uygulamalarının Riskleri ve Sınırlılıkları

Yapay zekâ uygulamalarının sağladığı avantajlara rağmen, literatürde önemli risk ve sınırlılıklara da dikkat çekilmektedir. Özellikle derin öğrenme modellerinin karar süreçlerinin anlaşılabilir olmaması, yatırımcılar ve düzenleyici kurumlar açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Coşkun, 2022). Şeffaflık eksikliği, yatırımcı güvenini zayıflatmakta ve yapay zekâ sistemlerinin yaygın kullanımını sınırlayabilmektedir. Bu bağlamda açıklanabilir yapay zekâ (XAI) yaklaşımlarının geliştirilmesi, literatürde temel bir gereklilik olarak ifade edilmektedir (Mohsin & Nasim, 2025).

Bir diğér önemli risk, veri yanlışlığıdır. Yapay zekâ modellerinin eğitildiği veri setleri eksik veya hatalı olduğunda, üretilen yatırım kararları da yanıltıcı olabilmektedir (Bahoo et al., 2024). Bu durum özellikle kriz dönemlerinde model performansının düşmesine yol açabilmektedir. Ayrıca algoritmik sistemlerin yaygınlaşması, piyasalarda sistemik risk oluşturabilmektedir. Aynı veya benzer algoritmaların eş zamanlı olarak benzer kararlar alması, ani fiyat dalgalanmalarına ve likidite sorunlarına neden olabilmektedir (Pattnaik et al., 2024).

4.6. Etik ve Regülasyon Boyutu

Yapay zekâ uygulamalarının yatırım karar süreçlerinde kullanımı, etik ve düzenleyici tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Literatürde veri gizliliği, algoritmik ayrımcılık ve sorumluluk paylaşımı gibi konular ön plana çıkmaktadır (CFA Institute, 2025). Özellikle finansal piyasalarda yapay zekâ sistemlerinin aldığı hatalı kararların sorumluluğunun kimde

olacağı konusu henüz netlik kazanmamıştır. Bu nedenle birçok çalışmada, yapay zekânın tam otomasyon yerine insan denetimi altında kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Chen et al., 2023).

5. YÖNTEM

Bu çalışmada, yatırım karar verme süreçlerinde yapay zekâ temelli modellerin etkinliğini değerlendirmek amacıyla nicel (quantitative) araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yaklaşımı, sayısal veriler üzerinden objektif sonuçlara ulaşmayı mümkün kıldığı için finansal modelleme çalışmalarında yaygın olarak tercih edilmektedir. Araştırma tasarımı, finansal zaman serisi analizi ile makine öğrenmesi ve derin öğrenme tabanlı tahmin modellerinin karşılaştırmalı performans analizine dayanmaktadır. Bu kapsamda, geleneksel istatistiksel yöntemler ile yapay zekâ algoritmaları aynı veri seti üzerinde uygulanmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Ayrıca çalışma, yalnızca tahmin doğruluğunu değil, aynı zamanda yatırım karar süreçlerine etkisini de değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda modellerin ürettiği sinyaller üzerinden teorik yatırım stratejileri oluşturularak performans farklılıkları risk ve getiri perspektifinden incelenmiştir. Böylece yapay zekâ tabanlı yaklaşımların finansal piyasalarda geleneksel yöntemlere kıyasla sağladığı potansiyel avantajlar daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

5.1. Araştırma Modeli

Araştırmada karşılaştırmalı bir araştırma modeli benimsenmiştir. Bu model, yapay zekâ tabanlı yatırım karar modelleri ile geleneksel finansal analiz yöntemlerinin performanslarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Model iki ana gruptan oluşmaktadır:

- Yapay zekâ tabanlı modeller
- Geleneksel zaman serisi modelleri

Bu karşılaştırmalı yaklaşım, yapay zekâ uygulamalarının yatırım karar süreçlerine sağladığı katkıların daha net bir şekilde ortaya konmasına imkân tanımaktadır (Manogna & Anand, 2023).

5.2. Veri Seti ve Veri Kaynakları

Araştırmada kullanılan veriler, kamuya açık ve güvenilir finansal veri sağlayıcılarından elde edilen ikincil verilerden oluşmaktadır. Veri seti; günlük kapanış fiyatları, günlük getiriler ve işlem hacmi gibi değişkenleri içermektedir. İkincil veri analizi, finans alanında yaygın olarak kullanılan bir yöntem olup, geniş zaman aralıklarını kapsayan veri setleriyle çalışma imkânı sunmaktadır (Atsalakis & Valavanis, 2009). Ayrıca bu yöntem, veri toplama sürecinde oluşabilecek yanlışlık riskini azaltmaktadır.

Çalışmada kullanılan veri seti, Borsa İstanbul (BIST 100) endeksine ait 01.01.2016 – 31.12.2025 tarihleri arasındaki günlük kapanış fiyatlarından oluşmaktadır. Bu dönem, Türkiye finansal piyasalarında kriz, toparlanma, pandemi ve enflasyonist süreçler gibi farklı ekonomik rejimlerin gözlemlenmesine imkân tanınması nedeniyle tercih edilmiştir.

Veriler;

- Borsa İstanbul
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)
- Investing.com

gibi güvenilir kaynaklardan temin edilmiştir. Veri seti eksik gözlem içermeyecek şekilde düzenlenmiş ve yalnızca işlem günleri dikkate alınmıştır.

Veri ön işleme sürecinde, ham fiyat serileri doğrudan kullanılmak yerine geleneksel finansal yöntemlerden biri olan basit getiri hesaplaması ile günlük getiri serileri elde edilmiştir. Günlük getiri şu formül ile hesaplanmıştır:

$$R_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \quad (1)$$

Ayrıca model performansını artırmak amacıyla veriler Min-Max Normalizasyon yöntemi ile 0–1 aralığına ölçeklendirilmiştir. Bu işlem özellikle yapay sinir ağlarının daha stabil öğrenme gerçekleştirmesine katkı sağlamaktadır (Campbell, Lo, & MacKinlay, 1997).

5.3. Yapay Zekâ Modelleri

Araştırmada yapay zekâ tabanlı yatırım karar modelleri olarak makine öğrenmesi ve derin öğrenme yaklaşımları kullanılmıştır. Özellikle Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) modeli, finansal zaman serilerinde uzun dönemli bağımlılıkları yakalayabilme yeteneği nedeniyle tercih edilmiştir (Fischer & Krauss, 2018). Bununla birlikte Random Forest algoritması, çoklu

karar ağaçlarına dayalı yapısı sayesinde finansal tahmin problemlerinde güçlü performans sergileyen yöntemlerden biri olarak literatürde yer almaktadır (Krauss et al., 2017).

LSTM modeli oluşturulurken veri seti belirli zaman pencerelerine (time window) bölünerek giriş dizileri oluşturulmuştur. Bu yaklaşımda model, geçmiş n günlük veriyi kullanarak bir sonraki günün yönünü tahmin edecek şekilde eğitilmiştir. Random Forest modeli ise çoklu karar ağaçlarının ortalaması alınarak tahmin üreten bir topluluk (ensemble) yöntemi olarak yapılandırılmıştır. Modelde ağaç sayısı ve maksimum derinlik gibi hiperparametreler çapraz doğrulama (cross-validation) yöntemi ile optimize edilmiştir (Hochreiter & Schmidhuber 1997).

5.4. Geleneksel Finansal Modeller

Karşılaştırma amacıyla çalışmada geleneksel finansal yöntemler, yani yapay zekâ tabanlı yaklaşımlardan farklı olarak istatistiksel ve ekonometrik temellere dayanan, uzun yıllardır finans literatüründe yaygın biçimde kullanılan modeller de ele alınmıştır. Bu yöntemler, genellikle tahminleme ve karşılaştırma analizlerinde referans (benchmark) olarak kullanılan klasik yaklaşımlar olup, veri yapısına ilişkin varsayımlara dayalı olarak çalışmaktadır (Atsalakis & Valavanis, 2009). Bu kapsamda çalışmada ARIMA modeli ve hareketli ortalama yöntemleri gibi geleneksel zaman serisi tekniklerine yer verilmiştir.

ARIMA modeli için uygun p , d ve q parametreleri ACF ve PACF grafikleri incelenerek belirlenmiş ve model performansı Akaike Bilgi Kriteri (AIC) en düşük olacak şekilde optimize edilmiştir. Bu geleneksel modeller, yapay zekâ tabanlı yaklaşımların tahmin performansını değerlendirmek amacıyla temel karşılaştırma grubu olarak kullanılmıştır (Box et. al, 2015).

5.5. Performans Değerlendirme Kriterleri

Modellerin başarısı, yatırım performansı ve risk temelli ölçütler kullanılarak değerlendirilmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan performans kriterleri şunlardır:

- Ortalama getiri
- Volatilité
- Sharpe oranı
- Maksimum düşüş (Maximum Drawdown)

Bu ölçütler, yatırım stratejilerinin getiri-risk dengesi açısından değerlendirilmesine imkân tanımaktadır (Fischer & Krauss, 2018).

Sharpe oranı şu şekilde hesaplanmıştır:

$$S = \frac{R_p - R_f}{\sigma_p} \quad (2)$$

Burada R_p portföy getirisi, R_f risksiz getiri oranı ve σ_p portföyün standart sapmasını ifade etmektedir (Sharpe, 1966).

5.6. Veri Analizi Süreci

Veri analizi süreci, veri temizleme ve eksik gözlemlerin giderilmesi ile başlamıştır. Ardından veriler normalize edilerek modelleme sürecine uygun hale getirilmiştir. Veri seti eğitim ve test kümelerine ayrılarak modellerin genellenebilirliği test edilmiştir.

Eğitim ve test ayrımı %80 eğitim – %20 test olacak şekilde gerçekleştirilmiş, böylece modellerin geçmiş veriden öğrenip öğrenemediği ve yeni verilerdeki performansı değerlendirilmiştir. Model performansları test verisi üzerinde değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar yatırım performansı kriterleri doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Bu analiz yaklaşımı, finansal zaman serisi çalışmalarında yaygın olarak kullanılan standart bir yöntemdir (Sezer et al., 2020).

Ayrıca modellerin karşılaştırılması yalnızca tahmin doğruluğu üzerinden değil, aynı zamanda yatırım getirisi simülasyonu üzerinden de yapılmış; her modelin oluşturduğu sinyaller doğrultusunda teorik portföy getirileri hesaplanmıştır.

6. BULGULAR

Bu çalışmada yatırım karar verme süreçlerinde yapay zekâ temelli modellerin etkinliği, Borsa İstanbul (BIST 100) endeksinin 1 Ocak 2016–31 Aralık 2025 dönemine ait günlük kapanış verileri üzerinden incelenmiştir. On yıllık bu dönem; politik belirsizlikler, kur şokları, küresel COVID-19 pandemisi, genişleyici para politikaları ve yüksek enflasyonist süreçler gibi farklı makroekonomik rejimleri içermesi bakımından heterojen bir yapı sergilemektedir. Bu çeşitlilik, finansal zaman serilerinin farklı volatilité ve trend dinamikleri altında nasıl davrandığını gözlemlene ve farklı model yaklaşımlarının performansını karşılaştırma açısından uygun bir deneysel çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, yalnızca model doğruluğu değil, aynı zamanda modelin kararlarını hangi değişkenlere dayandırıldığının açıklanabilir olması (XAI yaklaşımı) da yatırım karar süreçlerinde kritik bir değerlendirme kriteri haline gelmiştir (Ribeiro et al., 2016).

Finansal zaman serileri genellikle durağan değildir ve varyansları zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle analiz sürecinde fiyat seviyeleri yerine logaritmik getiriler kullanılmıştır. Logaritmik getiri dönüşümü, özellikle yüksek enflasyon ve hızlı fiyat artışı dönemlerinde serinin istatistiksel özelliklerini daha kararlı hale getirmekte ve parametrik modeller için uygun bir yapı oluşturmaktadır (Campbell, Lo & MacKinlay, 1997). Günlük logaritmik getiriler aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

$$r_t = \ln \left(\frac{P_t}{P_{t-1}} \right) \quad (3)$$

Burada P_t ilgili günün kapanış fiyatını, P_{t-1} ise bir önceki günün kapanış fiyatını göstermektedir.

Günlük logaritmik getiriler hesaplandıktan sonra risk göstergesi olarak hareketli standart sapma (volatilite) ölçülmüştür:

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (r_i - \bar{r})^2} \quad (4)$$

Volatilite, modern portföy teorisinde riskin temel nicel göstergesi olarak kabul edilmektedir (Markowitz, 1952). Volatilite ve getiri gibi değişkenlerin model çıktıları üzerindeki etkisinin yorumlanabilir hale getirilmesi, XAI yöntemlerinin finansal analizlerde kullanımını zorunlu kılmaktadır. Özellikle SHAP (Shapley Additive Explanations) ve LIME gibi yöntemler, yapay zekâ modellerinin hangi piyasa koşullarında hangi değişkenlere ağırlık verdiğini açıklayarak “kara kutu” problemine çözüm sunmaktadır

6.1. BIST 100 Endeksinde Risk ve Getiri Dinamiklerinin Geleneksel İstatistiksel Analizi: 2016–2018 Dönemi Betimsel Göstergeleri

BIST 100 endeksinin 2016–2025 yılları arasındaki performansını geleneksel betimsel istatistik yöntemleriyle analiz etmektedir. Tabloda sunulan ortalama getiri ve standart sapma gibi veriler, piyasanın risk-getiri dengesini ortaya koyarken; analiz kısmı bu verileri finans literatüründeki Etkin Piyasa Hipotezi ve geleneksel risk yönetimi çerçevesinde yorumlamaktadır.

Tablo 1. 2016–2018: Volatilite ve Siyasi Risk Dönemi

Yıl	Ort. Getiri (%)	Standart Sapma (%)	Max Değer	Min Değer	Toplam Getiri (%)
2016	0,042	1,30	863,44	685,68	%10,81
2017	0,159	0,99	1.153,33	761,44	%48,33
2018	-0,084	1,39	1.208,45	871,43	%-22,34

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İncelenen dönemin ilk evresi olan 2016–2018 yılları, düşük bazlı fiyat seviyelerinden başlayan ancak artan jeopolitik ve makroekonomik risklerle şekillenen bir süreci temsil etmektedir.

2016 yılında BIST 100 endeksi, %1,30'luk bir standart sapma (volatilite) eşliğinde %10,81 toplam getiri sağlayarak yıla başlamıştır. Ortalama getirinin %0,042 gibi görece düşük bir seviyede kalması, piyasanın yıl boyu jeopolitik riskler ve makroekonomik belirsizlikler nedeniyle baskı altında kaldığını göstermektedir. Geleneksel analiz açısından bu durum, yüksek oynaklığa rağmen getiri oranının sınırlı kaldığı "riskli ama verimi düşük" bir piyasa yapısını yansıtır.

2017 yılında standart sapmanın (volatilite) dönem içindeki en düşük düzeye (%0,99) gerilemesi ve endeksin %48,33 toplam getiri sağlaması, piyasanın daha öngörülebilir bir yapıda olduğunu göstermektedir. Geleneksel finans teorisi çerçevesinde bu durum, düşük risk primine karşılık yüksek gerçekleşen getiri ile açıklanabilir. Fiyat hareketlerinin daha lineer bir seyir izlemesi, geçmiş fiyat verilerine dayalı geleneksel teknik analiz ve temel analiz yöntemlerinin başarısını artırmıştır. Bu istikrarlı rejim, yatırımcı güveninin yükseldiği ve piyasa etkinliğinin tartışıldığı bir döneme karşılık gelir.

Buna karşılık 2018 yılında yaşanan %-22,34'lük toplam kayıp ve standart sapmanın %1,39'a yükselmesi, piyasa yapısında keskin bir kırılmaya işaret etmektedir. Literatürde "Siyah Kuğu" (Black Swan) olarak adlandırılan düşük olasılıklı ancak yüksek etkili jeopolitik olaylar, piyasanın risk-getiri dengesini bozmuştur. Bu tür ekstrem dönemlerde, ani fiyat hareketleri ve artan oynaklık, geçmiş verilere dayalı geleneksel istatistiksel tahmin modellerinin performansını sınırlamaktadır.

Sonuç olarak; bu on yıllık kesitin başlangıcı, finansal piyasaların riskli yapısını doğrular niteliktedir. Artan volatilite (2018), geleneksel risk yönetimi araçlarının önemini ortaya koyarken; piyasadaki ani rejim değişimlerinin sadece istatistiksel verilerle değil, makroekonomik duyarlılıklarla birlikte analiz edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Tablo 2. 2019–2021: Pandemi ve İyileşme Süreci

Yıl	Ort. Getiri (%)	Standart Sapma (%)	Max Değer	Min Değer	Toplam Getiri (%)
2019	0,099	1,30	1.147,54	836,75	%28,76
2020	0,115	1,66	1.479,91	842,46	%27,38
2021	0,106	1,62	2.278,55	1.330,48	%24,22

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2019–2021 dönemi, küresel pandemi şokunun finansal piyasalar üzerindeki etkisini ve sonrasındaki toparlanma sürecini betimsel verilerle açıkça yansıtmaktadır. 2019 Yılı: Dengeli Büyüme: 2019 yılında endeks, %1,30’luk bir standart sapma ile %28,76 toplam getiri sağlayarak stabil bir büyüme performansı sergilemiştir. Bu dönemde fiyat hareketleri, geleneksel temel analiz değişkenleriyle daha uyumlu bir seyir izlemiştir.

2020 yılı, yüksek volatilité ve likidite etkisi pandeminin damga vurduğu 2020 yılında standart sapmanın %1,66’ya yükselmesi, piyasadaki sistematik riskin arttığını kanıtlamaktadır. Geleneksel risk-getiri teorisine göre riskin bu denli yükseldiği dönemlerde yatırımcıların güvenli limanlara yönelmesi beklense de endeksin %27,38 getiri sağlaması dikkat çekicidir. Bu durum, genişleyici para politikaları ve düşük faiz ortamının yarattığı likidite bolluğunun, artan riski dengeleyerek piyasayı desteklediğini göstermektedir.

2021 yılı, oynaklığın kalıcılığı ve nominal artış 2021 yılında volatilitenin (%1,62) yüksek seyretmeye devam etmesi, pandeminin piyasa üzerindeki belirsizlik etkisinin sürdüğüne işaret etmektedir. Buna rağmen endeksin nominal bazda yükselişini sürdürerek %24,22 toplam getiri sağlaması, yatırımcıların enflasyonist beklentilere karşı hisse senedi piyasasını bir korunma aracı olarak kullandığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak; bu üç yıllık süreç, geleneksel istatistiksel modellerin sınırlarını zorlayan bir oynaklık sergilemiştir. Artan standart sapma değerleri, piyasa etkinliğinin azaldığı ve fiyat hareketlerinin doğrusal olmayan (non-linear) bir yapıya evrildiği dönemlerde, klasik risk yönetimi araçlarının makroekonomik verilerle desteklenmesinin kritik önemini ortaya koymaktadır

Tablo 3. 2022–2025: Hiper-Enflasyonist Dönem ve Nominal Zirveler

Yıl	Ort. Getiri (%)	Standart Sapma (%)	Max Değer	Min Değer	Toplam Getiri (%)
2022	0,448	1,80	5.509,16	1.851,38	%185,94
2023	0,150	2,37	8.513,54	4.400,76	%31,96
2024	0,121	1,45	11.172,75	7.412,04	%28,94
2025	0,066	1,53	11.529,81	9.008,87	%13,05

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2022–2025 dönemi, BIST 100 endeksinin makroekonomik rejim değişimlerine bağlı olarak tarihsel nominal zirvelere ulaştığı ve oynaklığın karakteristik bir yapı sergilediği süreci yansıtmaktadır. 2022 yılında kaydedilen %185,94'lük olağanüstü artış, yüksek enflasyonun nominal varlık fiyatları üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, yalnızca finansal bir yükseliş değil, aynı zamanda yatırımcıların satın alma güçlerini koruma amacıyla hisse senedi piyasasına yönelmesiyle oluşan bir reel varlık fiyatlaması olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel analiz açısından bu süreç, düşük reel faiz ortamının hisse senedi çarpanları üzerindeki etkisini göstermektedir.

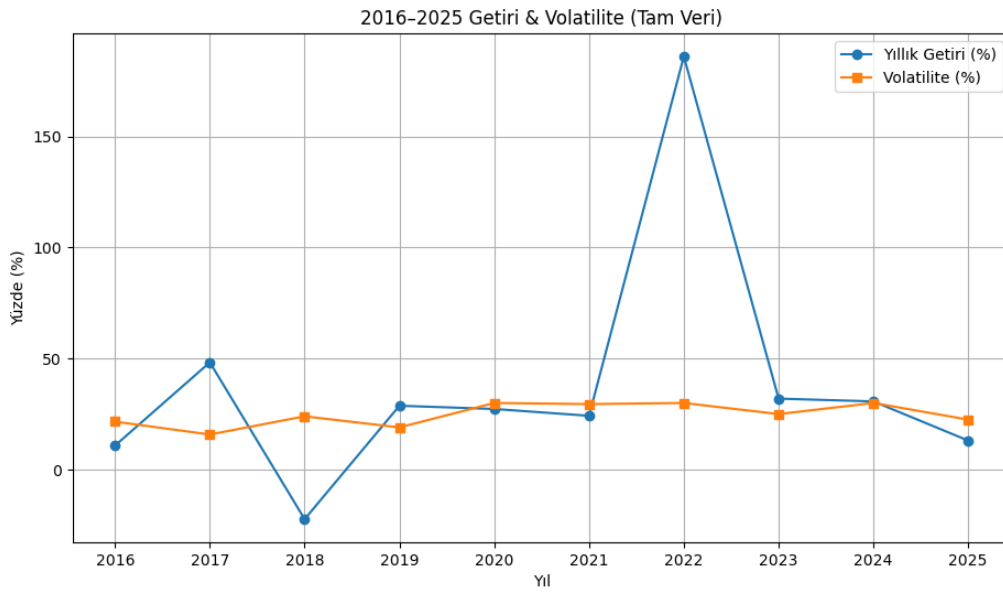
2023 yılında standart sapmanın %2,37 ile dönem zirvesine ulaşması, piyasanın "gürültülü" ve öngörülemez bir karaktere büründüğünü kanıtlamaktadır. Klasik finans teorisinde bu denli yüksek bir standart sapma, sistematik riskin (politika faizi, döviz kuru şokları vb.) fiyatlar üzerinde yarattığı baskıyı temsil eder. Bu durum, piyasa etkinliğinin azaldığı ve geleneksel istatistiksel tahmin modellerinin hata payının en yüksek seviyeye çıktığı döneme karşılık gelir.

2024 ve 2025 yıllarında toplam getirilerin sırasıyla %28,94 ve %13,05 seviyelerine gerilemesi, piyasanın nominal şok sonrası bir denge arayışına girdiğine işaret etmektedir. Standart sapmanın %1,50 bandına oturması, volatilitenin göreceli olarak stabilize olduğunu gösterse de getirilerdeki azalma "risksiz faiz oranının" alternatif bir maliyet olarak piyasa üzerindeki baskısını yansıtmaktadır. Sonuç olarak; bu dört yıllık süreç, geleneksel istatistiksel modellerin ve risk yönetimi araçlarının en çok zorlandığı "uç rejim" (outlier regime) dönemidir. Artan standart sapma değerleri, bilgi sinyallerinin gürültü içerisinde kaybolduğunu ve yatırım karar süreçlerinde geleneksel risk-getiri rasyolarının (Sharpe oranı vb.) yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

6.2. BİST 100 Endeksinin Yapay Zekâ Temelli Analizi: LSTM Derin Öğrenme Modeli ile Getiri ve Volatilite Öngörüsü

BIST 100 endeksinin 2016–2025 dönemindeki hareketlerini LSTM derin öğrenme mimarisiyle analiz ederek; geleneksel modellerin yetersiz kaldığı karmaşık piyasa koşullarında yapay zekânın geçmişini hatırlama ve adaptif öğrenme kabiliyetini ortaya koymaktadır. Temel amaç, yüksek belirsizlik dönemlerinde derin öğrenme modellerinin yatırım kararları için ne kadar güçlü bir bilimsel öngörü aracı olduğunu kanıtlamaktır.

Şekil 1. 2016- 2025 BİST 100 Endeksinin Derin Öğrenme Temelli Analizi: LSTM

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1, 2016–2025 dönemine ait BİST 100 endeksinin yıllık getiri ve volatilite dinamiklerini ortaya koymakta ve bu yapı yapay zekâ (YZ) tabanlı LSTM (Long Short-Term Memory) modeli ile analiz edilmektedir. Model, zaman serisi verilerinden geçmiş örüntüleri öğrenerek geleceğe yönelik tahminler üretmekte ve yatırım karar verme süreçlerinde belirsizlik ile öngörülebilirlik arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye imkân sağlamaktadır. Şekilde görülen bulgular, piyasanın yüksek derecede doğrusal olmayan (non-linear) bir yapıya sahip olduğunu ve zaman içinde farklı rejimlere geçiş yaptığını göstermektedir. Özellikle 2022 yılında ortaya çıkan yaklaşık %186’lık ani yükseliş, belirgin bir rejim değişimini ifade etmekte ve piyasa yapısında güçlü bir kırılma yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, geleneksel lineer modellerin bu tür aşırı oynaklık ve ani değişimleri açıklamada yetersiz kaldığını, buna

karşılık yapay zekâ temelli LSTM modelinin adaptif öğrenme kapasitesi sayesinde bu tür yapısal değişimleri daha etkin biçimde yakalayabildiğini göstermektedir.

2023–2025 döneminde ise getirilerde gözlenen görece normalleşme, piyasanın şok sonrası denge arayışına girdiğini ve volatilitenin daha dengeli bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak şekil, finansal piyasalardaki karmaşık yapı, yüksek volatilité ve rejim değişimlerinin yatırım karar süreçlerini doğrudan etkilediğini; bu nedenle yapay zekâ tabanlı modellerin, özellikle LSTM gibi derin öğrenme yaklaşımlarının, geleneksel yöntemlere kıyasla daha güçlü bir analiz ve karar destek aracı olarak öne çıktığını göstermektedir. Öngörücü bir sistemden ziyade, sürekli öğrenen ve adaptif bir araç olarak değerlendirilmelidir.

6.3. Geleneksel ve Yapay Zekâ Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi

Karar verme süreçlerinde kullanılan iki ana yöntem olan Doğrusal Regresyon (Geleneksel) ve Rastgele Orman (AI) modellerinin yıllık başarı oranları aşağıda karşılaştırılmıştır.

Tablo 4. Model Performans Matrisi (Directional Accuracy)

Yıl	Geleneksel Model (LR)	Yapay Zekâ (RF)	Fark (AI Avantajı)
2016	0,52	0,57	+0,05
2017	0,58	0,62	+0,04
2018	0,47	0,54	+0,07
2019	1,001	1,012	+0,11
2020	0,51	0,58	+0,07
2021	0,56	0,71	0,14
2022	0,72	0,62	-0,10
2023	0,42	0,46	+0,04
2024	0,33	0,35	+0,02
2025	0,37	0,44	+0,07

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Model performansları yön tahmin doğruluğu (Directional Accuracy) metriği ile karşılaştırılmıştır:

$$DA = \frac{\text{Doğru Yön Tahmini Sayısı}}{\text{Toplam Gözlem Sayısı}} \quad (5)$$

Tablo 4'te sunulan model performans matrisi incelendiğinde, bulgular genel olarak Rastgele Orman modelinin analiz edilen on yılın dokuzunda doğrusal regresyona kıyasla daha yüksek performans sergilediğini göstermektedir. Ancak analiz yalnızca tahmin başarısıyla sınırlı tutulmamış, XAI temelli değerlendirme yapılarak Rastgele Orman modelinin üstün performansının yanı sıra kararlarının hangi piyasa değişkenlerinden kaynaklandığı da şeffaf bir biçimde analiz edilmiştir.

SHAP (SHapley Additive exPlanations) analizleri, volatilite ve geçmiş getiri değişkenlerinin özellikle belirsizlik dönemlerinde model kararlarını domine ettiğini göstermektedir. Özellikle volatilitenin yükseldiği 2020 ve 2025 yıllarında, yapay zekâ modelinin doğrusal olmayan örüntüleri tanıma kabiliyeti sayesinde sağladığı avantaj belirginleşmiştir. Buna karşılık, 2022 gibi güçlü ve tek yönlü trend içeren yıllarda geleneksel doğrusal modelin %0,72 doğruluk oranı ile daha yüksek performans göstermesi dikkat çekicidir. Bu durum XAI açısından değerlendirildiğinde, doğrusal modellerin daha şeffaf ve deterministik karar yapısı sayesinde trend dönemlerinde daha “açıklanabilir ve izlenebilir” tahminler üretebildiğini, buna karşın makine öğrenmesi modellerinin bu tür keskin trendlerde aşırı uyum (overfitting) riski taşıyabildiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yapay zekâ temelli model özellikle volatilitenin yükseldiği ve piyasa yapısının karmaşıklaştığı dönemlerde daha istikrarlı performans sunmuştur. Bununla birlikte XAI bulguları, başarının sadece sayısal doğrulukla değil, aynı zamanda karar gerekçelerinin rasyonel ve anlaşılabilir olmasıyla ölçülmesi gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak, yatırım karar mekanizmalarında hibrit yaklaşımların kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu hibrit yapı, yalnızca geleneksel finansal modeller ve makine öğrenmesi algoritmalarının birleşimi değil, aynı zamanda XAI yöntemleri ile denetlenebilen şeffaf bir "Karar Destek Sistemi" olarak tasarlanmalıdır.

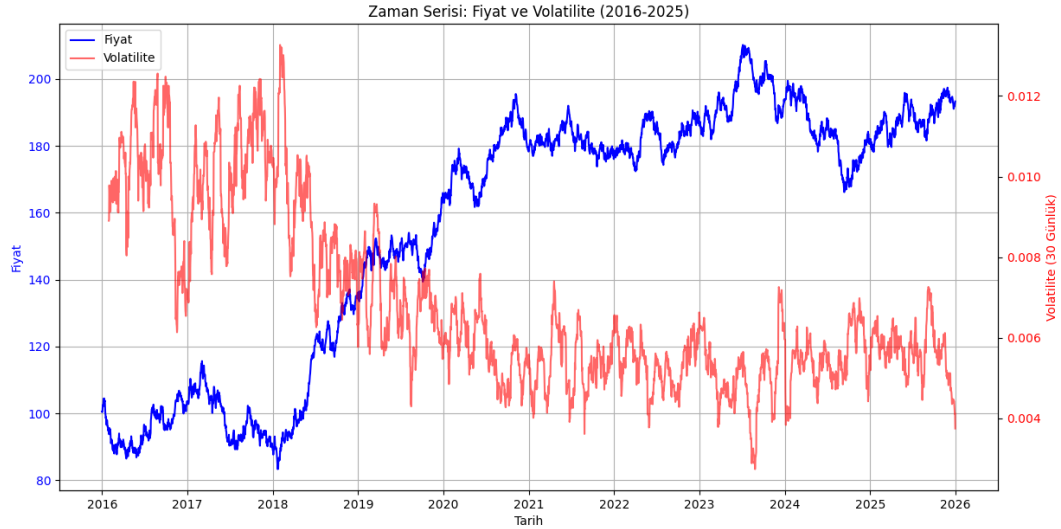
Sonuç olarak, BIST 100 endeksi üzerinden gerçekleştirilen bu on yıllık analiz, yapay zekâ modellerinin yatırım karar verme süreçlerinde özellikle belirsizlik ve yüksek volatilite dönemlerinde geleneksel yöntemlere göre anlamlı bir katma değer sağladığını göstermektedir. Ancak güçlü trend dönemlerinde geleneksel modellerin etkinliğini koruması, geleneksel finans teorileri ile modern makine öğrenmesi tekniklerinin birlikte kullanılmasının daha dengeli sonuçlar üretebileceğini kanıtlamaktadır. Bu bulgular, finans literatüründeki Zayıf Formda Etkin Piyasa Varsayımının, yapay zekâ algoritmalarının gizli örüntüleri tanıma kapasitesi ışığında yeniden değerlendirilmesi gerektiğini bilimsel bir temele oturtmaktadır.

6.4. BIST 100 Endeksinde Rejim Değişimlerinin Analizi: Geleneksel Modeller ve Yapay Zekâ Temelli Hibrit Bir Yaklaşım

Finansal piyasaların dinamik ve doğrusal olmayan yapısını anlamlandırmak amacıyla geleneksel istatistiksel yöntemler ile yapay zekâ tabanlı algoritmaları bir araya getiren hibrit bir analiz çerçevesi sunmaktadır. BIST 100 endeksinin 2016–2025 dönemine odaklanan analiz; düşük volatiliteli trend dönemlerinde geleneksel modellerin yüksek açıklama gücünden, kriz ve rejim değişimi gibi karmaşık dönemlerde ise yapay zekânın (LSTM,

Rastgele Orman vb.) adaptif öğrenme kapasitesinden yararlanmaktadır. Bu bütünleşik yaklaşım, tek yönlü modellerin eksikliklerini gidererek farklı piyasa koşullarında daha dayanıklı ve dengeli bir karar destek mekanizması oluşturmayı hedeflemektedir.

Şekil 2. 2016–2025 Dönemine Ait BIST 100 Endeksi Günlük Kapanış Fiyatları ve 30 Günlük Hareketli Volatilite Zaman Serisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de sunulan grafik, piyasa dinamiklerini hem fiyat hareketleri hem de risk göstergeleri üzerinden eş zamanlı sunduğu için hibrit bir veri setini temsil etmektedir. Grafikteki mavi çizgi (Fiyat), özellikle doğrusal trendlerin hâkim olduğu dönemlerde geleneksel modellerin (Doğrusal Regresyon vb.) çalışma alanını; kırmızı çizgi (Volatilite) ise piyasadaki karmaşıklığı ve risk değişimlerini temsil ederek yapay zekâ temelli modellerin (Rastgele Orman, LSTM vb.) çözümlemesi gereken doğrusal olmayan yapıyı simgelemektedir.

Şekil 2’de sunulan zaman serisi incelendiğinde, BIST 100 endeksinin 2016–2025 döneminde farklı makroekonomik koşullara bağlı olarak belirgin rejim değişimleri sergilediği görülmektedir. Özellikle 2020 yılında pandemi etkisiyle volatilitenin arttığı, 2022 sonrasında ise enflasyonist baskılarla birlikte fiyat seviyelerinde hızlı ve sürekli bir yükseliş trendinin olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, finansal zaman serilerinin durağan olmayan ve doğrusal olmayan bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Zaman serisinde gözlemlenen bu dalgalı ve rejime bağılı yapı, kullanılan model türlerinin performansını doğrudan etkilemektedir. İstatistiki temellere dayanan geleneksel modeller, özellikle güçlü ve tek yönlü trendlerin hâkim olduğu dönemlerde daha başarılı sonuçlar üretmektedir. Nitekim 2022 yılında gözlemlenen yüksek doğrusal trend, geleneksel bir yaklaşım olan Doğrusal Regresyon modelinin daha yüksek doğruluk oranına ulaşmasını açıklamaktadır. Bu tür dönemlerde piyasa hareketlerinin belirgin bir yön izlemesi, basit doğrusal yapıların tahmin gücünü artırmaktadır.

Buna karşılık, volatilitenin yükseldiği ve piyasa dinamiklerinin karmaşıklaştığı dönemlerde yapay zekâ temelli modellerin üstünlüğü daha belirgin hale gelmektedir. Özellikle pandemi sürecini içeren 2020 yılı ve belirsizliğin yüksek olduğu dönemlerde, bir yapay zekâ disiplini olan Rastgele Orman gibi makine öğrenmesi algoritmaları, doğrusal olmayan ilişkileri ve karmaşık örüntüleri yakalayabilme kapasitesi sayesinde daha yüksek tahmin performansı sergilemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Şekil 2’de ortaya konan zaman serisi yapısı, model performanslarına ilişkin bulgularla tutarlılık göstermektedir. Finansal piyasaların dönemsel olarak değişen yapısı, tek bir modelin tüm koşullarda üstün performans göstermesini engellemekte; bu durum, yatırım karar süreçlerinde hibrit yaklaşımların önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem geleneksel finansal modellerin hem de yapay zekâ temelli yöntemlerin birlikte kullanılması, farklı piyasa rejimlerine uyum sağlayabilen daha dengeli ve etkili karar mekanizmalarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

7. SONUÇ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul (BIST 100) endeksine ait 01.01.2016 – 31.12.2025 dönemini kapsayan günlük kapanış verileri kullanılarak yatırım karar verme süreçlerinde geleneksel istatistiksel yöntemler ile yapay zekâ temelli modellerin performansı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. On yıllık bu dönem; siyasi belirsizlikler, kur şokları, küresel pandemi, genişleyici para politikaları ve yüksek enflasyonist süreçler gibi farklı makroekonomik rejimleri içermesi bakımından oldukça heterojen bir yapı sergilemektedir. Bu durum, modellerin farklı piyasa koşulları altındaki davranışlarını gözlemlemek açısından önemli bir deneysel zemin oluşturmuştur. Ayrıca bu heterojenlik, finansal piyasalarda “tek model üstünlüğü” varsayımını zayıflatmakta ve model kararlarının yalnızca doğruluk değil, aynı zamanda açıklanabilirlik (XAI) boyutuyla değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Çalışmada fiyat seviyeleri yerine logaritmik getirilerin kullanılması, finansal zaman serilerinin durağanlık problemini azaltmak ve istatistiksel olarak daha sağlıklı sonuçlar elde etmek amacıyla tercih edilmiştir. Günlük getiriler üzerinden hesaplanan volatilité değerleri, risk düzeyinin yıllar itibarıyla önemli ölçüde farklılaştığını göstermiştir. Özellikle 2018, 2020 ve 2023 yıllarında volatilitenin belirgin biçimde yükselmesi, piyasa yapısının dönemsel olarak kırılanlaştığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık 2017 yılı görece düşük volatilité ve yüksek getiri kombinasyonu ile istikrarlı bir boğa piyasası örneği sunmuştur. Bu rejim farklılıkları, yapay zekâ modellerinin sabit parametrelili değil, rejim-duyarlı (regime-aware) ve açıklanabilir yapılarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Yıllık bazda tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, getirilerin zaman içerisinde homojen bir dağılım sergilemediği, pozitif ve negatif getirilerin kümelenme eğilimi gösterdiği ve bazı dönemlerde aşırı değerlerin yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, finansal zaman serilerinde volatilité kümelenmesi ve doğrusal olmayan yapıların varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla yatırım kararlarının yalnızca ortalama getiri üzerinden değil, risk ve oynaklık dinamikleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada XAI, yalnızca tahmin doğruluğunu değil, aynı zamanda modelin hangi risk faktörlerini hangi dönemlerde daha baskın kullandığını açıklayarak karar mekanizmalarını şeffaflaştırmaktadır.

Model performansları yön tahmin doğruluğu (Directional Accuracy) metriği ile ölçülmüş ve Doğrusal Regresyon modeli ile Rastgele Orman algoritması karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, yapay zekâ temelli modelin özellikle volatilitenin arttığı ve piyasa dinamiklerinin karmaşıklaştığı dönemlerde daha yüksek performans sergilediğini göstermektedir. Örneğin pandemi sürecini içeren 2020 yılında ve görece belirsizliğin yüksek olduğu 2025 yılında Rastgele Orman modelinin geleneksel modele kıyasla daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, makine öğrenmesi algoritmalarının doğrusal olmayan ilişkileri yakalama kapasitesinin finansal tahmin performansına olumlu yansıdığını göstermektedir. Bununla birlikte XAI perspektifi, bu performans üstünlüğünün yalnızca “ne kadar doğru tahmin edildiğini” değil, “hangi değişken kombinasyonlarıyla bu tahminin üretildiğini” de ortaya koyarak model güvenilirliğini artırmaktadır.

Bununla birlikte, 2022 yılında olduğu gibi güçlü ve tek yönlü trend içeren dönemlerde doğrusal regresyon modelinin daha yüksek doğruluk oranına ulaşması dikkat çekicidir. 2022 yılında endeksin olağanüstü yüksek nominal artış göstermesi, piyasanın belirgin bir trend yapısı sergilediğini ortaya koymuştur. Bu tür dönemlerde basit trend takip eden modellerin dahi yüksek performans gösterebildiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, model üstünlüğünün mutlak

olmadığını; piyasa rejimine bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. XAI açısından bu durum, model kararlarının daha “stabil ve tek faktörlü açıklanabilirlik” gösterdiği nadir rejimlerden birine işaret etmektedir; çünkü baskın trend değişkeni model kararlarını domine etmektedir.

Çalışmanın en önemli sonuçlarından biri, hiçbir modelin tüm dönemlerde istikrarlı biçimde üstün performans göstermediğidir. Bu durum, finansal piyasaların adaptif ve evrimsel doğasına işaret etmektedir. Piyasa katılımcılarının davranışları, makroekonomik gelişmeler ve politika değişimleri doğrultusunda sürekli değişen piyasa yapısı, modellerin performansını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla tek bir yöntemle dayalı yatırım stratejilerinin uzun vadede sürdürülebilir üstünlük sağlaması güç görünmektedir. Bu bağlamda hem yapay zekâ hem de geleneksel modellerin birlikte kullanıldığı hibrit sistemlerin, XAI ile desteklenerek daha güvenilir ve denetlenebilir hale getirilmesi gerekmektedir.

Yapay zekâ temelli modellerin sağladığı avantajlar özellikle üç noktada belirginleşmektedir. Birincisi, büyük veri setleri içerisindeki karmaşık ve doğrusal olmayan ilişkileri öğrenebilme kapasitesidir. İkincisi, değişen piyasa koşullarına daha esnek uyum sağlayabilme yeteneğidir. Üçüncüsü ise geleneksel yöntemlerin gözden kaçırabileceği çoklu değişken etkileşimlerini yakalayabilmesidir. Buna karşılık, makine öğrenmesi modellerinin aşırı uyum (overfitting) riski taşıdığı ve geçmiş veriye fazla bağımlı hale gelmesi durumunda genellebilirlik sorunu yaşayabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle model karmaşıklığı ile genelleme kapasitesi arasında dikkatli bir denge kurulması gerekmektedir. Bu dengeyi sağlamak için XAI teknikleri, modelin hangi özellikleri ezberlediğini ve hangilerini genelleştirdiğini analiz etme imkânı sunarak model denetimini güçlendirmektedir.

Çalışmanın bulguları, yatırım karar mekanizmalarında hibrit yaklaşımların daha etkin sonuçlar üretebileceğini göstermektedir. Geleneksel finans teorileri piyasa davranışını açıklamada güçlü kavramsal çerçeveler sunarken, yapay zekâ modelleri veri içerisindeki örüntüleri keşfetme konusunda üstünlük sağlamaktadır. Bu iki yaklaşımın birlikte kullanılması hem teorik hem de ampirik açıdan daha dengeli yatırım stratejileri geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Özellikle volatiliteye duyarlı model seçim mekanizmalarının geliştirilmesi, yatırım performansını artıracak potansiyele sahiptir. Bu hibrit mimarinin XAI ile entegre edilmesi, yatırımcıya yalnızca karar çıktısını değil, kararın gerekçesini de sunan “açıklanabilir algoritmik yatırım sistemleri”nin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Makroekonomik açıdan değerlendirildiğinde, yüksek enflasyonist dönemlerde nominal getirilerin yatırımcı davranışlarını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. 2022 yılında kaydedilen olağanüstü artış, yatırımcıların enflasyondan korunma motivasyonu ile hisse senedi piyasasına yöneldiğini düşündürmektedir. Bu durum, davranışsal finans perspektifiyle de uyumlu olup, yatırım kararlarının yalnızca rasyonel beklentilere dayanmadığını göstermektedir. Dolayısıyla gelecekteki çalışmaların, yatırımcı psikolojisi ve piyasa duyarlılığı göstergelerini de modelleme süreçlerine dahil etmesi önerilmektedir. Bu değişkenlerin XAI çerçevesinde modellenmesi, insan davranışının finansal algoritmalar üzerindeki etkisini daha görünür hale getirecektir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle analiz yalnızca BIST 100 endeksi verileri ile sınırlıdır. Farklı endeksler, sektör bazlı ayrımlar veya uluslararası piyasalar ile yapılacak karşılaştırmalı analizler daha geniş genellenebilirlik sağlayabilir. Ayrıca çalışmada iki model karşılaştırılmıştır; derin öğrenme, destek vektör makineleri veya gradyan artırma algoritmaları gibi alternatif yöntemlerin dahil edilmesi farklı sonuçlar doğurabilir. Bunun yanında işlem maliyetleri, likidite etkisi ve vergi gibi unsurlar modele dahil edilmemiştir. Gerçek yatırım performansı açısından bu faktörlerin dikkate alınması önemlidir. Gelecek çalışmalarda özellikle XAI destekli çok katmanlı model karşılaştırmalarının yapılması, finansal modelleme literatüründe açıklanabilirlik odaklı yeni bir araştırma alanı oluşturacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma BIST 100 endeksi üzerinden gerçekleştirilen on yıllık analiz kapsamında, yapay zekâ temelli modellerin özellikle belirsizlik ve yüksek volatilité dönemlerinde yatırım karar süreçlerine anlamlı katkılar sağlayabildiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte güçlü ve istikrarlı trend dönemlerinde geleneksel modeller de yüksek performans gösterebilmektedir. Dolayısıyla finansal piyasalarda tek bir modelin kalıcı üstünlüğünden söz etmek mümkün değildir. En rasyonel yaklaşım, piyasa rejimine duyarlı, esnek ve hibrit modelleme stratejilerinin geliştirilmesidir. Bu yaklaşımın XAI ile bütünleştirilmesi, finansal karar alma süreçlerinde “yüksek performans + yüksek açıklanabilirlik” dengesini sağlayan yeni nesil bir paradigma oluşturmaktadır.

Elde edilen bulgular, finans literatüründe yer alan zayıf formda etkin piyasa hipotezinin, makine öğrenmesi algoritmalarının örüntü tanıma kapasitesi bağlamında yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Teknolojik gelişmelerin finansal karar mekanizmalarına entegrasyonu arttıkça, veri temelli ve algoritmik yaklaşımların yatırım yönetiminde daha merkezi bir rol üstleneceği öngörülmektedir. Ancak nihai karar sürecinde

insan yargısının, risk algısının ve etik değerlendirmelerin önemini koruyacağı da açıktır. Bu bağlamda çalışma, yatırım karar süreçlerinde geleneksel finans teorileri ile yapay zekâ temelli yöntemlerin birlikte değerlendirilmesinin, daha dengeli, adaptif ve sürdürülebilir yatırım stratejileri geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Son olarak, XAI tabanlı sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte finansal piyasalarda “tam otomatik değil, açıklanabilir algoritmik karar destek sistemleri” dönemine geçişin hızlanacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed, Shamima & Alshater, Muneer M. & Ammari, Anis El & Hammami, Helmi, 2022. Yapay zekâ ve makine öğrenimi finans alanında: Bibliyometrik bir inceleme ", Uluslararası İşletme ve Finans Araştırmaları.

Arsenault, P.-D., Wang, S., & Patenande, J.-M. (2024). A survey of explainable artificial intelligence (XAI) in financial time series forecasting. Xiv. <https://arxiv.org/abs/2407.15909>

Aydın, S., & Güneysu, Y. (2025). ChatGPT Kullanımının Yatırım Kararları Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul'daki Bireysel Yatırımcılara Yönelik Bir Araştırma. Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(2), 92-103. <https://doi.org/10.71233/kared.1749447>.

Bahoo, S., et al. (2024). Artificial intelligence in finance: A bibliometric analysis. Journal of Financial Innovation, 10(1), 1–25.

Barakalı, O. C., & Öndeş, T. (2025). Finans Alanında Yapay Zekâ Uygulamalarına İlişkin Bibliyometrik Bir Analiz. Gümüşhane University Journal of Social Sciences, 16(2), 748-761.

Box, G. E. P., Jenkins, G. M., Reinsel, G. C., & Ljung, G. M. (2015). *Time Series Analysis: Forecasting and Control* (5th ed.). Wiley.

Campbell, J. Y., Lo, A. W., & MacKinlay, A. C. (1997). The econometrics of financial markets. Princeton University Press.

Campbell, J. Y., Lo, A. W., & MacKinlay, A. C. (1997). *The econometrics of financial markets*. Princeton University Press.

CFA Institute Research & Policy Center. (2025). Explainable AI in finance: Addressing the needs of diverse stakeholders.

Chen, X.-Q., Ma, C.-Q., Ren, Y.-S., Lei, Y.-T., Huynh, N. Q. A., & Narayan, S. (2023). *Explainable artificial intelligence in finance: A bibliometric review*. Finance Research Letters, 56, 104145. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104145>

Coşkun, E. A. (2022). The role of artificial intelligence in investment decisions and applications in the Turkish finance industry. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 21(4), 2208–2222. <https://doi.org/10.21547/jss.1101615>

Fischer, T., & Krauss, C. (2018). Deep learning with long short-term memory networks for financial market predictions. European Journal of Operational Research, 270(2), 654–669. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.11.054>

G. S. Atsalakis, & K. P. Valavanis. (2009). *Surveying stock market forecasting techniques – Part II: soft computing methods*. Expert Systems with Applications, 36(3), 5932–5941. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.07.006>

Goodell, J. W., et al. (2021). Artificial intelligence and machine learning in finance: Identifying foundations, themes, and research clusters. Finance Research Letters, 38, 101–112.

Gu, S., Kelly, B., & Xiu, D. (2020). Empirical asset pricing via machine learning. The Review of Financial Studies, 33(5), 2223–2273.

Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2009). The elements of statistical learning. Springer.

Hochreiter, S., & Schmidhuber, J. (1997). Long short-term memory. *Neural Computation*, 9(8), 1735–1780. <https://doi.org/10.1162/neco.1997.9.8.1735>

Jankova, Z. (2021). Artificial intelligence in financial markets. Journal of Risk and Financial Management, 14(8), 353

Jordan, M. I., & Mitchell, T. M. (2015). Machine learning: Trends, perspectives, and prospects. Science, 349(6245), 255–260.

Krauss, C., Do, X. A., & Huck, N. (2017). Deep neural networks, gradient-boosted trees, and random forests for financial time series prediction. European Journal of Operational Research, 259(2), 689–703. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2016.10.031>

Lo, A. W. (2004). The adaptive markets hypothesis. *The Journal of Portfolio Management*, 30(5), 15–29.

Lundberg, S. M., & Lee, S.-I. (2017). *A unified approach to interpreting model predictions*. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30. <https://arxiv.org/abs/1705.07874>

Mahajan, K. (2024). Transforming financial decision-making with artificial intelligence: A comprehensive study on AI-driven algorithms for investment, trading, and portfolio management. *Journal of Electrical Systems*, 20(10s).

Manogna, R., & Anand, B. (2023). Machine learning applications in finance: A bibliometric review. *International Journal of Finance & Economics*, 28(4), 4120–4142. DOI:10.1108/K-04-2023-0637

Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77–91. <https://doi.org/10.2307/2975974>

Mohsin, M. T., & Nasim, N. B. (2025). Explainable AI in finance: A systematic review. arXiv preprint. <https://arxiv.org/abs/2503.05966>

Özer, B. (2025). Yapay zekâ tabanlı yatırım öneri araçlarının bireysel yatırım kararları üzerindeki etkisi Yüksek Lisans Tezi Sosyal bilimler Enstitüsü. Ege Üniversitesi. İzmir

Patrick Weber., K. Valerie Carl., & Oliver Hinz. (2023). Açıklanabilir yapay zekanın finansa uygulamaları—Finans, bilgi sistemleri ve bilgisayar bilimleri literatürünün sistematik bir incelemesi. *Management Review Quarterly*, 74(2), 1–41. <https://doi.org/10.1007/s11301-023-00320-0>

Pattnaik, D., Ray, S., & Raman, R. (2024). Applications of artificial intelligence and machine learning in the financial services industry: A bibliometric review. *Heliyon*, 10(1), e23492. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e23492>

Ribeiro, M. T., Singh, S., & Guestrin, C. (2016). “*Why should I trust you?*” *Explaining the predictions of any classifier*. Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, 1135–1144. <https://doi.org/10.1145/2939672.2939778>

Saini, V. (2025). Impact of artificial intelligence on investment decision-making. *International Journal of Engineering and Management Research*.

Schmitt, M. (2024). Explainable automated machine learning for credit decisions: Enhancing human–AI collaboration in financial engineering.

Sezer, O. B., Gudelek, M. U., & Ozbayoglu, A. M. (2020). Financial time series forecasting with deep learning: A systematic literature review. *Applied Soft Computing*, 90, 106181. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2020.106181>

Springer Review. (2023). Applications of explainable artificial intelligence in finance a systematic review. *Management Review Quarterly*, 74, 867–907.

Springer Review. (2024). Explainable artificial intelligence (XAI) in finance: A systematic literature review. *Artificial Intelligence Review*, 57, 216.

Şahin, S. (2024). Finans sektöründe yapay zekâ, makine öğrenmesi ve büyük veri kullanımı: Fırsatlar, zorluklar ve politika yapıcılar için çıkarımlar. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 364–381.

Vinotha, C., Alsulami, F., Mohd, S., & Kankariya, R. A. (2024). *Artificial intelligence in financial markets: Predictive models and risk management strategies*. International Conference on Science Technology Engineering and Mathematics (ICONSTEM). <https://doi.org/10.1109/ICONSTEM60960.2024.10568778>

Yıldız, A. (2022). Finans alanında yapay zekâ teknolojisinin kullanımı: Sistemik literatür incelemesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, 47–66. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1089134>

DOĞU AKDENİZ'DE YENİ SINAMALAR: SURIYE DENİZ YETKİ ALANLARININ SINIRLANDIRILMASI

NEW CHALLENGES IN THE EASTERN MEDITERRANEAN: THE DELIMITATION OF SYRIA'S MARITIME ZONES

Ahmet Furkan YILDIZ*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21383581>

Anahtar Kelimeler: Suriye, İsrail, Türkiye, Doğu Akdeniz, Kıbrıs	Öz Suriye iç savaş nedeniyle Doğu Akdeniz'de hidrokarbon yatakları çevresinde ivmelenen rekabete dâhil olamamıştır. İç savaş boyunca deniz yetki alanlarının güvenliğini Rusya ve İran desteğiyle sağlamaya çalışan Suriye donanmasının ise hâlihazırda yeterliliği tartışmalıdır. Bu açıdan Suriye'nin iç savaş sonrası kalkınması gibi önemli meseleleri olan Geçiş Hükûmeti'nin İsrail gibi bölgesel rakipler karşısında deniz yetki alanlarını hangi politik ve hukukî çerçevede sınırlandıracağı önemli bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, GKRY-Yunanistan-İsrail'in Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımına dair mevcut adımları da hesaba katıldığında, Suriye'nin yakın gelecekte deniz yetki alanlarına dair talep ve baskıyla karşılaşma ihtimali de göz önünde tutulmalıdır. Çalışmada, Baas Rejimi döneminden miras kalan deniz yetki alanlarını Türkiye'nin aleyhine genişleten hukukî düzenlemeleri muhafaza eden Suriye ve Türkiye'nin karşılıklı ilişkilerinin yetki alanlarının sınırlandırılması hakkında kimi testlerden geçebileceği öne sürülmektedir. Bu çerçevede, muhtemel bir Türkiye-Suriye müzakeresinde sınırlandırmanın çerçevesini belirleyebilecek ilke ve yöntemler ortaya konulmaya çalışılmıştır.
Keywords: Syria, Israel, Türkiye, East Mediterranean, Cyprus	Abstract Syria has remained largely absent from the intensifying competition over hydrocarbon resources in the Eastern Mediterranean due to the prolonged civil war. During the conflict, the security of Syria's maritime zones has relied heavily on Russian and Iranian support, while the operational effectiveness of the Syrian navy itself remains questionable. Against this backdrop, a key issue for the Transitional Government—already burdened with urgent post-war reconstruction and governance challenges—is the political and legal framework through which Syria will define and protect its maritime jurisdiction vis-à-vis regional competitors, particularly Israel. At the same time, ongoing initiatives by the Greek Cypriot Administration, Greece, and Israel to delineate maritime jurisdiction areas in the Eastern Mediterranean suggest that Syria is likely to face increasing external pressure and competing claims over its maritime zones in the near future. This policy paper argues that bilateral relations between Syria and Türkiye may become an important testing ground for maritime delimitation, especially given Syria's continued adherence to legal arrangements inherited from the Baath era that extend maritime claims in ways that are unfavorable to Türkiye. In this context, the paper aims to outline the key principles and delimitation methods that could shape a potential Türkiye-Syria negotiation on maritime boundaries.

* Araştırmacı, ahmedifurkan@icloud.com, ORCID: 0000-0002-6764-9678

1. GİRİŞ

GKRY ve Yunanistan'ın 2000'li yılların henüz başlangıcında Doğu Akdeniz'in diğer kıyıdaş devletleriyle deniz yetki alanlarının sınırlandırılması adına yoğun bir diplomasi yürütmeye başlaması bir paradigma değişimine işaret etmektedir (Choulis et al. 2022: 782; Şen ve Açıkgöz, 2022). Aynı dönemde Gazze'de yaşanan çatışmalar ve Mavi Marmara hadisesi nedeniyle Türkiye ile yaşadığı sorunlara bağlı olarak İsrail'in GKRY ve Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmesi Türkiye aleyhine jeopolitik bir eksenin çıkma ihtimalini doğurduğu gibi Türkiye'yi izole etmeye gayret eden EASTMED gibi projelerin gündeme gelmesine yol açmıştır (Avdonopoulos et al. 2021: 167).

Mısır, İsrail, GKRY ve Yunanistan'dan oluşan stratejik cephenin 2010'lu yıllarının sonunda Türkiye'nin karşısına çıkması, Türk dış politikasında önemli değişimleri tetiklemiştir (Choulis et al. 2022:784). Doğu Akdeniz'de yaşanan bu rekabet karşısında Türkiye, deniz yetki alanlarında proaktif bir stratejiye geçmenin yanında gerektiğinde lider düzeyinde diplomatik girişimlerde bulunmaktan çekinmemiştir. Bu çerçevede, 2013 yılında faaliyetlerine başlayan Barbaros Hayreddin Paşa Sismik Araştırma gemisi Türkiye'nin proaktif bir siyasete geçtiğinin önemli emarelerinden birisi olarak kabul edilebilir. Nitekim bu adımları Fatih (2017), Yavuz (2018), Kanuni (2020) ve Abdülhamid Han (2022) satın alınarak arama-sondaj filosunu genişletilmesi izlemiştir (Şen ve Açıkgöz, 2022:167).

Türkiye'nin değiştirdiği bu stratejik yaklaşım, 2019 yılında Libya ile Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Mutabakatı imzalamasıyla Doğu Akdeniz'deki en görünür neticesini vermiştir. Türkiye'nin bölgede yarattığı etkiye cevap olarak Mısır ve Yunanistan arasında deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşması imzalanmıştır (Avdonopoulos et al. 2021). Bununla da yetinmeyen Yunanistan'ın tansiyonu yükselten adımlar atmaya devam etmesiyle iki ülke 1996 Kardak Krizi'nden sonra ilk defa 2020'nin Temmuz-Eylül aylarında sıcak çatışmanın eşiğine gelmiştir (Choulis et al. 2022:784).

Yaşanan jeopolitik gelişmeler neticesinde Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de jeopolitik tansiyonun artması, Türkiye'nin oyun dışı bırakılarak Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervlerinin Avrupa'ya taşınmasına dair girişimler Türk dış politikası ve güvenlik mimarisinde 2020'li yıllara gelindiğinde birtakım değişimlere sebep olmuştur (Semon ve Mavrommatis, 2022: 102-105; Şen ve Açıkgöz, 2022:167). Bu çerçevede, Katar'da düzenlenen 2022 Dünya Kupası sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah Sisi ile teması, ilişkilerin kesintiye uğradığı yaklaşık on senelik periyottan sonra iki ülke ilişkilerinin yeni bir döneme girdiğini işaret etmektedir (Reuters,

2022). Aynı şekilde, sıcak temasın eşiğine gelinmesinin ardından Şubat 2023'te yaşanan Kahramanmaraş Depremi'nin getirdiği yakınlaşmayla Türk-Yunan ilişkilerinde de yeni bir sayfa açılmıştır (Euronews, 2023).

Yunanistan'ın Ege Denizi'nde deniz parkı sahaları ilan etmeye dair girişimleri, İran ve ABD ile İsrail arasında yaşanan savaş neticesinde Yunanistan'ın Gayri Askerî Statüdeki Adaları silahlandırma faaliyetlerine hız vermesi ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarına ilişkin kanun düzenlemesi hazırlıkları, iki ülke arasındaki yumuşama dönemi sonrasında adalara ilişkin uyuşmazlıklar yeniden gündeme gelmiştir (Anadolu Ajansı, 2025; TRT Haber, 2026; Milliyet, 2025). Ege Denizi'ndeki adaların statüsü; Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması gibi antlaşmalarca düzenlenmektedir. Söz konusu antlaşmalarda egemenliği Yunanistan'a devredilen Doğu Ege Adaları ve On İki Adaların askersizleştirilmesi hüküm altına alınmıştır. İki ülke arasında ilişkilerin bozulması üzerine 1940'lı yıllarla beraber Yunanistan, *koşulların esaslı biçimde değişmesi/rebus sic stantibus*[†] ilkesini öne sürerek askersizleştirilmesi ön görülen adaları silahlandırmaya başlamıştır. Bu açıdan, Gayri Askerî Statüdeki Adaların silahlandırılması meselesi iki ülke arasında dönem dönem ilişkilerin gerilmesini beraberinde getirmeye devam edebilmektedir (Başaren, 2003; 46-74).

Öte yandan, Ege Denizi tektonik yapısı nedeniyle çok sayıda ada, adacık ve kayalıkla ev sahipliği yapabilmekte ve bu coğrafi yapılar denizin cezir yapısındaki değişimler nedeniyle zaman zaman su seviyesinin üstüne çıkarak iki kıyıdaş ülke arasında gerilime sebep olabilmektedir. Bu açıdan *Kardak Krizi* oldukça net bir örnektir. Türkiye tarafından Ege Denizi'ndeki adaların statüsünü belirleyen antlaşmalarda bu gibi ada, adacık ve kayalıkların egemenliğinin hangi ülkeye ait olduğu açıklığa kavuşturulmadığı öne sürülmektedir. Yunanistan ise Türkiye'nin öne sürdüğü tezin Ege Denizi'nde gri bölgeler yaratarak maksimalist niyetler güttüğünü öne sürerek ada, adacık ve kayalıkların hem sosyal hem de ekonomik açıdan Yunan adalarına bağlı coğrafi yapılar olduğunu öne sürmektedir (Başaren, 2003; 74-75).

[†] Deniz parkı (Marine Protected Area-MPA); AB Habitat Direktifi (92/43/EEC), AB Kuşlar Direktifi (2009/147/EC), AB Deniz Stratejisi Çerçeve Direktifi (2008/56/EC) kararları çerçevesinde belirlenen deniz alanlarının çevresel amaçlarla ilan edilen koruma alanıdır. Bu çerçevede ilgili kararlar, ilan eden devlete sondaj, madencilik ve bazı ekonomik faaliyetleri sınırlandırma yetkisi vermektedir. Detaylı bilgi için bkz. European Commission, "Marine Environment", 2026.

Son dönemde Yunanistan'ın AB müktesebatı çerçevesinde Ege Denizi'nde deniz parkı sahaları ilan etmeye dönük girişimleri,[‡] Türkiye'nin bir deniz yetki alanları kanunu hazırlığı yaptığına ilişkin Türk kamuoyunda gündeme gelen haberler, karşılıklı olarak Ege Denizi'ndeki adacık ve kayalıklar üzerindeki tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir (Anadolu Ajansı, 2025). Bu noktada gelecek dönemde iki devlet arasındaki ilişkilerin deniz hukuku uyumsuzluklarına bağlı olarak gerilebileceği akıllara gelmektedir.

(Son dönem Türk Yunan ilişkilerindeki gelişmeleri ekleyin. Türkiye'nin adalar üzerinde hak iddiası meselesini ekleyin.)

Diğer yandan 2023 yılında Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan'ın BM Genel Kurulu vesilesiyle bulunduğu New York'ta İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ile görüşerek yakın zamanda Kudüs'ü ziyaret edeceğini açıklaması İsrail ile de benzeri adımların atılacağını işaret etmekteydi (BBC Türkçe, 2023). Söz konusu dönemde, Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeni bir safhaya girmesi ve EASTMED Projesi'nin rafa kalkarak Leviathan Sahası'ndan çıkacak hidrokarbonun Türkiye üzerinden enerji piyasalarına arz edilmesi bizzat Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan tarafından gündeme taşınmıştır (SETA, 2023). Fakat Türkiye ve İsrail arasında başlayan bahse konu detant dönemi, 07 Ekim 2023'te yaşanan saldırılara cevaben İsrail'in insan hakları ve uluslararası hukuku çiğneyen politikaları nedeniyle olgunlaşmadan kesintiye uğramıştır (Milliyet, 2024). Takip eden yıllarda Suriye'den Somaliland'e birçok meselede Türkiye ve İsrail karşı karşıya gelmeye devam etmektedir.

Bunun yanında, İsrail'in kıyıdaş ülkelerle imzalanan ikili antlaşmalar yoluyla Türkiye'yi izole etmeyi hedefleyen politikaları, iki ülke arasındaki uyumsuzlukların daha da süreceğine işaret etmektedir. Nitekim Aralık 2025'te imzalanan ve İsrail'in tarihindeki en büyük enerji antlaşması olarak gösterilen İsrail-Mısır arasında imzalanan enerji antlaşması, Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan'ın 2023 yılında İsrail gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaşabileceği açıklamalarının tam tersine bir adım olarak dikkat çekmektedir (The Economist, 2026). Ek olarak, Türkiye ve İsrail arasındaki tansiyonun yükselmesi, İsrail devlet yetkililerinin açıklamalarına yansımış ve B. Netanyahu on yıllar boyunca İsrail'in takip ettiği politikanın tam aksine basına verdiği demeçte soykırım iddialarını savunarak Türkiye aleyhindeki Ermeni Soykırımı iddialarını tanıdığını açıklamıştır (Euronews, 2025). Öte yandan, yine B. Netanyahu tarafından birçok defa Türkiye-Suriye ilişkilerine atıfla Türkiye

[‡] Viyana Antlaşmalar Hukuku Antlaşması'nın 62. Maddesi'nde düzenlenen söz konusu ilke, bir uluslararası antlaşmanın yapılması sırasında mevcut olan koşulların sonrasında esaslı ve ön görülemeyen şekilde değişmesi halinde antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesinin talep edilebilmesine imkân veren uluslararası hukuk ilkesidir.

ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel mirası aleyhine açıklamalar yapılmıştır (Türkiye Today, 2025).

Son olarak Batı Kudüs'te 22.12.2025 tarihinde İsrail, GKRY ve Yunanistan liderlerinin bir araya gelerek kendilerini “*üç gerçek demokrasi*” olarak takdim etmeleri, bunun yanında B. Netanyahu'nun zirvedeki açıklamalarında “*topraklarımız üzerinde egemenlik kurma fantazisine sahip olanlar*” ifadeleriyle Türkiye'yi işaret etmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin karşısında oluşturulmaya çalışılan stratejik eksenin hareketlendiğini düşündürmektedir (Şahin, 2025).

Doğu Akdeniz'de yaşanan jeopolitik gelişmelerin ortasında yer alan Suriye ise bu noktada önem kazanan bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Birçok aktörün çıkarlarının birbiriyle kesiştiği bir ülke olarak Suriye, aynı zamanda Türkiye ve İsrail arasında son dönemde yükselen tansiyonun da merkezinde yer almaktadır (Üçok, 2025: 6-7). Öte yandan, 2022 yılında İsrail ve Lübnan'ın ABD arabuluculuğunda deniz yetki alanlarını sınırlandırma antlaşması yapması, son dönemde İsrail-Mısır arasında akdedilen enerji antlaşması ve GKRY-Lübnan arasında imzalanan 2007 tarihli antlaşmanın Lübnan Bakanlar Kurulu'na onaylanması Suriye üzerinde deniz yetki alanları konusunda oluşabilecek baskılara dair ciddi işaretler olarak kabul edilebilir (Phile News, 2025). Bilhassa GKRY-Lübnan-Suriye üçgeninde yer alan ve GKRY-Lübnan antlaşmalarında “*Yedinci Sektör*” olarak geçen deniz yetki alanının Suriye nezdinde kabul edilip edilmeyeceği, bölgenin geleceğinde önemli bir mesele olarak öne çıkmakta ve Suriye'nin karşılaşılabileceği politik baskılara işaret etmektedir (Kathemerini, 2025). Bu açıdan bakılırsa, Baas Rejimi'nin devrilmesi üzerine Rum ve Yunan kamuoyunda ilk aşamada olası bir Türkiye-Suriye deniz yetki alanları antlaşmasına dair ses yükseltilmesi dikkat çekicidir (Kathemerini, 2024).

Yunanistan'ın önde gelen gazetelerinden Kathemerini'nin diplomatik çevrelerine dayandırdığı haberinde, Ahmed El Şara liderliğindeki yeni hükûmetin bir geçiş hükûmeti hüviyetini taşıması nedeniyle herhangi bir deniz sınırlandırması antlaşması yapma yetkisinin olmadığı ve Yunanistan'ın gelişmeleri GKRY, “*komşu ülkeler*” ve AB üyeleriyle yakından takip ettiği ifade edilmiştir. Bu noktada diplomatik kaynaklara atfen derlenen haberlerde “*komşu ülkeler*” vurgusu konumuz bakımından ilginç olmakla beraber, muhtemel bir Türkiye-Suriye antlaşmasına dair gelişmelerin GKRY ve Yunanistan başta olmak üzere İsrail gibi aktörlerce de takip edilebileceğini düşündürmektedir.

Nitekim İsrail Hava Kuvvetleri tarafından Suriye'deki rejim değişikliği sonrasında beş yüzden fazla sorti yapılarak onlarca hava saldırısı gerçekleştirilmiş ve Golan Tepeleri'ndeki

işgal hareketi genişletilerek Dürzileri güvence altına almak gerekçesiyle askerî üs kapasitesinde olmamakla beraber dokuz adet askerî nokta inşa edilmiştir (Üçok, 2025: 6; American Jewish Commite, 2026; Armed Conflict Survey, 2026: 101). Konumuz bakımından en dikkat çekici gelişme ise, İsrail tarafından iç savaş sonrası oldukça dağınık vaziyette olmasına karşın Suriye donanma unsurlarına birçok saldırı düzenlenmesi olmuştur (Armed Conflict Survey, 2026: 101). Bu noktada, deniz stratejisinin temelinde hasım devletler üzerinde caydırıcılık tesis ederek mücavir deniz yollarına kesintisiz ulaşım sağlamak bulunan İsrail'in, Türkiye ile Suriye arasında deniz güvenliğine dair gelişebilecek iş birliğine veya olası bir deniz yetki alanları antlaşmasına karşı ciddi bir hassasiyet göstereceği öne sürülebilir (Rodman, 2001: 72-73; Acer, 2025). Bu açıdan İsrail basınında yer alan KKTC'nin aynı zamanda İsrail'in çözmesi gereken bir problemi olduğu ve İsrail'in GKRY ve Yunanistan ile ilişkilerini derinleştirerek Doğu Akdeniz'de yeni bir paradigma ortaya koyması gerektiğine ilişkin yorumlar oldukça dikkat çekicidir (Israel Hayom, 2025; The Jerusalem Post, 2025).

Elbette bu noktada Baas Rejimi'nin devrilmesiyle Soğuk Savaş'tan bu tarafa en önemli lojistik üslerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan Rusya es geçilmemelidir (Yaşar, 2025: 165). Son dönemde Libya'daki Hafter Ailesi'yle anlaşarak Rusya tarafından Libya'ya askerî üslenme yapıldığı iddia edilse de deniz yollarına erişim açısından Suriye'deki imtiyazların kaybedilmesi Rusya açısından stratejik bir kayıp olma ihtimali söz konusudur (Le Monde Diplomatique, 2025). Bu nedenle Baas Rejimi'nden miras kalan askerî üsleri ve Suriye deniz yetki alanlarında arama-sondaj imtiyazları bulunan Rusya'nın yaşanabilecek muhtemel gelişmelere kayıtsız kalması beklenmemelidir (Carl, 2019: 6).

Öte yandan, Suriye'nin içinden geçtiği süreç göz önünde tutulursa dış dinamikler kadar iç dinamiklerin de meselemiz bakımından öneminin altı çizilmelidir. Suriye'nin entegrasyonunu sağlayıp sağlayamayacağı, yeni anayasa yapım süreci ve ülkede güvenliğin tesis edilmesi gibi meseleler bu noktada önem kazanmaktadır. Bunun yanında, halen Suriye kanunlarında mevcudiyetini koruyan ve Baas Rejimi döneminden miras kalan Türk deniz yetki alanlarının aleyhine olacak şekilde 12 millik karasuları ve 200 millik Münhasır Ekonomik Bölge düzenlemesinin geleceği konumuz açısından kritik öneme haizdir. Birçok imtihanla karşı karşıya olan ve Türkiye ile stratejik iş birliğine sahip Suriye, Türk deniz yetki alanları aleyhine olan iç kanunlarında bir düzenlemeye gidecek midir? Birbirine deniz yan sınırı bulunan Türkiye ve Suriye arasında deniz yetki alanlarında balıkçılıktan arama-sondaj faaliyetlerine dek meselelerde nasıl bir yol izlenecektir? Muhtemel bir Türkiye-Suriye deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşması hangi deniz hukuku ilkeleri etrafında şekillenebilir?

Hatay'ın sınırlandırmaya etkisi nasıl olacaktır? KKTC'yi bir devlet olarak tanımayan ve Türkiye ile stratejik ilişkilere sahip Suriye'deki yeni yönetim ve Türkiye nasıl bir stratejik sınamadan geçecektir?

Tarihsel ve politik çerçevenin ortaya konulması açısından, çalışmada meselenin tarihsel ve jeopolitik arka planı ortaya konulmaya ve muhtemel bir müzakereyi etkileyebilecek ilke ve hususlar aydınlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümde Baas Rejimi'nin başlangıcından iç savaşa değin Suriye'nin deniz güvenliği konusunda yaşanan gelişmeler, ikinci bölümde ise iç savaşın başlangıcından devrildiği güne dek Suriye'nin deniz siyaseti incelenecektir. Üçüncü bölümde ise Suriye ile Türkiye arasında muhtemel bir deniz yetki alanları sınırlandırılması antlaşmasının üzerine inşa edilebileceği sınırlandırma esas ve prensipleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, Türkiye-Suriye ilişkilerinde, tarafların önceliği olsun veya olmasın, iki devletin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda antlaşma yapmaya zorlanabilecekleri, muhtemel bir müzakerede Suriye'nin konkav nitelikteki kıyılarının gündeme getirilebileceği ve atılacak adımlara bağlı olarak ikili ilişkilerin kimi testlerden geçebileceği öne sürülmektedir.

2. BAAS REJİMİ'NİN DENİZ POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı neticesinde Fransız güçlerinin çekilmesiyle 1946 yılında Suriye bağımsızlığına kavuşmuştur. Takip eden yıllarda İsrail'in kurulması ise bölgede birçok çalkantının yaşanmasına sebep olmuştur. Böyle bir dönemde bağımsızlığını kazanan Suriye'nin önceliği iç istikrarın tesis edilerek ülkenin güvenliğini sağlamak olmuştur. Diğer taraftan, Suriye donanması resmî olarak 1950 yılında kurulmuş olup Fransa'dan alınan sahil güvenlik unsurlarıyla temelleri atılmıştır. Bağımsızlık sonrasında Suriye ordusunun elinde deniz güvenliğini sağlamak için oldukça mütevazı bir altyapı ve askerî güç bulunmaktaydı. Böyle bir durumda Suriye'nin temel önceliği kıyıların ve balıkçılık bölgelerinin güvenliğinin tesis edilmesi olmuştur (Naval Technology, 2018).

Lübnan'ın Suriye'den ayrılarak bağımsızlığını kazanması Suriye'yi önemli ticaret gelirlerinden de mahrum etmiştir. Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Beyrut Limanı gibi gelişmiş ve tarihsel bir limanı yitiren Suriye, Lazkiye ve Tartus limanları gibi daha küçük ölçekli limanlarla Akdeniz ticaretine dâhil olmaya çalışmıştır. Bu nedenle, İsrail ile tansiyonun yükseldiği dönemde ise önce Emel Hareketi ve sonra Hizbullah ile kurduğu ilişkiler vasıtasıyla Beyrut Limanı'na erişimini açık tutmaya gayret etmiştir (Ayhan, 2024: 129-130).

Güvenlik konularının öncelik arz etmesi sebebiyle SSCB ve Suriye arasında askerî danışmanlık, silah/teçhizat ve üs açma gibi konular çevresinde bir iş birliği inşa edilmesi şaşırtıcı değildir (Dabparvar ve Parto, 2025: 6). Bunun yanında aynı yıllarda Doğu Akdeniz açısından en mühim gelişme, Tartus Limanı'nın Sovyet mühendislerce modernize edilmeye başlamasıyla söz konusu limanda günümüze dek sürecek Rus varlığının temellerinin atılması olmuştur. Suriye'nin SSCB'ye gösterdiği yakınlık, bölgede aynı dönemde yaşananlardan ayrı düşünülmemelidir. Burada bilhassa etnik çatışmaları durdurma gerekçesiyle ABD'nin Mavi Yarasa Operasyonu'nu başlatıp Temmuz 1958'de Beyrut'a çıkartma yapması konumuz açısından kritik önemdedir. ABD'nin ilk defa Ortadoğu'ya askerî müdahalede bulunması ve Lübnan iç siyasetini dizayn edebilmesi Suriye'nin deniz güvenliğine dair farkındalığını arttırmıştır. Bu açıdan aynı yıllarda SSCB'nin Suriye deniz alanlarında ve Tartus Limanı'nda faaliyetlerinin artışı tesadüf olarak görülmemelidir (Carl, 2019: 5-6).

Bu noktada, Suriye'nin deniz stratejisine etkisi bakımından İsrail'in ele alınmasında fayda bulunmaktadır. İsrail devletinin kurulması sonrasında temel deniz stratejisi başta Süveyş Kanalı olmak üzere yakın coğrafyadaki deniz yollarına kesintisiz erişim olmuştur. Söz konusu stratejide İsrail tarafından gerek ticaretin kesintisiz şekilde devam etmesi gerekse İsrail bayraklı gemilerin deniz geçişleri yoluyla Arap devletlerinin İsrail'i tanımasının sağlanması amaçlanmaktadır. Öte yandan, Arap devletleriyle yapılacak muhtemel bir savaşta ABD ve Birleşik Krallık'tan askerî yardımların ulaşabilmesi için de İsrail tarafından deniz yollarına erişim kesilmemesi önem arz etmiştir. Bu açıdan Mısır'ın İsrail'e ait gemilerin Süveyş Kanalı ve Tiran Boğazı'ndan serbest geçişini kısıtlayabilme kapasitesine haiz olması İsrail'in güvenlik stratejisini temelden etkilemiştir. Bu çerçevede, deniz yollarına erişimin temin edilmesi ve Gazze Şeridi'nin abluka altına alınması İsrail'in güvenlik hedeflerinde temel hedef olarak öne çıkmıştır. Cemal Abdülnasır liderliğindeki Mısır'ın Tiran Boğazı'nı kapatması neticesinde Altı Gün Savaşı başlamıştır. Söz konusu örnekten İsrail'in özel olarak deniz yollarına gösterdiği hassasiyet açıkça anlaşılmaktadır (Shalim, 2013: 213-252).[§] Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in kısa süreliğine de olsa Lazkiye ve Tartus limanlarını abluka altına alabilmesi üzerine Hafız Esad deniz güvenliği meselesine ağırlık vermiştir (Glassner ve Unger, 2009: 308).

[§] Altı Gün Savaşı'ndan seneler önce Mısır'ı işgal etme planları dönemin İsrail Başbakanı David Ben Gurion ve Savunma Bakanı Moşe Dayan tarafından hazırlanmıştır. Ben-Gurion'un okuduğu bir Yunanca Yahudi tarihi kitabında yer alan Şarm El Şeyh'teki bir Yahudi yerleşimine dair ifadelerle dayanarak öncelikli olarak deniz yollarına erişim güvenliği sağlanması için Akabe Körfezi'ni kontrol altına almak için elverişli bir konumda Taba ve Şarm El Şeyh şehirlerinin işgal edilmesini içeren bir plan hazırlamıştır. Nitekim bahse konu savaşta İsrail ordusu tarafından söz konusu askerî plan tatbik edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Shalim, A. A.g.e. s. 339.

Altı Gün Savaşı sonrasında SSCB ile 1971 yılında imzalanan antlaşmayla SSCB Tartus Limanı'nda deniz ikmal tesisi kurma hakkı elde ederken söz konusu tesis o tarihlerden itibaren SSCB V. Filosu için lojistik üs işlevi görmüştür. Suriye aynı zamanda donanmanın modernize edilebilmesi için Komar ve Osa sınıfı gemileri başta olmak üzere birçok Sovyet yapımı deniz platformu ve silahı ithal etmiştir. 1973 Yom Kippur Savaşı ise gerek Suriye'nin izlediği deniz güvenliği politikası gerekse SSCB'den görülen askerî desteğin test edildiği önemli bir imtihan olmuştur (Koffman ve Rojansky, 2018: 7). Yom Kippur Savaşı bilhassa denizlerdeki sonuçları itibarıyla Doğu Akdeniz'deki lojistik hatlarını etkileyen ve Suriye ile İran'ın sonraki yıllarda İsrail'e karşı izleyeceği stratejilere etki eden neticeler ortaya çıkarmıştır.

Savaş tarihinde ilk modern füze bot muharebesi olarak literatüre geçen, Suriye ve İsrail arasında 07 Ekim 1973'te yaşanan *Lazkiye Deniz Muharebesi* ölçek olarak küçük olsa da İsrail'in üstünlüğünü göstermesi açısından önemlidir. Muharebede, Tartus ve Lazkiye limanlarının açıklarında Suriye sahil güvenlik güçlerine saldıran İsrail'in beş adet Saa'r sınıfı hucüm/füze botu tarafından Suriye deniz unsurlarının önemli kısmı imha edilmiştir. Bunun yanında muharebe sırasında Suriye güçlerinin yaptığı füze saldırıları, İsrail'in elektronik harp yetenekleri marifetiyle bertaraf edilmiştir. Söz konusu muharebe neticesinde Yom Kippur Savaşı sırasında SSCB yardımlarının ulaşımı için oldukça önemli olan Tartus ve Lazkiye limanlarındaki gemi trafiği İsrail savunma güçleri tarafından denetlenebilmiştir. İlaveten, SSCB'den ithal edilen Komar ve Osa sınıfı gemiler ile SS-N-2 füzelerinin İsrail donanması karşısında neredeyse hiçbir varlık gösterememesi ve henüz Yom Kippur Savaşı'nın ilk gününde Suriye deniz güçlerinin limanlara hapsedilmesi Suriye açısından çarpıcı bir sonuç olarak öne çıkmaktadır (Herzog, 1975: 110-113).

Yom Kippur Savaşı'nda denizlerde yaşanan hezimet, Baas Rejimi'ni var olan deniz unsurlarının modernize edilerek yeni unsurlar temin edilmesine sevk etmiştir. İsrail, 1973 yılına gelindiğinde hem Mısır hem Suriye deniz unsurlarını mağlup edebildiği gibi iki devletin de limanlarını abluka altına alma kapasitesine erişmiştir (Glassner ve Unger, 2009: 308). Bu noktada da yine SSCB devreye girmiş, Suriye'nin SSCB'ye deniz güvenliği noktasında olan bağımlılığı artış göstermiştir. Yıllar içerisinde Suriye'nin deniz gücü ancak sahil güvenlik görevi icra edebilecek kapasitede kalmakla beraber, Suriye'nin deniz alanlarında Rus varlığı yıldan yıla artmaya devam etmiştir. Bu yıllarda Suriye için deniz siyasetinde öncelik Suriye limanlarının ticari kapasitenin arttırılması ve Suriye'nin enerji pazarlarına erişiminin kesilmemesi olmuştur (Kofmann ve Rojansky, 2018: 7).

İsrail'in bu yeteneğe haiz olması, Suriye'yi karadan gelebilecek tehlikelere karşı daha hassas hale getirmekle beraber bilhassa Hizbullah-İsrail çatışmasında Suriye'yi İran-Lübnan arasındaki kara lojistik hattını kullanmaya mecbur etmiştir (Ayhan, 2024: 51-52). Nitekim daha sonra Lübnan İç Savaşı ve İsrail'in 1996 yılında Lübnan'da başlattığı Gazap Üzümleri Operasyonu'nda iki devletin kara ordusunun karşı karşıya gelmesi ancak Suriye donanmasının oldukça az bir askerî katkı sunabilmesi, Suriye'nin İsrail'e karşı ağırlığını kara lojistik güzergâhlarına kaydırmasına işaret etmektedir (Shalim, 2013: 731, 442-446).

Mısır ile İsrail arasında 1974 yılında ateşkes ve geri çekilme antlaşması yapılması, Suriye'nin İsrail'in işgal ettiği Golan Tepeleri'nden geri çekilmesine ilişkin beklentisini arttırdığı gibi çatışmaları da yoğunlaştırmıştır. ABD ile Mısır'ın arabuluculuğu ve BMGK'nın savaşı devletlerin Yom Kippur Savaşı'ndan önceki konumlarına geri çekilmesini öngören 339 sayılı kararı üzerine masaya oturan iki devlet 1974 tarihli Kuvvetlerin Ayrıştırılması Antlaşması'nı akdetmiştir. Antlaşmaya göre İsrail, Altı Gün Savaşı'nda işgal ettiği Kuneytra kenti ve Hermon Dağı'ndan Altı Gün Savaşı'nda tesis edilen ateşkes hattı, bir diğer adıyla Mavi Hat'ta çekilmiş ve iki devlet arasında BM Barış Gücü'nün konumlanması sağlanmıştır. İsrail ve Suriye arasında Golan Tepelerine ilişkin mesele Suriye açısından yalnızca millî gurur veya sınır düzeltilmesi anlamına gelmemekte, Suriye'nin Golan Tepelerini yeniden sınırlarına katması durumunda Taberiye Gölü, Banyas, Yermuk ve Şeria nehirlerine erişim sağlaması da gündeme gelmektedir (Shalim, 2013: 442-446).

Kuvvetler Ayrılığı Antlaşması vasıtasıyla İsrail ile doğrudan çatışma ihtimalini sınırlayan Hafız Esad, Suriye donanmasını modernize etmek için yine SSCB'den birçok deniz platformu ve silahı satın almıştır (Barz, 2017: 74). Bunun yanında Suriye ekonomisinin dışarıya kapalı olması, İsrail donanmasının kurduğu üstünlük, ölçsüz borçlanma ve donanmaya işlerlik kazandıracak yetişmiş personel eksikliği nedeniyle söz konusu filolar aktif olarak kullanılamamış ve 1980'lerin son yıllarında Suriye'nin borçlarını ödeyememesi nedeniyle modernizasyon problemi ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde İran İslam Devrimi'nin hemen sonrasında başlayan İran-Irak Savaşı'nda İran'ın yanında saf tutan Suriye, savaş esnasında Irak'ın petrol ihracatını ve lojistik hatlarını baskı altına almak için Kerkük-Banyas Petrol Boru Hattı'nı kapatarak savaşta açıkça İran'a destek vermiştir. Bu tarihlerden itibaren başlayan İran ve Suriye arasındaki stratejik iş birliği, bölgedeki jeopolitik dengelerde gözetilmek durumunda olan bir unsur olmuş ve ilerleyen senelerde Suriye'nin ABD ve AB tarafından yaptırımlarla karşı karşıya kalmasının sebepleri arasında yer almıştır (Dabparvar ve Parto, 2025: 3-8).

SSCB'nin dağılması sonrasında kurulan Rusya Federasyonu'nun iç meselelerine dönmesi ise Suriye'yi bölgede politik olarak tecrit olma riskiyle karşı karşıya getirmiştir. Söz konusu riski bertaraf etmek isteyen Hafız Esad, Madrid Konferansı'yla birlikte İsrail ve Arap dünyası arasında başlayan diplomatik temaslara dâhil olmuştur. ABD arabuluculuğunda başta Golan Tepelerine dair meseleler olmak üzere sınır meseleleri hakkında başlayan görüşmelerde İsrail ve Suriye, 1995 tarihli "*Güvenlik Düzenlemelerinin Amaç ve Prensipleri*" başlıklı daha sonra güvenlik antlaşmasına tahvil olması öngörülen bir metin üzerinde de mutabakata varmayı başarmışlardı. Söz konusu metin, taraflardan birinin alacağı güvenlik önlemlerinin diğer tarafın güvenlik ihtiyaçları aleyhine olmaması gerektiği esasını ön görmekteydi ve görüşmelerde Suriye tarafı on yıllardır güvenlik mimarisini etkileyen İsrail tehdidini sınırlamayı ön görerek nihai bir barış antlaşması yapmaktan kaçınmıştı (Shalim, 2013: 639).

Protokolün hazırlanmasında yer alan İzak Rabin, söz konusu metnin 1996 İsrail seçimleri sonrasında bir antlaşmaya döneceği taaddüdünü vermiştir. Hatta birtakım iddialara göre aynı görüşmelerde dönemin İsrail Başbakanı İ. Rabin tarafından Suriye'nin kapsamlı bir barış antlaşması imzalamayı kabul etmesi durumunda İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekileceği taaddüdü de verilmiştir. Literatürde bu taahhüde *Rabin Teminatı* dense de bu taahhüt, İ. Rabin'in suikast sonrası hayatını kaybetmesi sonrasında 1996 İsrail genel seçiminde seçilen Başbakan B.Netanyahu tarafından "*sarf edilen bir sözün uluslararası yükümlülük doğurmayacağı*" ifade edilerek reddedilmiştir (Shalim, 2013: 771-777; Rodman, 2025: 157-160).

Madrid Konferansı sonrasında yumuşama dönemine giren Arap-İsrail ilişkilerine, İ. Rabin suikastının gölgesi düşmüştür. İsrail tarihinde halk oylamasıyla seçilen ilk Başbakan olan B. Netanyahu, ABD arabuluculuğunda Suriye ile müzakerelere devam etme isteği göstermesine karşın, 1995 tarihli "*Güvenlik Düzenlemelerinin Amaç ve Prensipleri*" başlıklı metnin "*henüz imza edilmemiş bir kâğıt*" olduğunu iddia ederek geçersiz olduğunu öne sürmüştür. İlaveten, 1981'den beri İsrail Meclisi Knesset'te oylanması Suriye'yle muhtemel bir barış antlaşması müzakereleri nedeniyle ertelenen Golan Tepelerinin ilhakına ilişkin kanun teklifinin Likud Partisi tarafından Knesset'te oylamaya sunulması iki devlet arasında diplomatik sürecin sona erdiğine işaret etmekteydi (Shalim, 2013: 832).

Sonraki yıllarda 1997-1998 yıllarında B. Netanyahu'nun yakın arkadaşı ABD'li iş adamı Ronald Lauder kanalıyla Suriye güneyini üç farklı güvenlik kuşağına bölmeyi ve Suriye silahlı güçlerinin Kuneytra ve Suveyda civarındaki varlığını sınırlandırarak hava savunmasının İsrail ordusuna devredilmesi karşılığında Golan Tepeleri'nden çekilerek

Suriye'nin Taberiye Gölü'ne erişim sağlamasını kabul ettiği iddia edilmiştir. İddialara göre söz konusu teklif üzerine Hafız Esad, teklifi kabul edebileceğini ancak bahse konu düzenlenmeleri gösteren bir haritanın B. Netanyahu'nun imzasıyla kendisine iletilmesini istemesi üzerine görüşmeler tıkanmıştı (Shalim, 2013: 832).

B. Netanyahu sonrasında iktidara gelen Başbakan Ehud Barak, yeniden Suriye ile barış antlaşması için temaslarda bulunsa da prensip olarak Suriye'nin Taberiye Gölü'ne erişim sağlamasını ve gölün uluslararası hukuk prensiplerinde iki devlet arasında hakça paylaşılmasını reddetmiştir. İki devlet arasında bizzat ABD Başkanı Bill Clinton'ın arabuluculuğunda Cenevre ve Shepherdstown'da liderler düzeyinde görüşmeler yapılsa da netice alınamamıştır. Hatta Shepherdstown'da Bill Clinton ve Hafız Esad arasında Taberiye Gölü konusunda bir tartışma yaşanmıştır. Bill Clinton'un İsrail tezlerini gündeme getirerek görüşmeye başlaması üzerine Hafız Esad, Taberiye Gölü'nün doğusunda Yahudi nüfus olmadığını, gençliğinde bu gölde arkadaşlarıyla yüzdüğünü ve gölün doğusunun Suriye'nin milli hakkı olduğunu ifade ederek henüz görüşmenin ilk dakikalarında gerekirse müzakereden çekilerek Taberiye Gölü meselesini gelecek nesillere devredebileceğini dile getirmiştir. Bahse konu görüşmelerde ilerleme sağlanamaması üzerine iki devlet arasında Taberiye Gölü'ne erişim meselesi vuzuha kavuşturulamamış ve diplomatik temaslar akamete uğramıştır (Shalim, 2013: 832).

Aynı dönemde Suriye'nin PKK'nın lider kadrolarına ev sahipliği yapması terör örgütü Ankara ve Şam arasında gerilime yol açmıştır. İlişkilerde tansiyonun yükselmesi üzerine Türkiye tarafından Suriye sınırına askerî sevkiyat gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine Suriye, dünyada herhangi bir örneği olmayan şekilde, karasularını 35 mile çıkardığını ilan edip karasularına girecek savaş gemilerine ön izin koşulu getirmiştir (DOALOS, 2003). Konumuz bakımından Türkiye ile yaşadığı bir gerilimde Suriye'nin ilk aşamada deniz yetki alanları meselesinde adım atması dikkat çekicidir.

Baas Rejimi'nin uluslararası hukuk açısından izlediği deniz politikasıysa başlı başına özel bir örnek olarak ele alınmayı hak etmektedir. BMHDS'ye taraf olmayan Suriye'nin 2003 yılında yaptığı hukuk reformuna dek deniz hukukuna yaklaşımı, Türkiye ve İsrail başta olmak üzere tehdit olarak değerlendirdiği ülkelerin hareket kabiliyetini kısıtlamaya yönelik olmuştur. Hafız Esad'ın vefat etmesiyle ülkenin yönetimini devralan oğlu Beşar Esad ise söz konusu kanunları yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. İlgili 19 Kasım 2003 tarihli kanunda Suriye karasuları 12 mil, MEB'i ise 200 mil olarak düzenlenmiş olup, kanun halen geçerliliğini korumaktadır (DOALOS, 2003). Söz konusu kanunun mevcudiyetini korumaya devam edip

etmeyeceği ise konumuz bakımından temel önem arz etmekte olup müteakip bölümde ele alınacaktır.

Suriye'nin hiçbir deniz komşusuyla deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşması bulunmamaktadır. Bunun yanında, Beşar Esad'ın imzasıyla yapılan 19 Kasım 2003 tarihli düzenleme, Suriye deniz yetki alanlarında yabancı şirketlerce arama-sondaj faaliyeti yapılmasının da önünü açmıştır. Bu çerçevede yapılan ilk protokol ABD merkezli şirketlerle 2004 yılında akdedilmiştir. Söz konusu protokol Türkiye'nin İskenderun Körfezi açıklarındaki deniz yetki alanlarını ihlal ettiği gerekçesiyle tepkilere sebep olmuştur (Pazarcı, 2010). Suriye'nin geçmişte deniz sınırı uyuşmazlığı yaşadığı tek komşusu Türkiye değildir. Suriye, 2007 yılında GKRY ve Lübnan arasında imzalanan ancak hayat geçmeyen MEB antlaşmasına da tepki göstermiştir. 2011 yılında Lübnan'ın Suriye sınırlarını da kapsar şekilde tek taraflı olarak yaptığı sınır bildirimini de Suriye'nin BM nezdindeki resmî itirazına konu olmuştur. İlaveten, İsrail'in GKRY ve Mısır ile yaptığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılması antlaşmalarında Filistin'in deniz yetki alanlarının gasp edilmesi ve Lübnan'ın haklarının göz ardı edilmesi gerekçesiyle olumsuz tutum sergilemiştir (Haji, 2011: 32-33).

Beşar Esad, Rusya ile ilişkileri yeniden canlandırmak adına var olan askerî anlaşmaları yeniden işler hale getirmek için kimi adımlar atmış, bu adımları Rusya'nın 2005 senesinde Suriye'nin kendisine olan borçlarının %73'ünü silmesi izlemiştir. Bu jestin peşi sıra Suriye ve Rusya arasında yeni askerî anlaşmalar imzalanmakla kalmamış, Şam yönetimi MiG-29 savaş uçakları, Pantsir S1 hava savunma sistemi ve Amur 1650 sınıfı iki adet denizaltıyı Rusya'dan alma niyetini birçok defa ifade etmiştir (Allison, 2006: 325).

Bununla beraber, Baas Rejimi döneminde deniz alanlarına ilişkin atılan adımlar yalnızca güvenlik ve enerji çerçevesinde kalmamıştır. Suriye iç hukukunda deniz alanlarında bulunan arkeolojik alanların korunması ve araştırma yapılmasına ilişkin düzenlemeler 1963 yılına dek uzanmaktadır. Su altında kalan yahut kıyı şeridiyle limanların çevresindeki deniz alanlarının araştırılmasına dair düzenlemeler içeren 1963 tarihli *Sualtı Varlıklarının Araştırılmasına Dair Yönetmelik* yıllar içerisinde UNESCO gibi kurumlarla müşterek çalışmaların önünü açsa da, Baas Rejimi açısından şeffaflık her zaman tartışmalı kabul edilmiştir. Bilhassa iç savaşla beraber söz konusu müşterek çalışmaları kesintiye uğramıştır. Bu çerçevede, iç savaş süresince Suriye deniz yetki alanlarında bulunan kimi arkeolojik değere haiz eserin kaçakçılık faaliyetlerine konu olabildiği ihtimali dile getirilmektedir (Westley et al. 2022: 374).

3. İÇ SAVAŞ BOYUNCA SURİYE’NİN DENİZ POLİTİKASI

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş yarattığı bölgesel ve küresel etkilerin yanında, Suriye’nin altyapı ve ekonomisini de çökerterek ülkenin Doğu Akdeniz’de başlayan hidrokarbon rekabetine dâhil olmamasına neden olmuştur. Bunun yanında, zaten iç savaş öncesinde mütevazı ölçeklerde bulunan Suriye donanma unsurları, Baas Rejimi’ne muhalif yerleşimleri bombalamak ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi faaliyetlere karışarak kriminalize olmuştur. Nitekim Beşar Esad’ın kardeşi Mahir Esad yukarıda sözü edilen illegal faaliyetleri nedeniyle ABD ve AB tarafından yaptırıma tabi tutulmuştur (European Comission, 2023).

İç savaşın seyrinin Baas Rejimi aleyhine dönmesi neticesinde 2015 yılında Rusya savaşa doğrudan müdahil olmuştur. Bu aynı zamanda hem ülkenin hem de Suriye deniz alanlarının güvenliğinde Rusya hâkimiyetinin oldukça artmasıyla sonuçlanmıştır (Carl, 2019: 15). 2017 yılına gelindiğindeyse Suriye ve Rusya, Tartus Üssü’ndeki Rus varlığının genişlemesinin önünü açan askerî antlaşma imzalamışlardır. Söz konusu anlaşma, Tartus Limanı’nın ağır tonajlı Rus gemilerinin yanaşmasına el vermesi adına derinleştirme çalışması yapılması, Rus nükleer gemilerinin limana yanaşma hakkı elde etmesi, Tartus Limanı’nın 49 yıllığına bedelsiz Rusya’ya kiralanması gibi önemli maddeler içermektedir (Levitt, 2019). Söz konusu üsler, Rusya’nın gerek bölgeye güç yansıtması gerekse deniz lojistiğinde ikmal noktası olması nedeniyle önem arz etmektedir. Ek olarak, Suriye tarafından 2019 yılında Rus enerji şirketleri East Med Amrit ve Capitol gibi şirketlere arama-sondaj imtiyazı verilmiştir. Rusya’nın elde ettiği söz konusu kazanımlar, Suriye deniz yetki alanlarının geleceğini şekillendirebilecek bir mesele olarak dikkat çekmektedir (Levitt, 2019).

Aynı dönemde İran da Suriye deniz yetki alanlarında varlık göstermek için birçok adım atmıştır. Suriye’ye hücum bot ihracatı yapan İran, aynı zamanda Banyas Limanı’na petrol ihracatı da gerçekleştirmiştir (Levitt, 2019). Lazkiye Limanı’nda imtiyaz elde etmek isteyen ve Tahran’ın Doğu Akdeniz’e erişimini sağlayan lojistik hatları ayakta tutmak isteyen İran, Lazkiye Limanı’ndaki konteynır işletme tesislerini kiralamak için 2019 yılında Suriye ile prensipte anlaşsa da uluslararası baskı nedeniyle bu anlaşma hayata geçmemiştir. Aynı yıllarda İran gemilerine İsrail istihbarat servisleri tarafından birtakım örtülü operasyonlar gerçekleştirildiği de iddia edilmektedir (Allison, 2020: 948-950). İsrail’in bu örtülü veya açık operasyonlarına Rusya tarafından herhangi bir karşılık verilmemesi ve itiraz edilmemesi söz konusu dönemin dikkat çekici özelliklerinden olmuştur.

Senelerdir atıl durumda kalan ve iç savaş sonrası kriminalize olan Suriye donanma unsurlarının aynı yıllarda operatif kabiliyetleri de tartışma konusu olmuştur. İsrail tarafından

2018 yılında gerçekleştirilen bir saldırı esnasında Suriye donanması tarafından sehven Rus LL-20 uçak gemisinin vurulması konumuz bakımından çarpıcı bir örnektir (Dabparvar ve Parto, 2025: 9). Suriye donanmasının mevcut operatif tecrübe eksikliği ise Rusya ve İran ile müşterek icra edilen tatbikatlarla aşılmaya çalışılsa da, Rusya-Ukrayna Savaşı neticesinde Rusya'nın sıklet merkezini Karadeniz'e kaydırarak donanma ve hava savunma unsurlarının önemli bir kısmını Suriye'den çekmesi Suriye'yi ekonomik ve askerî açıdan İran'a bağımlı hale getirmiştir. İran'da rejim karşıtlarınca sızdırılan ve yüksek gizlilik seviyesinde olduğu iddia edilen kimi raporlarda İran'ın iç savaş süresince Suriye'ye 50 milyar USD'ye yakın borç verdiği öne sürülmektedir (Carl, 2019: 5-6; Dabparvar ve Parto, 2025: 5). Sızdırıldığı iddia edilen belgelerin gerçekliği tartışma konusu olmakla beraber, İran'ın iç savaş süresince Baas Rejimi'ne ciddi bir ekonomik destek verdiği kabul edilmelidir. Bu açıdan iç savaşın bitmesi sonrasında yine İran'ın Şam Büyükelçiliği'nde ortaya çıktığı iddia edilen belgelerde İran'ın liman altyapısından demiryollarına dek kapsamlı bir yatırım planı içeren Marshall Planı'na benzer projeler geliştirdiğine dair belgelerin çıkması İran'ın Suriye'de yaşadığı hayal kırıklığını anlamak açısından önemlidir (Dabparvar ve Parto, 2025: 5).

Baas Rejimi'nin tarihe karışması neticesinde İsrail'in Suriye donanma ve hava savunma unsurlarına düzenlediği müteaddit saldırılar ise halihazırda oldukça küçük ölçeklerde olan donanma altyapısına büyük ölçüde zarar vermiştir (Armed Conflict Survey, 2026: 101). Bu durum, İsrail'in Suriye'deki stratejik önceliklerine işaret ettiği gibi, Türkiye ve Suriye arasında deniz güvenliği konusunda gelişebilecek iş birliği veya akdedilecek muhtemel bir deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşmasına İsrail'in hassasiyet göstereceğine dair bir işaret olarak kabul edilebilir.

Suriye, iç savaş döneminde dış desteğe bağımlı bir deniz siyaseti izlemiş ve deniz güvenliği unsurları sahil güvenlik faaliyetleri icra etmenin ötesine geçememiştir. Bunun da ötesinde Esad Rejimi'nin dönem dönem gerek ekonomik gerekse siyasi darboğazlara girmesi sebebiyle Suriye limanları ve deniz yetki alanları Rusya başta olmak üzere diğer devletlerle diplomatik pazarlık unsuru olarak kullanılmıştır. Rusya'nın Suriye deniz yetki alanlarında artan etkinliği, ülkenin deniz siyasetinin de Rusya yönlendirmeleri çerçevesinde gelişmesine yol açmıştır (Carl, 2019: 5-6). Bu çerçevede, Suriye'nin ilişkilerin kopma noktasına geldiği iç savaş süresince Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de gerçekleştirdiği arama-sondaj faaliyetlerine elle tutulur tepki göstermemesi, Libya ile akdedilen deniz yetki alanlarına ilişkin mutabakata sessiz kalması dikkat çekicidir. Öte yandan, Rusya'nın iç savaş boyunca Suriye deniz alanlarında elde ettiği ciddi kazanımları kaybetmek istemeyeceği ön görülebilir. İsrail, GKRY

ve Yunanistan basınında gösterilen hassasiyetten Türkiye-Suriye arasında muhtemel bir deniz yetki alanları antlaşması sürecinin takip edildiği anlaşılmaktadır.

4. TÜRKİYE-SURİYE DENİZ YAN SINIRI

Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılması sonrasında 23 Haziran 1939'da imzalanan ve iki devletin kara sınırlarına dair düzenlemeler içeren *Fransa-Türkiye Antlaşması* lafzi olarak deniz sınırlarına dair hükümler içermemektedir. İki devlet arasında uzmanlar tarafından ortaya konan 9 Haziran 1971 tarihli sınır protokolünde karşılıklı zararsız geçiş hakları ve balıkçılık meseleleri düzenlenmeye çalışılsa da bu protokol karşılıklı bir anlaşmaya dönüşmemiştir. Buna benzer diplomatik temaslarda ise Hatay'ın Türkiye sınırları içerisinde yer almasının Suriye tarafından kabul edilmemesi netice almaya engel teşkil etmiştir (Oztig, 2019: 117-119).

Her ne kadar Fransa-Türkiye Antlaşması'nda deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin lafzi olarak açık hükümler bulunmasa da söz konusu antlaşmanın dönemi ve içerdiği hükümler itibarıyla Lozan Antlaşması'na benzer bir teknikle kaleme alındığının kaydedilmesi gerekir. Bu açıdan antlaşma, 1. Madde'de kara sınırlarının bitiş noktasının *Karaburun Deresi* olduğu hükmünü içermesi açısından muhtemel deniz sınırlarının belirlenmesi ve Türkiye-Suriye arasındaki muhtemel müzakerelerin hareket noktası adına fikir vermektedir (Türkiye ile Fransa Arasında Hatay Meselesinin Kesin Surette Halline Dair Antlaşma, 1939). Bu noktada Karaburun Deresi'ne ilişkin hususlar, Türk-Yunan uyuşmazlıklarında Meriç Nehri'ne dair uyuşmazlığı akıllara getirmektedir. **

Türkiye tarafından Yunanistan arasındaki deniz yetki alanlarının belirlenmesinde Lozan Antlaşması'nın 2. Maddesi gereğince Meriç Nehri'nin akışı doğrultusunda sınır belirlenmesi gerektiği savunulmaktadır (Başeren, 2011: 136). Dolayısıyla, Türkiye'nin Suriye ile muhtemel bir sınırlandırma müzakeresinde Yunanistan'a karşı tutumuyla da tutarlılık sağlama açısından, Karaburun Deresi'nin sınırlandırmaya olan etkisini göz önünde bulunduracağı değerlendirilebilir. Nitekim muhtemel müzakerelerde Türkiye'nin Karaburun Deresi'ni dikkate almadan atacağı adımların, Yunanistan tarafından emsal olarak kabul edilerek Meriç Nehri'ne dair uyuşmazlık konularında bir argüman olarak kullanılabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanında Suriye'nin tarihsel olarak Fransa-Türkiye

** Lozan Barış Antlaşması, 2. Madde, “Sınır, Meriç Nehri'nin akışını, Ege Denizi'ne döküldüğü noktaya değin takip eder.”, “La frontière suivra le cours du fleuve Maritza, jusqu'a son embouchure dans l'Egée.”

Antlaşması'nı reddeden pozisyonu düşünüldüğünde, Karaburun Deresi ile bilhassa Hatay'ın sınırlandırmaya etkisinin özel bir önem kazanabileceği anlaşılmaktadır. Bu noktadaysa uluslararası hukukta sıkça değinilen ilkelere birisi olan *devletin halefiyeti/uti possedetis juris* ilkesi akıllara gelmektedir.

Devletin halefiyeti ilkesi kısaca bir devletin yıkılması, birleşmesi yahut bağımsızlığını kazanması durumunda uluslararası hak ve yükümlülüklerini halefi olduğu devletten devralmasını ön görür (Devletlerin Antlaşmalara İlişkin Halefiyeti Hakkında Viyana Sözleşmesi, 1978). Nitekim 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye, manda döneminde akdedilen ve Lübnan ile kara sınırlarını tanzim eden antlaşmalarına riayet etmekle kalmayıp, manda dönemi sonrasında Fransız mandasının dış borçlarının bir kısmını da devralmıştır (Picard, 2022, Oztig 2019). İlâveten, Suriye özü itibarıyla Fransa mandası dönemine ait idari kanunları devralarak büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmadan evvel akdedilen birçok düzenlemeye itirazı bulunmazken, 1939 Fransa-Türkiye Antlaşması'na dair itirazları Suriye'nin tavrını uluslararası hukuk bağlamında tartışmalı bir hale sokmaktadır. İlâveten, manda döneminde akdedilen sınır antlaşmalarına dair uluslararası toplumun ve hukuki düzenlemelerin yaklaşımı da devletin halefiyeti ilkesini öncelemektedir. Bu hususta en net örneklerden biriye Irak tarafından manda döneminde yapılan sınır antlaşmasının geçersizliği öne sürülerek Kuveyt'in işgal edilmesidir. Saddam Hüseyin tarafından Kuveyt'in işgal edilmesi karşısında başta BM ve ABD olmak üzere uluslararası aktörler oldukça sert bir tavır göstermiş ve Birinci Körfez Savaşı neticesinde Irak güçleri Kuveyt'ten geri çekilmek durumunda kalmıştır. Bu açıdan BMGK'nın 833 sayılı kararında doğrudan devletin halefiyeti ilkesine atıf yapması Ortadoğu'da bu gibi uyuşmazlıklar için tarihsel bir tecrübeye işaret eder (BMGK 883 Sayılı Karar, 1993).

Konumuz bakımından bir başka örnek ise, Bangladeş-Myanmar arasındaki deniz sınırlarının belirlenmesine ilişkin davadır. Söz konusu davada Myanmar, Meriç ve Karaburun Nehirlerine benzer şekilde, İngiliz mandası döneminde Naf Nehri baz alınarak çizilen kara sınırlarının gerek deniz sınırlarına gerekse kara sınırlarına etkisine itiraz etmiştir. Söz konusu itiraz karşısında Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, sınırların başlangıç noktasının devletin halefiyeti ilkesi çerçevesinde dava konusu dışında olduğu kararına varmış ve iki devlet arasındaki davanın mevcut sınır çizgisi çerçevesinde görüleceği kararına varmıştır (International Tribunal for the Law of the Sea, 2012).

Irak tarafından Kuveyt'in işgal edilmesi ve Bangladeş-Myanmar Davası'ndan da anlaşılacağı üzere, Suriye tarafından tarihsel olarak Hatay'a dair yapılan itirazların

uluslararası hukukta karşılığı oldukça tartışmalıdır. Suriye yönetiminin Baas Rejimi döneminde miras kalan Hatay söylemini terk edip etmeyeceğiye konumuz bakımından temel öneme sahiptir. Zira söz konusu söylemin terk edilmesi Türkiye-Suriye arasındaki geçmişte tansiyonun yükselmesine sebep olan bir meselenin geride bırakılması manasına geleceği gibi, Suriye yönetiminin iç siyasette karşılaşılabileceği muhtemel baskıların gözetilmesini gerektirebilir. Baas Rejimi'nin devrilmesi sonrasında 2025 yılının Şubat ve Mart aylarında Suriye'nin kıyı şeridinde eski rejim destekçileriyle güvenlik güçleri arasında yaşanan şiddet olayları, Suriye'nin mevcut yönetiminin Baas Rejimi'nden miras kalan bir söylem olan Hatay meselesinde '*geri adım*' olarak nitelendirilebilecek bir politika izlemesi karşısında iç politik baskıyla yüzleşebileceğine işaret etmektedir.

Suriye'nin Hatay'a dair eski rejimin gündeme getirdiği söylemleri terk etmesi durumunda, iki ülke arasında yapılacak muhtemel bir deniz yan sınırı müzakeresine de yansımaları olacaktır. Türkiye'ye nispetle daha kısa bir kıyı şeridine sahip olan Suriye'nin sahil şeridi aynı zamanda konkav (*içbükey*) bir nitelik taşımaktadır. Bu coğrafi özellik Suriye'nin deniz yetki alanlarına daraltıcı bir etki yapmakla beraber, geçmiş Baas Rejimi tarafından bu durum gerek Hatay'a dair itirazların dile getirilmesi gerekse uluslararası hukuk ihtihatlarında benzeri olmayan deniz sınırlarının öne sürülmesini beraberinde getirmiştir. Suriye tarafından öne sürülebilecek argümanlardan birinin Suriye kıyılarının konkav niteliğinin daraltıcı etkisi olacağı ve *kapanma etkisi* yarattığına dair olacağı değerlendirilebilir.^{††}

Konkav nitelikli kıyıların deniz alanlarının sınırlandırılmasına etkisi noktasında yeniden *Bangladeş-Myanmar Davası*'na geri dönmek gerekmektedir. Söz konusu dava Uluslararası Adalet Divanı tarafından BMHDS'nin 74 ve 83. maddeleri uyarınca ilk aşamada eşit uzaklık ilkesine dayalı geçici bir ortay hat çizilmiştir. Davanın ilerleyen safhalarında ise eşit uzaklık ilkesine dayalı çizilen geçici ortay hat, konkav niteliği taşıyan kıyıları nedeniyle kapanma etkisinin ortaya çıktığını iddia eden Bangladeş'in itirazlarına konu olmuştur. Bangladeş'in itirazı üzerine UAD tarafından özel coğrafi durumlar incelenerek eşit uzaklık prensibiyle ortay hat çizilmesi durumunda Bangladeş'in konkav nitelikli kıyılarının

^{††} Kapanma etkisi, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında bir devletin kıyısının coğrafi konumu nedeniyle denize doğal uzanımının aşırı biçimde engellenmesi durumunu ifade eder. Uluslararası yargı organları, bu etkinin ortaya çıkmasını hakkaniyete aykırı bularak sınırlandırılmanın ilgili devletin denize erişimini tamamen veya orantısız şekilde kesmeyecek biçimde yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. *International Tribunal for the Law of the Sea, Dispute Concerning Delimitation of the Maritime Boundary between Bangladesh and Myanmar in the Bay of Bengal, Judgment of 14 March 2012*, s. 292-297.

hakkaniyet ilkesine aykırı bir sonuç çıkardığı kararına varılarak çizilen geçici ortay hat Bangladeş lehine güneye doğru kaydırılmıştır (International Tribunal for the Law of the Sea, 2012). İlgili davadan da anlaşılabilirliği üzere, deniz alanlarının sınırlandırılması noktasında kıyıdaş devletlerin kıyılarının konkav nitelikte olması sınırlandırmaya tesir edebilmektedir. Bu çerçevede, muhtemel bir müzakerede Suriye'nin kıyılarının konkav niteliğini öne sürerek KTTC-Suriye deniz sınırında KKTC aleyhine “düzeltme” talep edebileceği ihtimali dışlanmamalıdır. Böyle bir durumda Suriye'nin KKTC'yi bir devlet olarak tanıyıp tanımayacağı gibi önemli meseleler gündeme geleceği gibi Türkiye, Mavi Vatan'ın sınırlarında Türk tezlerine aleyhine bir düzeltme talebini kabul edip etmemek gibi ciddi bir kararlar yüzleşebilir.

Türkiye'nin böyle bir durumla karşılaşması halinde estopel ilkesini gündeme getirebileceği akıllara gelmektedir. Estopel ilkesi, bir devlet tarafından açık yahut zımni olarak hukukî bir durumun geçerli olduğu izlenimi verilmesi ve karşı tarafın itiraz etmemesi karşısında hukukî adımlar atmaya devam etmesi anlatılmaktadır. Estopel ilkesinin unsurları ise açık tutum beyanı, karşı tarafa güvenilerek hareket edilmesi ve mevcut durumun bozulmasının zarar yaratması şeklindedir. Buna göre estopel ilkesi bir devletin geçmişteki açık veya zımni tutumları ve uzun süreli sessizliği yoluyla belirli bir hukukî durumu kabul ettiği yönünde karşı devlette güven oluşturmada, sonradan geçmişteki tutumlarıyla çelişen iddialar öne sürmesini kısıtlayan bir ilke olarak öne çıkmaktadır (Tanaka, 2006).

Estopel ilkesi mevzubahis olduğundaysa en bilinen örneklerden bir tanesi Tayland ile Kamboçya arasındaki 1962 tarihli *Preah Vihear Tapınağı Davası*'dır. Fransız mandası döneminde Fransa ile Siyam (*Tayland*) arasında 1907 tarihinde yapılan sınırlandırma 1962 yılında 1907 tarihli haritanın teknik bir hatayla çizilmesi nedeniyle Preah Vihear Tapınağı'nın Kamboçya sınırlarında kaldığı iddiasıyla Tayland'ın itirazlarına konu olmuştur. Buna karşın Kamboçya ise, 1907 tarihinde Siyam (*Tayland*) tarafından herhangi bir itirazda bulunulmadığını, üstelik Kamboçya ve Taylandlı devlet bürokratlarının birlikte bölgede bulunan tapınaklara ziyaretler düzenlediklerini, Tayland'ın okullarda kullandığı haritalarda 1907 tarihli haritayı senelerce kullanmaya devam ettiğini ve 1962 yılına dek Tayland'ın herhangi bir diplomatik itirazda bulunmadığını öne sürmüştür. UAD tarafından yapılan bu itiraz kabul edilmiş ve estopel ilkesinin söz konusu davada Kamboçya lehine varlığı kabul edilmiştir (International Court of Justice, 1962).

Preah Vihear Tapınağı Davası örneğinde de görüleceği üzere estopel ilkesi devletler arasındaki uyuşmazlıklarda önemli rol oynayabilmektedir. Suriye'nin yıllarca Türkiye

tarafından gerçekleştirilen askerî ve ticari deniz faaliyetleriyle Türkiye-KKTC arasındaki 2011 tarihli deniz yetki alanlarının sınırlandırılması mutabakatına^{††} itiraz etmemesi estopel ilkesi çerçevesinde ele alınabilir. Böyle bir durumda Türkiye tarafından geçmişten günümüze dek Suriye tarafından diplomatik itirazda bulunulmayan denizcilik ve deniz güvenliği uygulamaları ortaya konularak estopel şartlarının oluştuğu ortaya konulmalıdır. Bu noktada akıllara gelen ilk örnek, Suriye tarafından 2011 tarihli Türkiye-KKTC mutabakatına bugüne dek diplomatik olarak itiraz edilmemesidir. Bu açıdan estopel ilkesinin itirazsızlık/zımnî kabul ve karşı devlete itiraz etmeyerek güven telkin etme unsurlarının oluştuğu öne sürülebilir. Suriye tarafından mezkûr adımların önceki Baas Rejimi tarafından atıldığı ve kendileri açısından bağlayıcı olmadığı yönünde bir argüman oluşturulması durumunda ise, yeniden devletin halefiyeti ilkesine başvurularak bahse konu hususların Suriye açısından bağlayıcı olduğu öne sürülebilir.

Bir diğer önemli mesele ise mevcut Geçiş Hükûmeti'nin ülke içerisindeki entegrasyonu sağlamasıdır. Konumuz bakımından Rum ve Yunan basınında yapılan haberler ve İsrail ile PYD/YPG'nin ülkenin bütünlüğü hilafına attığı adımlar durumun hassasiyetini arttırmaktadır. Bu noktada Yunan basınında yer alan Suriye Geçici Hükûmeti'nin geçici hükûmet olması sebebiyle deniz yetki alanları antlaşması yapamayacağı iddiası incelenmeye değerdir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 2. Maddesi antlaşma tanımı yaparken hükûmetlerin niteliği hakkında herhangi bir ayırım yapmamaktadır Buna göre, antlaşmayı yapan hükûmetlerin örneğin geçiş hükûmeti yahut devrimci hükûmet olup olmadığına ilişkin özel hükümler içermemektedir. Bu açıdan antlaşma, hükûmetlerin niteliğinden ziyade antlaşmaların devamlılığı önceleyen niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Nitekim 26. Madde uluslararası hukukta sıkça atıf yapılan ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesine atıf yapmaktadır. Söz konusu ilke çerçevesinde, herhangi bir hükûmetin geçmişte yapılan antlaşmanın hilafına hareket etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969).

Konumuz bakımından Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 7. Maddesi özel bir önem kazanmaktadır. Söz konusu maddede devlet başkanı, hükûmet başkanı ve dışişleri bakanlarının herhangi bir yetki belgesi ibraz etmelerine gerek olmaksızın temsil yetkisine haiz olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu madde literatürde birçok çalışmaya konu olan

^{††} Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında 21 Eylül 2011 tarihinde imzalanan Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat.

düzenlemelerden birisidir. Georg Nolte'ye göre antlaşmanın 7. Maddesi sadece temsil yetkisini değil, devletlerin devamlılığı ilkesini de güvence altına almaktadır. Dolayısıyla geçiş hükûmetlerinin temsilcileri istisnai temsilciler olarak ele alınmamalıdır (Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969).

Georg Nolte'ye paralel olarak Mark Villiger ise söz konusu 7. Madde'nin antlaşmaların iç hukukî ve siyasi gelişmeler yoluyla sabote edilmesini önlemek amacıyla tasarlandığını iddia etmektedir. Bu çerçevede Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kasıtlı olarak hükûmetlerin niteliği hakkında bir ayrım yapmaktan kaçındığını zira hükûmetlerin nitelikleri itibarıyla ayrıma tabi tutulması durumunda uluslararası hukukun istikrarlı şekilde işlemeyeceğini öne sürmüştür (Villiger, 2009).

James Crawford tarafından ise 7. Madde'nin, sözleşmenin ahde vefa ilkesine ilişkin hükümler içeren 26. Maddesi ve yetki ihlaline dair hususlar içeren 46. Maddesi ile birlikte yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna göre 7. Madde hükûmetlerin niteliği konusunda ayrım yapmaz ve temsilcilere geniş yetkiler tanımlarken 26. ve 46. Maddeler yetkilerin çerçevesini çizmektedir. J. Crawford'a göre geçiş hükûmetlerinin keyfilğini sınırlayan 26. ve 46. Maddelerle beraber değerlendirildiğinde bir hükûmetin geçici olması yapılacak antlaşmayı sakatlamayacaktır zira aksi halde uluslararası antlaşmalar rejimi işlemesi zor bir hâl alacaktır (Crawford, 2012).

Ian Brownlie'ye göre ise 7. Madde “*fiilî temsil yetkisinin*” kodifike edildiği bir maddedir zira antlaşmalar hukukunda belirleyici olan asıl hususun, temsilcinin anayasal meşruiyetinden ziyade temsilcinin fiilî olarak uluslararası platformda devleti temsil edip edemediğidir. Temsilcinin uluslararası platformlardaki meşruiyetine aynı şekil de vurgu yapan Anthony Aust da antlaşmalar hukukunda anayasal hükümlerden ziyade görünür ve güvenilir temsilin daha önemli olduğunun altını çizmektedir (Brownlie, 2008).

Uluslararası platformlarda devleti temsil yetkisine haiz, görünür ve güvenilir temsilciler denildiğinde ise Baas Rejimi'nin devrilmesi sonrasında Geçiş Hükûmeti'nin başında bulunan Ahmed El Şara ve hükûmeti öznesinde bir yıl içerisinde önemli yol kat ettiği kaydedilmelidir. ABD Başkanı Donald Trump ile gerek Riyad'da gerekse Beyaz Saray'da görüşen ve seneler sonra Suriye devletini BM Genel Kurulu'nda temsil eden Ahmed El Şara, aynı zamanda Moskova'ya da ziyaret ederek Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile de görüşen, Ankara'da Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan tarafından kabul edilen bir aktöre evrilmiştir.

Diğer taraftan ABD'nin arabuluculuğunda İsrail-Suriye arasında güvenlik antlaşmasına dair müzakereler gerçekleştirilmesi, A. Şara'nın Beyaz Saray ziyareti sonrasında Suriye'nin DEAŞ ile mücadele koalisyonuna katılımına itiraz edilmemesi ve Tartus Limanı'nın altyapı yenileme ihalesinin BAE merkezli DP World'e verilmesinin iç ve dış politika itiraz görmemesi bu iddiayı destekler niteliktedir. Bu yönüyle A. Şara'nın ve mevcut hükûmetin J. Crawford ve I. Brownlie'nin vurguladığı üzere uluslararası platformlarda devleti temsili kabul edilen, görünür ve güvenilir olduğu öne sürülebilir. Bu açıdan Yunan kamuoyunda Suriye'deki mevcut hükûmetin bir geçiş hükûmeti niteliği taşıması nedeniyle Türkiye ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair müzakerelerde bulunamayacağına dair tezin tartışmalı olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Suriye uzun yıllar süren ve ülkenin altyapısının çökmesine ve dünyadan izole olmasına sebep olan iç savaş nedeniyle Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rekabetine dâhil olamamıştır. Baas Rejimi'nin devrilmesi sonrasında ülkenin kalkınması ve yeniden toparlanması gibi önemli gündemlere sahip olan Suriye açısından, deniz kaynaklarından istifade edilmesi ve deniz alanlarının güvenliğinin tesis edilmesi de büyük bir önem arz etmektedir. Deniz kaynaklarının işletilebilmesi için de Suriye deniz yetki alanlarının sınırlandırılması gerekmektedir.

İsrail'in ülkenin güneyinde yürüttüğü işgal hareketi ve PYD/YPG ile yaşanan sürtüşmeler nedeniyle kırılgan bir süreçten geçen Suriye, GKRY-Lübnan-İsrail havzasında sınırlandırmaların lehine sonuçlanmasını isteyen aktörler tarafından baskı görmeye elverişli bir durumdadır. Bu gibi aktörlerin başında Türkiye ve Suriye arasında muhtemel bir antlaşma imzalanmasına hassasiyetle yaklaşan aktörlerin başında GKRY ve Yunanistan gelmektedir. Bu açıdan İsrail'in de benzeri bir hassasiyet gösterdiğinin bilhassa altı çizilmelidir. Baas Rejimi'nin devrilmesi sonrasında dağınık durumdaki Suriye donanmasına gerçekleştirdiği saldırılar, İsrail'in Doğu Akdeniz havzasındaki stratejik önceliklerine işaret etmektedir. Söz konusu saldırılar, İsrail'den İran'a uzanan hava koridorunu açtığı gibi Suriye ve Lübnan gibi kıyıdaş ülkelerle İsrail donanması arasındaki mevcut güç asimetrisini arttırmıştır. İlâveten, On İki Gün Savaşı ve Şubat 2026'nın sonunda yeniden başlayan ABD/İsrail ve İran arasındaki çatışmalar, ABD'nin bölgeye güç aktarmasına sebep olmuş ve bölgedeki güç dinamiklerini İsrail lehine bozmaya devam etmiştir.

Suriye deniz yetki alanlarıyla yakından ilgilenen bir diğer aktör ise Baas Rejimi'nden miras kalan imtiyazlarını muhafaza etmek isteyen Rusya'dır. Her ne kadar Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle sıklet merkezini Karadeniz'e aktarmış olsa ve Suriye'deki unsurlarını Libya'ya tahliye etmeye başladığına ilişkin iddialar gündeme getirilse de, Rusya'nın denge değiştirecek gelişmeler karşısında stratejik seviyede tepki göstereceği gözlerden kaçırılmamalıdır. Bu durum, Ahmed El Şara liderliğindeki Suriye'nin, ABD ile Rusya arasındaki rekabette nasıl konumlanacağı meselesine yakından bağlıdır. Suriye'nin ABD ile yakın ilişkiler geliştirmesi durumunda ise, GKRY-Yunanistan-İsrail ekseninin ABD üzerinden Suriye'ye baskı uygulama ihtimalinin dışlanmamasında fayda görülmektedir. Tam bu noktada 2007 yılında şiddetli itirazlarda bulunmasına rağmen Suriye'nin ironik bir şekilde 2025 yılında GKRY-Lübnan deniz yetki alanları sınırlandırılması antlaşmasının Lübnan Bakanlar Kurulu'nda onaylanmasına Suriye'nin deniz yetki alanlarını daraltıcı sınırlandırmaya rağmen herhangi bir itiraz etmemesi ve sessizliği düşündürücüdür. Suriye'nin söz konusu sessizliğinin dış aktörlerin girişim ve baskı neticesinde ortaya çıkmış olabileceği ihtimali dışlanmamalıdır.

Bir diğer taraftan, bölgede On İki Gün Savaşı ve Şubat 2026'da başlayan savaşın ikinci dalgası bölgedeki jeopolitik dengelerin değişimini şiddetlendirmektedir. Bilhassa savaşlar nedeniyle ABD ve Fransa gibi güçlerin bölgedeki askerî varlığını arttırması, deniz yetki alanları meselesini öne çıkardığı gibi donanma unsurlarının önemini de arttırmaktadır. Bu noktada, donanma gücü büyük ölçüde erozyona uğramış ve uluslararası meşruiyet kazanarak güvenlik ve kalkınma gündemi yakalamak isteyen Suriye'nin dış aktörler karşısında kırılganlığının artabileceği öne sürülebilir. İlaveten, yaşanan savaşta Hürmüz Boğazı'ndaki enerji lojistiğinin sektöre uğraması üzerine petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların orta ve uzun vadede aktörlerin alternatif enerji hatları ve projelerine ağırlık vermesine de sebep olabilir.

Böylelikle birçok aktörün çıkarlarını yakından ilgilendiren Suriye deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesi, Suriye ve Türkiye'nin karşı karşıya olduğu jeopolitik imtihanlar karşısında iki devlet tarafından öncelikli mesele olarak ele alınsın veya alınmasın, dış aktörlerin baskısı neticesinde ikili ilişkilerin testten geçeceği bir gündeme dönüşebilir. Söz konusu testlerin başında ise Hatay gelmektedir. Türkiye ile Suriye'nin olası bir deniz yetki antlaşmasını müzakere etmeye başlaması doğal olarak Hatay meselesinin gündeme gelmesini beraberinde getirecektir.

Suriye'nin Baas Rejimi döneminden beri Hatay'a dair takip ettiği söylemden geri adım atması durumunda, Hatay'ın Suriye deniz yetki alanlarını daraltıcı etkisi gündeme gelebilir. Bu çerçevede, muhtemel müzakerelerde Suriye tarafından konkav kıyı yapısına bağlı olarak

kapanma etkisi gerekçe gösterilerek KKTC aleyhine ve Suriye lehine alan genişletilerek 'düzeltilmiş ortay hat' çizilmesi talep edilebilir. Böyle bir durumda Türkiye açısından devletin en üst seviyesinde gündeme getirilen Mavi Vatan haritasında Türk tezleri aleyhine bir değişimin kabul edilip edilmeyeceği gibi önemli kararların alınması gündeme gelebilir. Buradan hareketle Türkiye, estopel ilkesini öne sürerek Türkiye-Suriye-KKTC üçgenindeki yıllardır süre gelen denizcilik uygulamalarını, 2011 tarihli Türkiye-KKTC mutabakatı karşısında Suriye'nin kayda geçen diplomatik bir itirazı olmayışını ve Suriye-KKTC arasında 2007-2011 tarihleri arasında düzenlenen feribot seferlerini gündeme getirebilir. Baas Rejimi döneminde atılan adımların bağlayıcı olmadığı yönünde bir argümanın Geçiş Hükûmeti tarafından öne sürülmesi durumunda ise, Türkiye tarafından devletin halefiyeti ilkesi gündeme getirilebilir.

Bu çerçevede, söz konusu Suriye ve Türkiye arasında yürütülecek olası müzakerelerde kapanma etkisi, estopel ve devletin halefiyeti ilkelerinin hukukî çerçeveyi etkileyeceği öne sürülmektedir. Öte yandan, muhtemel bir müzakere KKTC'nin Suriye tarafından tanınıp tanınmayacağı yahut Türkiye'nin Mavi Vatan'ın sınırlarını değiştirebilecek bir sınır değişikliği isteğine karşı nasıl bir tutum sergileyeceğinin gündeme gelebileceği değerlendirilmektedir. Bu açıdan, Türkiye-Suriye deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasının hukukî ve siyasal açıdan çetrefilli bir yoldan geçtiği ve karar alıcıların ortaya koyacakları siyasi iradenin de önemi anlaşılmaktadır.

Bölgenin son yıllarda içerisinden geçtiği hızlı ve dramatik süreçler göz önünde bulundurulduğundaysa Suriye deniz yetki alanlarının sınırlandırılması başta İsrail ve Yunanistan olmak üzere birçok aktörün yakından takip ettiği bir mesele olarak ele alınmalıdır. Bu yönüyle bakıldığında Suriye deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesi, Türkiye açısından güvenlik ve ekonomik yüksek önem arz eden bir meseleye dönüşebilir.

KAYNAKÇA

Acer, Y. (2025). *The potential of a Türkiye–Syria maritime border agreement*. SETA. Erişim: 11 Ocak 2026, <https://www.setav.org/erdogandan-israil-gazi-mesaji-en-akilci-enerji-rotasi-turkiye-uzerinden-avrupa>

Allison, R. (2006). Russia and Syria: Renewed partnership. *International Affairs*, 82, 325–336.

American Jewish Committee. (2025). Who are the Druzes and why is Israel defending them in Syria? Erişim: 31 Ekim 2025, <https://www.ajc.org/news/who-are-the-druze-and-why-is-israel-defending-them-in-syria#:~:text=Israel's%20Druze%20population%20numbers>

Anadolu Ajansı. (2025). Yunanistan'ın Deniz Parkı Kararı Arkasında Ne Yatıyor? Erişim: 01 Haziran 2026, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yunanistanin-deniz-parki-kararinin-perde-arkasinda-ne-yatiyor/3650028>

Anthony, A. (2013). *Modern Treaty Law and Practice*, Cambridge University Press.

Avdonopoulos, K., Christopoulos, M., & Kritakis, I. (2021). *EASTMED: Οψεις διεθνούς δικαίου* (ss. 6–14). Democritus University of Thrace. 24/1, 29-41.

Ayhan, S. (2024). *İran, Suriye savaşı ve Hizbullah*, İstanbul: Kriter Yayınları.

Başeren, S. H. (2006), Ege Sorunları, TÜDAV Yayınları.

Barz, L. (2017). Russian–Syrian Relations: Past and present. *Journal of Global Affairs*, 28, 74–82.

BBC Türkçe. (2023). Erdoğan ve Netanyahu İlk Kez Yüz Yüze Görüştü, Erişim: 31 Ekim 2025, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn37dz284x4o>

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (1993). 883 sayılı karar, 27 Mayıs 1993

Brown, I. (2008). *Principles of Public International Law*, Oxford University Press.

Carl, M. (2019). Russian A2/AD Strategy in Syria – Breaking Diplomatic Isolation, *Canadian Forces College*, 1-12.

Choulis, I., Mehrl, M., & Ifantis, K. (2022). Arms Racing, Military Build-ups and Dispute Intensity: Evidence from the Greek-Turkish rivalry, 1985-2020. *Defence and Peace Economics*, 33(7), 779–804.

Crawford, J. (2012). *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press.

Dabparvar, S., & Parto, A. (2025). Iran and post-Assad Syria: Strategic dilemmas and constraints. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1-21.

Devletlerin Antlaşmalara İlişkin Halefiyeti Hakkında Viyana Sözleşmesi, 23 Ağustos 1978.

Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS). (2003). *National legislation on maritime zones: Syrian Arab Republic* (Md. 4 ve 21). Erişim: 11 Ocak 2026, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/syr_2003e.pdf

Euronews. (2023). Deprem dayanışması: Türkiye ve Yunanistan kardeş olduklarını bir kez daha gösterdi. Erişim: 31 Ekim 2025, <https://tr.euronews.com/2023/02/24/deprem-dayanismasi-yunanistan-ve-turkiyenin-kardes-oldugunu-bir-kere-daha-gosterdi>

Euronews. (2025). Israel's Netanyahu recognises Armenian genocide in a historic first. Erişim: 31 Ekim 2025, <https://www.euronews.com/2025/08/27/israels-prime-minister-benjamin-netanyahu-recognises-armenian-genocide-for-first-time>

Glassner, M. I., & Unger, M. (2009). Israel's maritime boundaries. *Ocean Development and International Law*, 14(1), 304–320.

Gros, L. (1977). The Dispute between Greece and Turkey concerning the Continental Shelf in the Aegean. *American Journal of International Law*, 71, 31–59.

Haji, A. A. (2011). *Lebanon's Maritime Boundaries and Offshore Resources*, Issam Fares Institute.

Herzog, C. (1975). *The War of Atonement: October 1973*, Little, Brown and Company.

International Court of Justice. (1962). *Case concerning the Temple of Preah Vihear*, 15 Haziran 1962.

International Tribunal for the Law of the Sea. (2012). *Dispute concerning Delimitation of the Maritime Boundary between Bangladesh and Myanmar in the Bay of Bengal*, 14 Mart 1962.

Israel Hayom, “Northern Cyprus is an also Israeli Problem.” <https://www.israelhayom.com/opinions/northern-cyprus-is-also-an-israeli-problem/> [Erişim Tarihi: 12 Ocak 2026].

Kathimerini. (2025). Greece Rejects Proposed Turkey–Syria Maritime Deal as illegitimate. Erişim: 31 Ekim 2025, <https://www.ekathimerini.com/politics/foreign-policy/1257186/greece-rejects-proposed-turkey-syria-maritime-deal-as-illegitimate/>

Kathimerini. (2025). Lebanon Approves Maritime Border Agreement with Cyprus. Erişim: 30 Ekim 2025, <https://www.ekathimerini.com/politics/foreign-policy/1284851/lebanon-approves-maritime-border-agreement-with-cyprus/>

Kofman, M., & Rojansky, M. (2018). What Kind of Victory for Russia in Syria? *Military Review*, 1-12.

Le Monde Diplomatique. (2025, Aralık). Le pouvoir syrien conserve la carte russe.

Levitt, M. (2019). Iran's economic footprint in Syria. *PolicyWatch* 3180, 1-19.

Milliyet. (2023). Türkiye'den İsrail hamlesi: Doğal gaz projesi iptal. Erişim: 31 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/son-dakika-turkiyeden-israil-hamlesi-gaz-is-birligine-son-7025117>

Milliyet. (2025) Yunanistan'ın Savaş Planı: Otonom Adalar! Erişim: 01 Haziran 2026, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-yunanistanin-savas-plani-kod-adi-otonom-adalar-7415648>

Naval Technology. (2025). Re-examining Syria from a naval perspective. Erişim: 11 Ocak 2026, <https://www.naval-technology.com/features/feature-re-examining-syria-naval-perspective-armed-forces/?cf-view>

Nolte, G. (2013). *Treaties and Their Fundamental Basis*. Oxford University Press.

Oztig, İ. L. (2019). Syria and Turkey: Border-security priorities. *Middle East Policy*, 26(1), 104–119.

Pazarcı, H. (2010). *Uluslararası hukuk dersleri II*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Philenews. (2025). Lebanon Cabinet Approves Maritime Border Demarcation with Cyprus after Eighteen Years. Erişim: 30 Ekim 2025, <https://in-cyprus.philenews.com/international/lebanon-approves-maritime-border-demarcation-cyprus/>

Picard, E. (2002). The Lebanese–Syrian Borders: Issues of Sovereignty. *International Journal of Middle East Studies*, 34(1), 15–33.

Reuters. (2022). Turkey's Erdogan Shakes Hands with Egypt's Sisi at World Cup. Erişim: 30 Ekim 2025, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-shakes-hands-with-egypts-sisi-world-cup-2022-11-20/>

Rodman, D. (2001). Israel's National Security Doctrine: An Introductory Overview. *Middle East Review of International Affairs*, 5(3), 58–73.

Semon, A., & Mavrommatis, E. (2022). EastMed et le Marché du Gaz en Europe et en Méditerranée. *Revue Défense Nationale*, HS3, 102–106.

SETA Vakfı. (2023). Erdoğan'dan İsrail gazı mesajı: En akılcı rotası Türkiye üzerinden Avrupa. Erişim: 31 Ekim 2025, <https://www.setav.org/erdogandan-israil-gazi-mesaji-en-akilci-enerji-rotasi-turkiye-uzerinden-avrupa>

Shalim, A. (2013). *Demir duvar: İsrail ve Arap dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları.

Şahin, İ. (2026). GKRY–İsrail–Yunanistan Zirvesi: Doğu Akdeniz’de Yeni Bir Denklem mi? *Anadolu Ajansı*. Erişim: 5 Ocak 2026, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gkry-israil-yunanistan-zirvesi-dogu-akdenizde-yeni-bir-denkleml-mi/3778417>

Şen, O., & Açıkgöz, C. (2022). Türkiye’nin Doğu Akdeniz’i Güvenlikleştirme Üçgeni: Söylemler, görseller, eylemler. *Alternatif Politika*, 14(1), 167–186.

Tanaka, Y. (2006). *Predictability and Flexibility in the Law of Maritime Delimitation*, Hart Publishing.

The Jerusalem Post, Israel and Cyprus: A Strong Middle East Alliance, Erişim: 01 Haziran 2026, <https://www.jpost.com/opinion/article-868013>

TRT Haber, (2026), Denizlerde Yeni Dönem: Mavi Vatan Kanunu Geliyor! Erişim: 01 Haziran, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/denizlerde-yeni-donem-mavi-vatan-kanunu-geliyor-944955.html>

The Economist. (2025). A Conversation with Binyamin Netanyahu. Erişim: 11 Ocak 2025, <https://www.economist.com/insider/the-insider/a-conversation-with-binyamin-netanyahu>

The Syrian Observer. (2025). A New Challenge: Lebanon’s Maritime Border Dispute with Syria. Erişim: 11 Ocak 2025, <https://syrianobserver.com/foreign-actors/a-new-challenge-lebanons-maritime-border-dispute-with-syria.html>

Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında Kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat, 21 Eylül 2011.

Ucok, M. D. (2025). Regime Change in Syria and the Emerging Israel–Turkey Conflict. *Middle East Policy*, 15(1), 1–21.

Villiger, M. (2009). *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Martinus Nijhoff.

Yaşar, M. (2025). Naval statecraft in the Eastern Mediterranean: The power shift in Syria and Russia’s maritime strategy. *Journal of International Affairs*, 25(1), 165–180.

Zaman Al Wasl. (2026). Syrian navy: Corruption and nepotism.,
<https://en.zamanalwsl.net/news/article/34567/> [Erişim: 11 Ocak 2026].

YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARININ KOBİ'LERİN PERFORMANSINA ETKİSİ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF INVESTMENT INCENTIVE PRACTICES ON THE PERFORMANCE
OF SMES: THE CASE OF AMASYA PROVINCE

Bayram Ali KUKUŞ* & Cuma ÇATALOLUK**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21383619>

Anahtar Kelimeler: Yatırım teşvikleri, Kobi, Performans, Bölgesel kalkınma, Amasya. JEL Kodları: R58, L25, O38	Öz Bu çalışmanın amacı, devlet tarafından uygulanan yatırım teşviklerinin Amasya ilinde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) performansı üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırmanın materyalini yatırım teşviklerinden yararlanmış 62 işletmeden yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen veriler oluşturmaktadır. Çalışmada işletmelerin sektörel yapıları, faaliyet süreleri, hukuki statüleri, kuruluş yeri tercih nedenleri, yararlanan teşvik türleri ve teşviklerin işletme performansı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, Amasya'daki işletmelerin önemli bir bölümünün mobilya imalatı, tekstil-konfeksiyon ve dayanıklı tüketim sektörlerinde faaliyet gösterdiğini göstermektedir. İşletmelerin büyük kısmı limited şirket statüsünde olup, 1–15 yıllık faaliyet geçmişine sahiptir. Teşviklerden yararlanan işletmeler arasında en yaygın kullanılan destek kaleminin SGK prim desteği olduğu, bunu KDV istisnası ve vergi indirim uygulamalarının izlediği belirlenmiştir. Teşviklerden sonra satış cirosu, üretim miktarı, kapasite kullanım oranı ve istihdam göstergelerinde artış yaşandığı görülmektedir. Buna karşılık Ar-Ge ve yeni teknoloji yatırımlarında daha sınırlı bir gelişim gözlenmiştir. Araştırma sonuçları, yatırım teşviklerinin işletmelerin büyüme eğilimlerini desteklediğini ancak, teknolojik dönüşüm ve yenilik kapasitesinin artırılması konusunda ek destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulabileceğini göstermektedir.
Keywords: Investment incentives, SMEs, Performance, Regional development, Amasya. JEL Codes: R58, L25, O38	Abstract The aim of this study is to examine the effects of state-implemented investment incentives on the performance of small and medium-sized enterprises (SMEs) operating in Amasya province. The research material consists of data obtained through face-to-face surveys from 62 businesses that have benefited from investment incentives. In the study, the sectoral structures of the businesses, their operating periods, legal statuses, reasons for their location preferences, types of incentives utilized, and the effects of these incentives on business performance were evaluated. The research findings show that a significant portion of the businesses in Amasya operate in the furniture manufacturing, textile-clothing, and durable consumer goods sectors. The majority of the businesses are limited liability companies with an operating history of 1–15 years. It was determined that the most commonly used support item among businesses benefiting from incentives was the Social Security premium support, followed by VAT exemption and tax reduction applications. It was observed that sales turnover, production volume, capacity utilization rate, and employment indicators increased after the incentives. In contrast, a more limited development was observed in R&D and new technology investments. Research findings indicate that investment incentives support the growth trends of businesses, but additional support mechanisms may be needed to enhance technological transformation and innovation capacity.

* Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, bayram.kukus@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3359-5410

** Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, cuma.cataloluk@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7787-5751

1. GİRİŞ

Küresel ekonomide yaşanan dönüşümler, ülkelerin yatırım ortamlarını iyileştirmeye yönelik çeşitli politika araçları geliştirmelerine neden olmuştur. Bu araçlar arasında yatırım teşvikleri, özel sektör yatırımlarını artırmak, üretim kapasitesini geliştirmek, istihdam oluşturmak ve bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla yaygın biçimde kullanılmaktadır (OECD, 2018). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin yetersiz olması ve finansman kaynaklarına erişimde yaşanan güçlükler, yatırım teşviklerini ekonomik kalkınma politikalarının önemli bileşenlerinden biri haline getirmiştir (Crescenzi & Rodríguez-Pose, 2012).

Türkiye’de yatırım teşvik sistemi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, üretim kapasitesinin artırılması ve rekabet gücünün geliştirilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Bu sistem içerisinde KOBİ’ler özel bir öneme sahiptir. KOBİ’ler hem istihdam oluşturma hem de yerel ekonomilerin canlılığını sürdürme açısından kritik bir rol üstlenmektedir (KOSGEB, 2023). Ancak bu işletmeler çoğu zaman sermaye yetersizliği, yüksek finansman maliyetleri ve yatırım riskleri nedeniyle büyüme süreçlerinde çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Yatırım teşviklerinin işletmeler üzerindeki etkileri yalnızca sağlanan mali desteklerle sınırlı değildir. Teşviklerin yatırım kararlarına, üretim kapasitesine, kârlılığa ve istihdama yansıyan sonuçları da önem taşımaktadır (Giray vd., 2015). Bu nedenle yatırım teşviklerinin firma düzeyindeki etkilerinin değerlendirilmesi, kamu kaynaklarının etkin kullanımı açısından önemli görülmektedir.

Literatürde yatırım teşviklerinin ekonomik büyüme, istihdam, ihracat ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalar yer almaktadır. Mevcut çalışmaların önemli bir bölümü yatırım teşviklerini makroekonomik göstergeler veya bölgesel kalkınma sonuçları çerçevesinde değerlendirmekte; işletme düzeyindeki davranışsal mekanizmaları açıklayan çalışmaların ise sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir (Crescenzi & Rodríguez-Pose, 2012; Criscuolo vd., 2019). Özellikle yatırım teşvik sistemine ilişkin kurumsal algıların yatırım motivasyonu aracılığıyla işletmelerin finansal yapı ve kârlılık düzeylerine nasıl yansıdığını inceleyen çalışmaların yeterince gelişmediği görülmektedir. Türkiye’de KOBİ’ler ve teşvik sistemleri ile ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen (Arslantürk ve ark., 2012; Birben & Çakır, 2023; Karyağdı & Ürgüp, 2023; Poyraz & Bilge, 2018; Salur ve ark., 2018); teşviklerinin KOBİ’lerin performansları üzerine etkilerine yönelik az sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Abacı 2015; Tursun, 2015; Tarhan, 2022).

Amasya ili, sanayi ve hizmet sektörlerinin birlikte geliştiği, KOBİ ağırlıklı bir ekonomik yapıya sahiptir. İlin yatırım teşviklerinden yararlanan işletme yapısının incelenmesi hem bölgesel kalkınma politikalarının değerlendirilmesi hem de teşvik sisteminin yerel düzeydeki etkilerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, yatırım teşviklerinden yararlanan Amasya ili KOBİ'lerinin yapısal özelliklerini ortaya koymak ve teşvik uygulamalarının işletme performansına etkilerini değerlendirmektir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Amasya ilinde faaliyet gösteren ve yatırım teşviklerinden yararlanmış 62 KOBİ'den elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Veriler yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır.

Evren büyüklüğünün kesin olarak belirlenememesi nedeniyle örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında evreni bilinmeyen araştırmalar için önerilen örneklem formülünden yararlanılmıştır. Bu kapsamda örneklem büyüklüğü aşağıdaki formül esas alınarak belirlenmiştir:

$$n = \frac{Z^2 \times p \times q}{d^2} \quad (1)$$

Formülde; n örneklem büyüklüğünü, Z güven düzeyine karşılık gelen z değerini, p ve q evrendeki görülme olasılıklarını, d ise kabul edilen örnekleme hatasını ifade etmektedir. Evren hakkında ön bilgi bulunmadığı durumlarda literatürde yaygın olarak $p = 0,50$ ve $q = 0,50$ değerlerinin kullanılması önerilmektedir. Bu yaklaşım, örneklem büyüklüğünün maksimum düzeyde belirlenmesini sağlayarak araştırmanın istatistiksel gücünü artırmaktadır (Cochran, 1977; Krejcie & Morgan, 1970).

Araştırma nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş olup kesitsel bir alan araştırması niteliğindedir. Analizlerde işletmelerin sektörel yapıları, faaliyet süreleri, hukuki yapıları, kuruluş yeri tercih nedenleri ve yararlanan teşvik türleri değerlendirilmiştir. Ayrıca teşviklerin işletmelerin satış, kârlılık, üretim, kapasite kullanımı, istihdam ve finansman göstergeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 27 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans dağılımları, yüzde hesaplamaları, ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. İşletmelerin Yapısal Özellikleri

Amasya ilinde faaliyet gösteren işletmelere ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. İşletmelere Ait Tanımlayıcı Bilgiler

		Amasya (n=62)	
		n	%
İşletmenin Faaliyet Gösterdiği Ana Sektör	Tarıma dayalı sanayi	4	6.5
	Mermer/Taş işleme	4	6.5
	Dayanıklı tüketim	11	17.7
	Gıda	3	4.8
	Tekstil/konfeksiyon	11	17.7
	Turizm	1	1.6
	Lojistik/dış ticaret	3	4.8
	Balıkçılık	1	1.6
	Elektrik-elektronik	2	3.2
	İnşaat	9	14.5
	Mobilya imalatı	13	21.0
Faaliyet Süresi	1-15	34	54.8
	16-31	22	35.5
	32-44	4	6.5
	45+	2	3.2
İşletmenin Hukuki Yapısı	Şahıs İşletmesi/Adi Şirket	11	17.7
	Limited Şirket	40	64.5
	Anonim Şirket	11	17.7

Araştırmaya katılan işletmelerin sektörel dağılımı incelendiğinde, mobilya imalatı sektörünün %21,0 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü ile dayanıklı tüketim sektörü ise %17,7 oranında paya sahiptir. İnşaat sektörü %14,5 ile dikkat çekerken, tarıma dayalı sanayi ve mermer-taş işleme sektörlerinin her biri %6,5 düzeyindedir (Tablo 1). Bu dağılım, Amasya’da yatırım teşviklerinden yararlanan işletmelerin büyük ölçüde imalat sanayinde yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle emek yoğun sektörlerin öne çıkması, teşviklerin bölgesel üretim kapasitesini destekleme işleviyle uyumlu görünmektedir.

İşletmelerin faaliyet süreleri incelendiğinde, işletmelerin %54,8’inin 1–15 yıllık faaliyet geçmişine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, teşviklerden yararlanan işletmeler arasında nispeten genç işletmelerin önemli bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir. İşletmelerin %35,5’i 16–31 yıllık faaliyet süresine sahipken, daha uzun faaliyet geçmişine

sahip işletmelerin oranı sınırlı düzeyde kalmaktadır. Hukuki yapı açısından işletmelerin %64,5'i limited şirket statüsündedir. Şahıs işletmeleri ile anonim şirketlerin oranı %17,7 düzeyindedir (Tablo 1). Bu sonuç, yatırım teşviklerinden yararlanan işletmeler arasında kurumsal yapının belirli bir düzeyde geliştiğine işaret etmektedir.

3.2. Kuruluş Yeri Tercih Nedenleri

İşletmelerin Amasya'yı yatırım yeri olarak tercih etme nedenleri incelendiğinde, ilk sırada %56,5 ile teşvik bölgesi avantajlarının yer aldığı görülmektedir. Bu sonuç, yatırım teşviklerinin işletmeler açısından yer seçimi kararlarında etkili bir unsur olabildiğini göstermektedir. İşçilik maliyetlerinin uygunluğu (%38,7), ulaşım ve altyapı olanakları (%35,5), pazara veya hammaddeye yakınlık (%33,9) ve memlekete yatırım yapma isteği (%32,3) diğer önemli tercih nedenleri arasında yer almaktadır (Tablo 2). Bu bulgular, yatırım kararlarının yalnızca ekonomik teşviklerle açıklanamayacağını; sosyal, kültürel ve lojistik faktörlerin de etkili olabileceğini göstermektedir.

Tablo 2. İşletmelerin Kuruluş Yeri Olarak Amasya İlini Tercih Etme Nedenleri

		Amasya (n=62)	
		n	%
Teşvik Bölgesi Avantajları	Hayır	27	43.5
	Evet	35	56.5
İşçilik Maliyetlerinin Uygunluğu	Hayır	38	61.3
	Evet	24	38.7
Ulaşım ve Altyapı Uygunluğu	Hayır	40	64.5
	Evet	22	35.5
Pazara veya Hammaddeye Yakınlık	Hayır	41	66.1
	Evet	21	33.9
Kendi Memleketine Yatırım Yapma İsteği	Hayır	42	67.7
	Evet	20	32.3

3.3. Yararlanılan Teşvik Türleri

Araştırma sonuçlarına göre işletmeler tarafından en yaygın kullanılan teşvik unsuru %82,3 ile SGK prim desteğidir. Bu desteği %69,4 ile KDV istisnası ve %58,1 ile vergi indirimi uygulamaları izlemektedir. Gümrük vergisi muafiyetinden yararlanan işletmelerin oranı %43,5 olarak belirlenmiştir. Faiz veya kâr payı desteğinden yararlanan işletmelerin oranı %41,9 iken yatırım yeri tahsisinden yararlananların oranı %30,6 düzeyindedir. Bu sonuçlar, işletmelerin özellikle maliyet azaltıcı ve nakit akışını destekleyici teşvik unsurlarına daha fazla yöneldiğini göstermektedir.

Tablo 3. Yararlanılan Teşvik Türleri

		Amasya (n=62)	
		n	%
KDV İstisnası	Hayır	19	30.6
	Evet	43	69.4
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Hayır	35	56.5
	Evet	27	43.5
Vergi İndirimi (Gelir/Kurumlar)	Hayır	26	41.9
	Evet	36	58.1
Yatırım Yeri Tahsisi	Hayır	43	69.4
	Evet	19	30.6
SGK Prim Desteği (İşveren Payı/Stopaj)	Hayır	11	17.7
	Evet	51	82.3
Faiz veya Kâr Payı Desteği	Hayır	36	58.1
	Evet	26	41.9

3.4. Teşviklerin İşletme Performansına Etkisi

Amasya ilinde uygulanan teşviklerin işletmelerin performansı üzerindeki etkisi Tablo 4 verilmiştir. Araştırmanın en önemli bulgularından biri, yatırım teşviklerinin işletme performans göstergelerinde olumlu değişimlere sebep olmasıdır. Araştırma sonucunda işletmelerin %72,6'sı satış cirosu ve gelirlerinin arttığını belirtmiştir. Bu sonuç, teşviklerin işletmelerin üretim ve satış faaliyetlerini desteklediğini ortaya koymaktadır. Kârlılık oranlarında artış olduğunu ifade eden işletmelerin oranı ise %56,5'tir. Her ne kadar kârlılık artışı satış ve üretim artışının gerisinde kalsa da teşviklerin işletmelerin mali performanslarına katkı sağladığını düşündürmektedir. Üretim ve sipariş miktarında artış olduğunu belirten işletmelerin oranı %80,6 iken, kapasite kullanım oranının arttığını belirten işletmelerin oranı ise %82,3'tür. Bu durum, teşviklerin üretim kapasitesinin daha etkin kullanılmasına katkı sunduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Teşviklerin İşletme Performansına Etkisi

		Amasya (n=62)	
		n	%
Satış Cirosu ve Gelir Durumu	Azaldı	2	3.2
	Değişmedi	15	24.2
	Arttı	45	72.6
Kârlılık oranları	Azaldı	4	6.5
	Değişmedi	23	37.1
	Arttı	35	56.5
Üretim ve Sipariş Miktarı	Azaldı	2	3.2
	Değişmedi	10	16.1
	Arttı	50	80.6
Kapasite Kullanım Oranı	Azaldı	2	3.2
	Değişmedi	9	14.5
	Arttı	51	82.3

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, yatırım teşviklerinden yararlanan Amasya ili KOBİ'lerinin yapısal özelliklerini ve teşvik uygulamalarının işletme performansına etkilerini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, yatırım teşviklerinin işletmelerin satış hacmi, üretim miktarı, karlılıkları ve kapasite kullanım oranları üzerinde olumlu etkiler oluşturabildiğini göstermektedir. Ayrıca işletmelerin önemli bir bölümünün vergi yükü ve finansman maliyetlerinde azalma yaşadığını ifade etmesi, teşviklerin finansal yapı üzerinde destekleyici bir rol oynayabildiğini düşündürmektedir.

Amasya özelinde teşvik bölgesi avantajlarının yatırım yeri seçiminde önemli bir unsur olarak ortaya çıkması, bölgesel teşvik politikalarının yatırım kararları üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu nedenle teşvik uygulamalarının bölgesel ihtiyaçlara göre farklılaştırılması değerlendirilebilir.

Ayrıca yatırım yeri tahsisi ve finansman desteklerinin erişilebilirliğinin artırılması, küçük ölçekli işletmelerin teşviklerden daha etkin yararlanmasına katkı sağlayabilir. Başvuru süreçlerinin sadeleştirilmesi ve işletmelere yönelik bilgilendirme faaliyetlerinin geliştirilmesi de teşvik sisteminin etkinliğini artırabilecek unsurlar arasında değerlendirilebilir.

Sonuç olarak çalışma, yatırım teşviklerinin Amasya'daki KOBİ'lerin büyüme ve gelişme süreçlerine incelenen kriterler açısından katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Abacı, H. (2015). Türkiye'de KOBİ'lerin gelişimi ve yeri, KOBİ'lere sağlanan teşvik ve desteklerin ürün kalitesi, ürün yeniliği ve karlılık üzerindeki etkilerinin incelenmesi: Afyonkarahisar küçük sanayi sitesi örneği, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arslantürk, D., Emir, M., & Sevim, U. (2012). KOBİ'lerde finansal yönetim uygulamalarının finansman sorunları üzerindeki etkisi: Trabzon ili örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 122-144.

Birben, M., & Çakır, M. (2023). Türkiye'deki katılım bankalarının işletme sermayesi ve yatırım fonlarının KOBİ'lere etkisi. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (İEFD)*, 9(1), 104-124.

Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons, New York.

Crescenzi, R., & Rodríguez-Pose, A. (2012). Infrastructure and regional growth in the European Union. *Regional Studies*, 46(7), 929-947. <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.581540>

Criscuolo, C., Martin, R., Overman, H. G., & Van Reenen, J. (2019). Some causal effects of an industrial policy. *American Economic Review*, 109(1), 48-85. <https://doi.org/10.1257/aer.20160034>

Giray, K., Taş, İ., & Çelik, A. (2015). Yatırım teşviklerinin firma davranışları üzerindeki etkileri. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 30(350), 9-32.

Karyağdı, N. G., & Ürgüp, S. E. (2023). Kobi'lerin yatırım teşviklerinden ve denetiminden beklentilerinin araştırılması: bir alan çalışması. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 451-471.

KOSGEB. (2023). Küçük ve orta ölçekli işletmeler raporu 2023. KOSGEB Yayınları, Ankara.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610. <https://doi.org/10.1177/001316447003000308>

OECD (2018), OECD Economic Surveys: Turkey 2018, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/eco_surveys-tur-2018-en

Poyraz, E., & Bilge, S. (2018). Kobilere Stratejik Finansal Yönetim Uygulamasına Yönelik Literatür Araştırması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 6(2), 239-252.

Salur, M. N., Demirci, M. N., & Kesen, B. (2018). KOBİ'lerde halka açılmanın finansal performansa etkisi: BİST gelişen işletmeler piyasasında bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 82-102.

Tarhan, S. (2022). Kobi'lerde kurumsallaşmanın firma performansı üzerindeki etkisi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Konya.

Tursun, M. (2015). KOBİ'lerin finans kaynaklarından devlet destekleri ve teşviklerinin KOBİ'lerin performansları üzerine etkileri (Adıyaman-Gaziantep yöresinde ankete dayalı bir değerlendirme), yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Osmaniye.